

ԼՍՏԱԳԻՐ
ԿՐԾՆԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆ
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏ ԵՐԽՈՒՄԱՆԷՐԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԱՐԻՈՒԹԵԱՆ

ՆՈՐ
 ՀՐԶԱՆ 1957

ԼԱ.
 ՏԱՐԻ

«سیون» مجله ارمنیة شهرية، دینیة، ادبیة، ثقافیة، للغة والبیان

"SION," an Armenian Monthly of Religion, Literature and Philology
 Printed in JERUSALEM

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

— Երեսնամեայ վասակ

Երես

1

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

— «Սիոն» որպէս կրօնական ամսագիր

ՇՆՈՐՀՔ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

6

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

— Նշարեկ

ԱՐՇԱՄ ՏԱՏՐԵԱՆ

14

— Անցար...

» »

15

— Երեկոն Արարատեան դաշտում

ԱՐՇԱԼՈՅՍ ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ

15

— Աղաչանք

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

16

— Քառեակներ

» »

16

— Զգայնութիւն

ԶԱԻԷՆ Վ. Զ.

17

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

— Վարդան Այգեկցիի վերագրուած խրատ մը

ՍԻՐԱՐՓԻ ՏԷՐ ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ

18

ՊԱՏՄԱ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

— Պապ Արշակունի

ՀՐԱՆԴ Ք. ԱՐՄԷՆ

22

ԵՐԱԺՇՏԱԳԻՏԱԿԱՆ

— Միջնադարեան հայ կոմպոզիտորներ

ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ

26

Դրական բաժինը «Սիոն»-ի մէջ

ԹՈՐԳՈՄ ՎՐԻ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

31

Փոքր բայց օրինակելի հայ գաղութ մը

Կ. Վ. Դ.

36

Քաղուածք Դերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդի նիստերի արձանագրութիւնից

38

ԵՐԵՍՈՒՆ ՏԱՐԻ ԱՌԱՋ

— Դպրոցական արդիւնք

39

— Օրմանեանի կարծիքը 1866 - 1877ի ՍԻՍԻ մասին

39

Հաղորդագրութիւն Ս. Արթուրի Դիւանէն

40

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

— Հեռագիրներ

41

— Եկեղեցական - Բեմական

42

— Պաշտօնական

44

— Ս. Մենդեան արարողութիւնները Երուսաղէմի մէջ

45

— Կորին Վրդ. Մանուկեան Փառ. Վարժարանի Փոխ - Տեսուչ

46

Երուսաղէմի Յունաց Պատրիարքի ընտրութիւնը

46

ՏԻՐՈՒՆԻ

— Դերենիկ Դեմիրճեան

47

— Շաւարժ Միսաքեան

47

— Տ. Խորէն Ա. Քհնյ. Շուշանեան

48

— Տ. Դեորդ Ա. Քհնյ. Դեորդեան

48

— Տ. Յովնանեան Ա. Քհնյ. Կեվեքեան

48

تصدرها - بطريكية الارمن الارثوذكس المدير والمحرر المسؤول - صاحب النياقة الاسقف هايكازون أبراهاميان

العدد ١ - ٢

تطبع في مطبعة دير الارمن - القدس

يناير - فبراير ١٩٥٧

—≡ Ս Ի Ո Ն ≡—

Լ.Ա. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1957

ՅՈՒՆՈՒԱՐ - ՓԵՏՐՈՒԱՐ

ԹԻԻ 1-2

ԽՐԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԵՐԵՍՆԱՄԵԱՅ ՎԱՍՏԱԿ

Ներկայ թիով ՍԻՈՆ կը թեւակոխէ իր «նոր շրջան»ի 31րդ տարին։ Կարելի է ըսել որ ՍԻՈՆ ունեցած է երկու ծնունդ. առաջինը 1866ին, եւ ապրած լոկ 12 տարի, մինչեւ 1877։ Իսկ երկրորդը՝ 1927ին։ Թէեւ սոյոգ է որ նորը հինին յաջորդն է թէ՛ անունով (գրի մը տարբերութեամբ, զի հինը կը գրուի ՍԻՕՆ) եւ թէ իբրեւ պատճառները մէկ եւ նոյն պատճառներէն, այսուհանդերձ դժուար է մին միւսին շարունակութիւնը համարել։ Բացի ուղղութեան եւ պարունակութեան տարբերութենէն, լման 50 տարիներու անջըպէս մը կայ երկուսին միջեւ զոր դժուար է լեցնել նոյնացնելու համար երկու հրատարակութիւնները։ Հետեւաբար 1927ի ծնունդը պէ՛տք է նկատել նոր սկիզբ մը, իբրեւ յղացումը նոր ժամանակներու, նոր պայմաններու, եւ նոր մտայնութեամբ անձերու։

Յիշատակելով այս երեսնամեակը մեր նպատակը չէ երբեք Յոբելինական կամ նման ակնկալութիւններ հետապնդել պատճառներէն համար։ ՍԻՈՆ զիսէ թէ տակաւին չէ հասած պահանջուած այն հասուն տարիին որ անձերը եւ Հաստատութիւնները պատկառելի կ'ընծայէ, ոչ ալ դեռ կը զգայ թէ շեղմանման է իր ծոցին մէջ այնքան մը արդիւններ որոնք իրենք զիրենք պարտադրեմ հանրային յարգանքի։ Այսուհանդերձ կը փափաքեմք պարծանքով յետահայեաց ակնարկ մը նետել 30 տարիներու ընթացքին շահուած վաստակին վրայ, նման մեակին, որ երբ օրուան սկիզբը կրկին ձեռքը կը դնէ մանին վրայ՝ կանգ կ'առնէ պահ մը գոհունակ աչքով չափելու համար երէկի եւ նախորդ օրերուն կատարած հերկը, եւ երեսը տեսնազրելով կը վերսկսի նոր եռանդով իր արօրագրութեան արդար աշխատանքին։

Բաց աստի նման անդրադարձումներ կը հետապնդեն նաեւ ուրիշ նպատակներ։ — Յառաջդիմութեան եւ յաջողութեան հիմնական օրէնքներէն մէկն է երբեմն ետ նայիլ անցեալին վրայ՝ աւելի յստակ տեսնելու համար ապագան։ Անդրադառնալ իր գոյութեան կռուաններուն՝ վստահ ըլլալու համար որ չեն

19368ա հ

169-58

խախտած անոնք: Վերջապես այժմ անցնել յառաջադրուած նպատակները ոչ միայն ստուգելու համար որ շեղում չէ կատարուած անոնցմէ, այլ հաստատելու համար որ անոնք իրենց գործադրութեան նամբուն մէջ են:

Նպատակն է որ տրուած Հաստատութեան մը կամ ձեռնարկի մը տեսակը եւ ինքնութիւնը կը ճշդէ. եւ անոր հաւասարմօրէն գործադրութիւնն է որ նախ առաջին կ'առնէ քեփումներու եւ այլատեսութիւններու, եւ ապա կ'ապահովէ անոր գոյութեան տեսականացումը:

ՍԻՈՆ որոշ նպատակներով հրապարակ դրուած ձեռնարկ մըն է: Անոր նիւմնադիրը, Եղիշէ Պատրիարք Դուռեան, ՍԻՈՆի առաջին քիւի առաջին էջը զարգարող իր պատշոնագրով, ուղղեալ անոր առաջին խմբագրապետ Բաբգեն Եպս. Կիլիսէականի, կ'ուրուագծէ ՍԻՈՆի նպատակները: Այդ պատշոնագրին մէջ նախ կը մատնանշուին այն ազդակները որոնք մղիչ պատճառը հանդիսացած են նման գործ մը սկսելու: — Միաբանութեան *բաղձակ*, բնութեցատէր հայ հասարակութեան *խնդրակ*, եւ Ս. Աթոռոյ Տնօրէն Ժողովոյ *որոշում*: Ապա կը ճշդութիւն ՍԻՈՆի նպատակները:

ա) *Գոհացում*՝ *սաշ* հոգեւոր ա՛յն պէտքին՝ *գոր* կը զգայ *մեր բարեպաշտ Ժողովուրդը*, *ն'ը* եւ *ինչ* պայմաններու մէջ *ալ* որ *այսի*: — ՍԻՈՆ *մեր Ժողովուրդի* զարգացած մասին *ալ* տրամադրուած է խօսելու, *Աւետարանէն* բխող *խաղաղիկ* ու *փրկարար ներշնչումներ* *սաշ*ու համար *անո՛նց՝* որոնք *խնաստութիւնն* ունին *իրենց մտքի հայեցողութիւններուն հետ հաշտ* ու *համարձակ շփոթելու* մարդկային զգացումներուն *ամենէն նուիրականին*, կրօնին հրամայականը:

բ) ՍԻՈՆ *պիտի ջանայ մշակել նաեւ* տնտեսական հիմն մատենագրութիւնը, *մանաւանդ անոր էջերուն վրայ առեղցնելով անձանօք կամ անհայ մնացած գործեր կամ գրութիւններ*: — Հայ Եկեղեցագիտական եւ բանասիրական հարցերու վերաբերմամբ *ալ* ՍԻՈՆ *պիտի ունենայ իր կարեւոր բաժինը*:

գ) ՍԻՈՆ *իր գրական դերը պիտի անխոփէ ... որոշ շրջանակի մը մէջ, որ քննականաբար մուտ չեն կրնար գտնել զուտ գրականութեան նուիրուած բոլոր սեռերը*: (Ընդգծումները Խմբագրութեանն են):

Այս նպատակները իրագործելու համար ՍԻՈՆի առաջին կորովի խմբագրապետին իրենց բանկազին աջակցութիւնը բերին ժամանակակից եկեղեցական ու աշխարհական յայտնի մատուցական անձնաւորութիւններու հոյակապ փաղանգ մը, որոնք արդարեւ այնպիսի առողջ եւ ուժեղ մղում մը տուին ՍԻՈՆի որուն քափը կը զգացուի մինչեւ այսօր իրենց առ յաւիտ մեկնելէ վերջ անգամ: Անոնց խնկելի յիշատակին ի յարգանս, եւ անոնց գործը շարունակողներու յերախագիտութիւն կ'ըլլան յետագայ անդրադարձումները:

Մարդեր կան որոնց գործը կ'անցնի զիրենք կ'ըսեն, դարձեալ, գործեր կան որոնք կ'անցնին զիրենք երկնողները: Այսօր երբ ընդհանուր ակնարկ մը կը նետենք Սիւնի երեսնամեայ հատորներու շարքին վրայ, որ ունէ բարեպաշտ

ընտանիքի մը զրադարանին մէջ աւելի է քան զարդ մը ըլլալէ, կը համոզուինք թէ զործեր կ'անդրանցնին զիրենք երկնողները: Քաղցր ու բարի այն հոգիները որոնք տքնեցան Սիւնի իրազործման համար, մեծ մասով այսօր ոչ կա են. և ինչ որ հաւատով ու սիրով երկնեցին անոնք, կը մնայ ժառանգութիւն մեզի:

Երեսուն տարիներ առաջ, վերսկսաւ Սիւնի նոր շրջանը, Երանաշնորհ Եղիշէ Դուրեան Պատրիարքի նախաձեռնութեամբ, որ Ս. Յակոբեանց դարաւոր ու արդարեւ պանծալի Ս. Աթոռին համար ընդհանրապէս և Պաշտօնական Ամսագրին համար մասնաւորապէս, իր և իր զործակիցներուն աջակցութեամբ նոր շրջան մը կը բանար, կրօնական, կրթական և դաստիարակչական արթնութեամբ: Վասնզի բազմամիւտ պատրիարքին պաշտօնավարութեամբ, Ս. Յակոբեանց Միաբանութիւնը պայծառ դէմքով, մտաւորական արժանիքներով զահակալի մը ներկայութեամբ կը բախտաւորուէր: Կրթական և իմացական բարգաւաճ կեանքի մէկ երեսն էր անտարակոյս հրատարակութիւնը Պատրիարքարանիս Ամսագրին, մամուլի և խօսնակի կրկնակ հանգամանքներով: Կանխող քանի մը տարիներուն՝ Ս. Աթոռոյս ժառանգաւորաց վարժարանն ու Լնծայաւանը վերակազմուած էին ու Ս. Յակոբեանց տպարանը վերաբացուած էր: Տնտեսական պայմաններու յուսալից առաւելութեամբ ու խելացի մատակարարութեամբ, պատկառելի այս զործը իր ընթացքը առաւ և բարոք ճամբու մը մէջ մտնելով շարունակուեցաւ: Զարթոնքի այս շարժումին մաս կազմեց նաև Սիւնի վերահրատարակութիւնը:

Հիմնադիրն ու զործակիցները հաւատացին իրենց զործին վեհութեան և կարեւորութեան, տեսանողի ներշնչումով յուսացին արդիւնքին, Տէրը օրհնեց զիրենք ու հասնցուց իրենց հունձքը: Մեր հոգիներուն մէջ իրենց մասնաւոր տեղը ունեցող, բայց տակաւ առ տակաւ պատմութեան անցնող պատկառելի այդ մարդոց արդասիքը շարունակուեցաւ ահաւասիկ երեսնամեակ մը, իրենց իսկ պատրաստած յաջորդներուն կողմէ: Սիւնի սեղմ էջերէն ամսէ ամիս Հայ ժողովուրդին տրուեցաւ մտքի և հոգիի սնունդ, Ս. Աւետարանի սրտազրաւ դրուագներուն ընդելուզուած սփոփարար ու կենսաւորող խօսքը մեր Տիրով, — Քրիստոնէական վարդապետութեան ճշմարտութիւնները, մեզի յատուկ ազգայնացած ոլորտի մը ընդմէջէն: Հայ տուններէն ու Հաստատութիւններէն ներս Սիւն տարաւ Աւետարանին Լոյսը, թշնամիներէն բռնադատեալ ընդհանուր խաւարին մէջէն դուրս բերելու և լուսաւորելու համար Հայ ժողովուրդի զաւկըններուն միտքն ու հոգին: Երախտալիտութեամբ, պատկառանքով և երջանկութեամբ կը կենանք զործին և ապա ըզոր զործաւորներուն յիշատակին դիմաց:

Կրօնաբարոյական, պատմական իր զլխաւոր դերին քովն ի վեր Սիւն միշտ ունեցաւ նաև — ամբողջ նոր շրջանի երեսնամեակի ընթացքին — բանասիրական և զրական իր բաժինները, որոնք եթէ զլխաւոր դերը չբռնեցին (և արդէն պէտք չէ որ բռնէին), կարեւոր տեղ մը զբաւեցին սակայն ընդհանուր մարմինն մէջ, և ունեցան հանգամանաւոր և հմուտ զրիչներ, արդէն իսկ հեղինակութիւն եզոյ մտքի մշակներ:

Սիոն, տակաւին իր նոր շրջանի առաջին տարիներուն մէջ էր երբ Ս. Աթոռոյս ժառանգաւորաց վարժարանն ու Լ'նժայարանը կուտար իր առաջին հունձքը: Հայաստանեայց եկեղեցւոյ ընծայուած նոր զինուորագրեալներ, որոնք իրենց մատաղ ոյժերը պիտի ի սպաս դնէին բազմակարօտ ժողովուրդի մը կարիքներուն և ատոր հետ մէկտեղ նուիրուէին կրթական մշակութային աշխատանքներու, Սիոնը իրենց համար գտնելով բեմ՝ ուր պիտի երեւէին մաքի և զրշի իրենց փորձերով, հմուտ և փորձառու խմբագիրները՝ ունենալով իրենց առաջնորդ: Գեղեցիկ ներդաշնակութեամբ մը իրար քով կուգան, շատ անգամ, հին և նոր գրիչներ, հեղինակաւոր խօսքն ու առաջին թռիչքները ընող կամ խիզախ խոյանքով երիտասարդ ոյժեր:

Գլխաւոր այս երեսները Ամսագրին սակայն, ունին իրենց ստորաբաժանումները, որոնց մէջ կը մտնեն բանասիրական զանազան հարցեր, Ս. Գրական մեկնութիւններ, աստուածաբանական, եկեղեցագիտական, պատմական, պաղեստինագրական, լեզուական, ստուգաբանական, մատենագրական խնդիրներ, քննական ակնոցով դիտուած, ընդհանրապէս լոյս կը սփռեն աւանդական կամ կիսամութ մնացած խնդիրներու վրայ և կուտան զանոնք յաճախ մասնաղիտական և երբեմն ալ ընթացիկ սեւեռումներով:

Սիոնի առաջին տասնամեակին, հեղինակաւոր աշխատակիցներ եղած են, Դուրեան Պատրիարք, Բաբգէն Եպս., Մկրտիչ Եպս. Աղաւնունի, Թորգոմ և Մեսրոպ Պատրիարքներ, Գարեգին Արքեպս. Յովսէփեանց, Գարեգին Եպս. Տրապիզոնի, Ղեւոնդ Եպս. Դուրեան, Գ. Մխալեան, Տիրան Վրդ., Յ. Օշական, Շ. Պէրպէրեան, Ն. Աղբալեան, Մինաս Չերազ, Վահան Թէքէեան, Վահան Մալէգեան, Գ. Ֆընտրղլեան, Մ. Յ. Թիրեաքեան, Մեսրոպ Նուպարեան, Տամատեան, Շահէ Մ. Վրդ. Գասպարեան, Խ. Պ. Քարտաշ և շատ մը ուրիշներ, որոնք համաձայն իրենց նախասիրութեանց և խառնուածքին բերած են իրենց մասնակցութիւնը:

Սիոն հաւատարիմ մնալով հանդերձ զլիաւորաբար իր կրօնաբարոյական, բանասիրական և պատմական ուղեգծին, շարունակեց իր ընթացքը, հակառակ նիւթական և քաղաքական տազնապալի շրջաններու: Երկրորդ տասնամեակին, Համաշխարհային Բ. պատերազմի օրերուն, ինչպէս նաև Ս. Աթոռոյ ներքին տազնապներուն կարելի կանոնաւորութեամբ շարունակուեցաւ, աշխատակիցներ ունենալով առաւելաբար եկեղեցական նորահաս սերունդէն: Մեսրոպ և Կիւրեղ Պատրիարքներու օրով Սիոն ունեցաւ դարձեալ նշանակելի և հեղինակաւոր աշխատակիցներ, ինչպէս օրինակ Արտաւազդ Արքեպս. Սիւրմէեան, Ն. Վ. Ծովական, Եղիվարդ, Հայկազուն Վրդ., Շնորհք Վրդ., Թորգոմ Վրդ., Սերովբէ Վրդ., Յարութիւն Վրդ., Իսահակ Վրդ., Հ. Աճառեան, Յ. Քիւրտեան, Ա. Ալպոյաճեան, Ն. Ադոնց, Արսէն Երկաթ, Ն. Կատար, Ակիւլինէ, Հ. Երեմեան, Գր. Մ. Ֆաթիմի, Գէորգ Մսրլեան, Յ. Բասմաճեան, Վահէ-Վահեան, Բ. Եղիաեան և շատ մը ուրիշներ:

Համաշխարհային Բ. պատերազմը իր աշխարհաւեր կործանումով և Ս. Աթոռոյս ներքին տազնապը տկարացուցին մշակութային աշխատանքները, սա-

կայն սկսուած գործը երբեք կանգ չառաւ, այլ ընդհակառակը շարունակուեցաւ անխափան: Այնուհանդերձ 1948ին երեւան եկաւ Պաղեստինի ծանօթ Հրեայ-Արաբ պատերազմը՝ որուն հետեւանքով թէև ընկերային-մշակութային մեր գործը վերին աստիճանի տուժեց բայց դարձեալ չկասեցաւ:

Սակայն ժամանակի ընթացքին, Սիւն ամսագիր՝ տակաւ առ տակաւ կորսնցուց իր աշխատակիցները: Խորունկ ցաւով կը յիշենք այն պայծառ անունները որոնք առ յաւէտ փակեցին իրենց աչքերը այս աշխարհին... այդպէսով զգալի բաց մը ձգելով մեր հոգիներուն՝ ինչպէս նաև Սիւնի էջերուն մէջ: Սակայն երախտադիտութեան և զեղեցիկ զգացումներու պատմութեանով կը յիշենք զանոնք, Սիւնի երբեմնի աշխատակիցները, կորովի և տքնալան զրիչները, Երանաշնորհ Թորգոմ Պատրիարքն ու յաջորդ երկու զահակալները Ս. Աթոռին, Գարեգին Կաթ. Յովսէփեանց, Արտաւազդ Արքեպս. Սիւրմէեան, Ակադեմիկոս Հրաչեայ Աճառեան, զրազէտ-քննադատ Յ. Օշական, Շահան Պէրպէրեան, իր անսողիւտ իմաստասիրական յօդուածներով, Պարզեւ Եպս. Վրթանէսեան: Եթէ մէկ կողմէն վերոյիշեալները իրենց բացակայութեամբ զգալի բաց մը զոյացուցին, միւս կողմէն սակայն Սիւն ապահովեց աշխատակցութիւնը ուրիշ բազմաբեղուն աշխատակիցներու, օրինակ, Հրանդ Ք. Արմէն, Հայկ Պէրպէրեան, Օր. Սիրարփի Տէր Ներսէսեան, Մ. Մանուկեան, Գր. Սրկ. Գալուստեան, Արամ Երեմեան, Գր. Ա. Սարաֆեան, Աշտիշատ, Զաւէն Եկէնեան, Մարի Աթմաճեան, Վահրամ Մավեան, Անել և շատ մը ուրիշներ:

Երբ այսօր, երեսնամեակի առիթով, պահ մը կանգ կ'առնենք յետադարձ ակնարկով մը նայելու այս վաստակին, երախտադիտութեան և յարգանքի՝ պարտականութեան զգացումներ կը լեցնեն մեր սրտերը հանդէպ հոյակապ կամ համեստ այն բարի հոգիներուն՝ որոնք յոյսով և մանաւանդ սիրով փարեցան իրենց քրիստոնէական, աստուածահաճոյ, ազգօգուտ այս գործին և իրենց անունները և երկերը անշնչելի կերպով ժառանգ ձգեցին զալիք սերունդներուն: Յիշատակն արդարոց օրհնութեամբ եղիցի:

Երեսնամեայ այս վաստակին առիթով և թուականի մը առջև, յանուն Երուսաղիմայ Ս. Յակոբեանց Պատրիարքութեան, Սիւն իր ջերմագին շնորհակալութիւնները կը յայտնէ իր հին և նոր բոլոր աշխատակիցներուն, մաղթելով անոնց արեւշատ տարիներ, որպէսզի Հայ գիրին միջոցաւ մեր ժողովուրդին և Աստուծոյ ծառայելու գոհունակութիւնը և երջանկութիւնը իրենց և Սիւնի ընթերցողներունը ըլլայ զալիք երեսնամեակներու ընթացքին:

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

“ՍԻՈՆ” ՈՐՊԷՍ ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

(ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱԿՆԱՐԿ 30-ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԹԻՒ)

Սիոն ըլլալով պաշտօնական ամսաթերթը Հայց. եկեղեցւոյ նուիրապետական մեծ կեդրոններէն մէկուն, ամէն բանէ առաջ կ'ականակուէր որ ըլլար հանդէս մը՝ նուիրուած կրօնքի և քրիստոնէական կեանքի և բարոյականի ծաւալման: Ո՛րչափով Սիոն արդարացուցած է այս ականակութիւնը. հետեւեալ տողերը փորձ մըն են պատասխանելու այս հարցումին, ընդհանուր ակնարկ մը նետելով անցնող 30 տարիներու ընթացքին անոր էջերուն մէջ լոյս տեսած կրօնական յօդուածներու վրայ:

Նախ զնենք հարցը թէ ի՞նչ է կրօնքը: Բառեր ունին իրենց լայն և նեղ իմաստները: Պէտք է ըսենք որ կրօնքը շատ աւելի ընդարձակ սահման մը կ'ընդգրկէ քան ինչ որ առհասարակ կը կարծուի: Կրօնքը լոկ «խղճի խնդիր» չէ. կրօնքը կեանքի խնդիր է, և ոչինչ այնքան խոր է և ընդարձակ՝ որքան նոյնինքն կեանքը: Բաց աստի կրօնքը լոկ անհատական հարց ալ չէ. կրօնքը առաւելաբար ընկերային երեւոյթ և ընկերային հարց է:

Մարդ ապրած է և կրնայ ապրիլ առանց «քաղաքակրթութեան». բայց չէ ապրած և չի կրնար ապրիլ առանց կրօնքի: Մինչև իսկ այսպէս կոչուած «անկրօն» կամ «անհաւատ» անհատներ — որովհետեւ նման ցեղ կամ ժողովուրդ գոյութիւն չունին մեր երկրագունդին վրայ — շարունակ կ'ապրին կրօնքի մթնոլորտի և մղձաւանջի մէջ: Այն պայքարը զոր այս կարգի մարդիկ հարկադրուած են մղել, իրենցմէ ներս և արենցմէ դուրս, կրօնքը մերժելու կամ հերքելու համար, թէև ժխտական՝ բայց ինքնին կրօնական արարքներ են:

Մարդ որչափ ատեն որ բանաւոր արարած է, նոյնչափ ատեն կրօնական արարած պիտի մնայ: Մին կամ միւսը ըլլալէ դադ-

րիլ, կը նշանակէ ինքզինք մարդկութեան սահմաններէն դուրս նետելու անկարելին փորձել: — Մարդ ինչ բանի որ կը ծառայեցնէ իր բանականութիւնը և կամքը այդ իր կրօնքն է: Մարդ կեանքի ինչ վերջնական կան նպատակ որ կը զնէ իրեն համար, կամ ինչ բանի մէջ որ կը փնտռէ իր վերջնական երջանկութիւնը, այդ իր երկինքն է, այդ իր դրախտն է: Վերջապէս, կեանքի մէջ հետապնդուած նպատակներու և միջոցներու երկար կամ կարճ շղթայի վերջին օղակը մարդուն աստուածն է: Հետեւաբար «հաճոյա — պաշտութիւն», «եսա — պաշտութիւն», «ցեղա — կրօնութիւն», «գաղափարա — պաշտութիւն» և նման բառեր այնքան կրօնական գրութիւններ են — թէեւ սխալ — որքան «Ասուած — պաշտութիւն»ը: Ի դուրս տեղը չէ որ առաքեալը կ'ըսէ. «Որոց աստուած որովայն իւրեանց է» (Փիլ. Գ. 19): Հետեւաբար վիճելի հարցը կրօնք ունենալու կամ չունենալու մասին չէ, այլ տեսակի մասին է: Այս իմաստով, ինչպէս ամէն անհատ, նոյնպէս ամէն թերթ կրօնքի մը կը ծառայէ: Սիոն կը ծառայէ նումարիս ԱՍՏՈՒԱԾՊԱՇՏՈՒԹԵԱՆ կրօնքին:

Աստուած պաշտութիւնը կրօնական այն զգացումն է որ ամէն բանէ գերադաս կը նկատէ երկինքի և երկրի արարիչ Աստուծոյ մը պաշտամունքը, այսինքն սէրը, և Անոր կամքին համակերպութիւնը: Որեւէ օտարոտի նկատում չի հաշտուիր մաքուր և ճշմարիտ Աստուածապաշտութեան հետ: Այս է որ Առաքեալը կը յանձնարարէ իր աշակերտին. «Կրթեա զանձն քո յաստուածապաշտութիւն» ըսելով, և զայն կը նկատէ «ամենայն ինչի օգտակար» (Ա. Տիմ. Գ. 7):

Ըստ այսմ քիչ բան կայ կեանքին մէջ որ չմտնէ կրօնքի սահմանէն ներս, այն

աստիճան որ կեանք և կրօնք խորքի մէջ կը նոյնանան, և իբրև մարդ ապրիլը կ'առնէ իմաստը կրօնական արարած ապրելու:

«ՍԻՈՆ»-Ի ԿԲՕՆԱԿԱՆ ՅՕԴՈՒԱԾՆԵՐԸ.
— Եթէ կրօնքի մասին վերև գրուած սահմանը կիրարկուի Սիոնի յօդուածներուն համար, քիչ գրութիւններ զուրս կը մնան այդ սահմանէն: Հոգ չէ թէ անոնք ո՛ր ընդհանուր խորագրի ներքև գրուած ըլլան — խմբագրական, բանասիրական, պատմական ևլն. — եթէ այդ յօդուածով ներկայացուած հարցը հեռուէն կամ մօտէն, ուղղակի կամ անուղղակի առնչութիւն ունի Աստուծոյ և իր գործելու կերպերուն հետ, մարդուն և իր հոգեկան ու բարոյական կեանքին հետ, կ'իյնան կրօնական յօդուածներու շարքին մէջ: Աւելի մասնաւորելով ըսուածը, բոլոր Ս. Գրական նիւթեր (մեկնաբանութիւն, ներածութիւն, հետազոտութիւն, ևլն.) բոլոր աստուածաբանական հարցեր (դաւանաբանական, ջատագովական, եկեղեցարանական, ևլն.), եկեղեցական պատմութեան վերաբերեալ զէպքերու, զէմքերու և շարժումներու ուսումնասիրութիւններ, քրիստոնէական պաշտամունքի և կարգապահութեան հետ կապ ունեցող հարցեր (ծիսական, ժամապաշտական, կանոնական, ևլն.), վերջապէս եկեղեցական արուեստներ (ճարտարապետութիւն, սրբազան նկարչութիւն, շարականագիտութիւն, ևլն.) կը մտնեն կրօնական գիտելիաց այս լայն սահմանին մէջ:

Այս հասկացողութեամբ, Սիոնի պարունակութիւնը իր ստուար մեծամասնութեամբ կը գտնայ կրօնական: — Գրեթէ բոլոր խմբագրականները, բոլոր բանասիրական յօդուածները (բացի լեզուական մանր ուսումնասիրութիւններէ), բոլոր պատմական նիւթերը (բացի ինչ ինչ զուտ աշխարհիկ պատմութեան վերաբերեալ լուսաբանութիւններէ), գրական կոչուած յօդուածներու մեծ մասը (աշխարհիկ գրական զէմքերու նուիրուած ուսումնասիրութիւններ և Օչականեան վերլուծութիւններ ևլն. ցածները), բանաստեղծականներուն մեծագոյն տոկոսը (զուրս կը մնան զուտ ռոմանթիք ապրումներու տաղաչափութիւնները) կ'իյնան այս կալուածին մէջ:

Սակայն երբ մենք կը ձեռնարկենք ակնարկ մը նետել Սիոնի 30 տարուան

կրօնական վաստակին վրայ, արժեւորելու համար անոր կրօնական սպասը մեր ժողովուրդին, ի մտի չունինք բառին լայն առումով կրօնական յօդուածները: Այլ նկատի ունինք սովորաբար ըմբռնուած և Սիոնի մէջ կիրարկուած նեղ և սահմանափակ իմաստով կրօնական գրութիւնները:

Սիոնի մէջ ԿԲՕՆԱԿԱՆ խորագրի ներքև գրուած են առհասարակ այն բոլոր յօդուածները՝ որոնք քրիստոնէական կարգ մը ճշմարտութիւններ կ'ընդլայնեն գրական և քարոզչական մեթոտներով:

Սիոնի հիմնադիրը, Երանելի Եղիշէ Պատրիարք Դուբեան, Սիոնի առաջին թիւի առաջին էջին մէջ, հետեւեալ բառերով կ'ուրուագծէ անոր կատարելիք կրօնական դերը. «Երկար տարիներէ ի վեր լուծ Սիոնի ձայնը վերստին լսեցնելով՝ Ս. Աթոս այն համոզումը ունի թէ գոնէ մասամբ պիտի կրնայ գոհացում տալ հոգեւոր այն պէսֆին՝ զոր կը զգայ մեր բարեպաշտ ժողովուրդը, ուր և ի՛նչ պայմաններու մէջ ալ որ ապրի:

«Սիոնը սակայն՝ մեր ժողովուրդին զարգացած մասին ալ տրամադրուած է խօսելու, Աւետարանէն բխող խաղաղիկ եւ փրկաբարեցեցնումներ տալու համար անոնց՝ որոնք իմաստութիւնն ունին իրենց մտքի բոլոր հայեցողութիւններուն հետ հաշտ ու համարձակ լծորդելու մարդկային զգացումներուն ամենէն նուիրականին, կրօնական հրամայականը: (Ընդգծումները մերն են):

Բարգէն Եպս., ստանձնելէ ետք Սիոնի խմբագրապետութիւնը՝ անոր կրօնական դերը և ուղղութիւնը կը լուսաբանէ այսպէս. «Մենք կը հաւատանք որ հայ ժողովուրդը խորունկ կարօտութիւն մը ունի Աւետարանի մաքուր սնունդին և յստակ լոյսին: Այդ կարօտութիւնը կ'աղաղակէ այսօր, մանաւանդ մեր գաղութներուն մէջ: Խոր վիշտով կը դիտենք որ կրօնքի ներշնչումներէն զրկուած են իրենց քնաշարժէն տարագիր մեր եղբայրները, որոնք կը տառապին հոգեկան անհանգստութիւններով:

«Սիոն պիտի ջանայ տալ անոնց այդ ներշնչումներուն կազդուրը»:

Եւ արդարեւ Սիոն 30 տարիներու ընթացքին շարունակաբար տուած է կրօնական նիւթեր «հաճելի պէսպիսութեամբ»: Անոր ամէն մէկ թիւին մէջ, առանց բացա-

նութեան, գտնուած են 3-9 էջ զուտ կրօնական և քարոզ/սօսական կտորներ: 30 տարիներու ընթացքին հրատարակուած է աւելի քան 10,400 էջ Սիոնի, որուն շուրջ 2000 էջը զուտ կրօնական է:

Հեղինակներ.— Սիոն իր սկզբնական շրջանին իր շուրջ հաւաքած է կրօնական գրողներու լաւագոյն փոքր խումբ մը: Մեծ հոգիներու այս խումբը կը գլխաւորուի օրուան պատրիարք Նիլիէ Դուրեանով: Դըժ-բախտաբար անոր հիւանդութիւնը և յառաջացեալ տարիքը թոյլ չեն տուած որ աւելի լայն չափով մասնակցի Սիոնի կրօնական բաժնին: Իրմէ կը մնայ խորհրդածութեանց շարք մը, բաղկացած 5 յաջորդական յոգուածներէ և գրուած 1928ի Ծննդեան տօնին առթիւ «Աստուածապաշտութեան խորհուրդը» ընդհանուր վերնագրով: (Ա. Տիմ. Ա. 6)

Սկզբնական շրջանին Սիոնի գլխաւոր կրօնական յոգուածագիրն է Բաբգէն Նպս. Կիւլէսէրեան (ապա Աթոռակից Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ) որ եղած է նաև Սիոնի առաջին խմբագրապետը 1927-1930: Իր յոգուածները լոյս տեսած են «Դասեր Աւետարանէն» ընդհանուր խորագրին տակ: Իր մերձեցումը կրօնական նիւթերուն, իր նկարագրին նման պարզ է և անկեղծ. երբեմն շեշտակի է և մինչև իսկ յախուռն: Աւետարանական այս դասերը 1934ին լոյս տեսած են 188 էջոց առանձին գրքոյկով մը՝ վերև յիշուած անուան տակ:

Սիոնի առաջին թիւէն իսկ կրօնական գրութիւններով աշխատակցած է Թորգոմ Նպս. Դուռակեան, որ Ս. Աթոռոյս պատրիարք ընտրուելէ վերջ 1931ին, դարձաւ անոր կրօնական բաժնի տիրական գրողը մինչև իր մահը (1939): Եղած են տարիներ, օրինակ 1937, երբ կրօնական բոլոր յոգուածները, 18 կտոր, ելած են իր գրչէն: Թորգոմ պատրիարքի կրօնա-բարոյական այս կարճ խորհրդածութիւնները, որոնք «Ճաշու Առաքելական ընթերցումներու առթիւ կիրակնօրեայ խոկումներ» էին, իր մահէն վերջ, 1939ին հրատարակուեցան 240 էջոց գրքոյկով մը, «Առաքելոց Նաւիգով» անուան տակ: Իսկ Սիոնի մէջ եւրեցած իր աւելի երկարաշունչ քարոզները ապա մաս կազմեցին՝ իր ամբողջական երկերու շարքին մէջ 1940ին առանձին հատու-

րով լոյս տեսած՝ «Քարոզներ» գրքին: Ասոնցմէ զատ ան Սիոնի առաջին թիւերուն մէջ տուած է նաև աւելի երկարաշունչ գրութիւններ, ուր Ս. Գրական ինչ ինչ գէպքեր իբրև թեզան գործածելով, անոնց վրայ բանած է, կարելի է ըսել, մարգարէաշունչ մտածումներ, թելադրուելով մեր ժողովուրդի այդ ժամանակ ներկայացուցած ընկերային պայմաններէն: Ասոնց կարգին է օրինակ «Բեթսամիւսի Սայլը» (1927 տարուան մէջ) որ առանձին պրակով ալ հրատարակուած է:

Առաջին տարիներու Սիոնի կրօնական յոգուածագրերու կարգին է նաև Ղեւոնդ Նպս. Դուրեան. իր գրութիւնները երեցած են «Պարզ Քարոզներ» ընդհանուր խորագրով:

Կրօնական յոգուածագրերու կարգին չենք կրնար չյիշել Մեսրոպ Նպս. Նեանեանը (ապա պատրիարք Ս. Աթոռոյս) և Մկրտիչ Նպս. Աղաւնունին (հանգուցեալ), որոնք երկուքն ալ առաջին օրէն մինչև իրենց մահը աշխատակցած են Սիոնի: Անոնց յոգուածները թէև չեն գրուած «կրօնական» բաժնի տակ, այնուհանդերձ առաջինը Ս. Գրական յոյժ շահեկան գիտելիքներով և երկրորդը Ս. Երկրի հայ վանքերու, աւանդութիւններու և ուխտաւորներու մասին օգտաշատ պրակտիկներով նպաստած են «մեր բարեպաշտ ժողովուրդի հոգեւոր» պահանջքին:

Սիոնի հրատարակութեան յաջորդ տարին, 1928ին, Դուրեան պատրիարքով սկսուած կրթական գործը, ժառ. վարժարանը, տուաւ իր երախայրիքը՝ յանձինս Տ. Նորայր և Տ. Տիրան արեղաներու: Երկուքն ալ ստորագրած են կրօնական յոգուածներ: Տիրան Վրդ. (այժմ Արքեպս.), Սիոնի 1931-1935 տարիներուն մէջ ունի 15 գրութիւններ, կրօնական տարողութեամբ: (Անկէ վերջ արդէն մեկնած է արտասահման, հովուական և առաջնորդական պաշտօններով):

1931 տարուան մէջ Ընծայարանի երկրորդ հունձքէն (ձեռնագրուած 1930ին) մէկական կրօնական գրութիւններ ունին հետեւեալները, յոգուածներու գրութեան կարգով. Զգօն Վրդ., որ գրեթէ միակն է որ կը շարունակէ պարբերաբար երեւնալ Սիոնի նաև յաջորդ թիւերուն մէջ. Հայկազուն Վրդ.

(այժմ եպս.), Շաւարե վրդ. (այժմ եպս., Դամասկոս), որ կրօնքի իմաստասիրութեան մասին երկայնկեկ յօդուածաշարք մըն ալ ունի, Պարգել վրդ. (ապա եպս. և վախճանեալ անցեալ Հոկտեմբերին), որ կը վեր-երեւի կրօնական յօդուածներով 1953-55 տարիներուն մէջ. Սերովբէ վրդ. (այժմ եպս., Փարիզ), որ կը վերերեւի 1940-48 տարիներու մէջ, եւ Սիոն վրդ. (այժմ Արքեպս., Պուէնոս Այրէս):

1933-1936 տարիներուն կը հրատարակուի «Յիսուսի կեանքը և ուսուցումը ըստ համատեսական Աւետարաններու» 37 կտորներէ բաղկացեալ շատ չահեկան յօդուածաշարքը Ժ. Պ. ստորագրութեամբ, և թարգմանութեամբ (թէ և որեւէ տեղ չէ յիշուած) Թորգոմ պատրիարքի:

1936 տարուէն սկսեալ կրօնական յօդուածներով կ'երևին Գ. դասարանէն (ձեռնադրուած 1932ին) Նիլիէ վրդ., Հայրիկ վրդ. և Տիրայր վրդ. (իրենց միւս ընկերը, Ասողիկ վրդ. մեկնած է Չինաստան և զբաղած է Աւետարանը քարոզելով, քան քարոզ գրելով): Ասոնցմէ առաջինը 1939էն սկսեալ մինչև 1955 գրեթէ անխափան մէկ կամ աւելի կրօնական յօդուածներ ունի Սիոնի ամէն թիւի մէջ ...:

Դ. դասարանէն (ձեռն. 1934ին) Պսակ վրդ. (այժմ եպս., Լոնտոն) կրօնական յօդուած ունի 1941 և 1946 տարիներուն:

1938ին կրօնական գրութիւններով հրապարակ կ'իջնեն Ե. դասարանի ընծայեալները (ձեռնադրուած 1935ին) Շնորհ վրդ. (այժմ եպս.) որ մինչև 1940 (երբ մեկնած է Ս. Աթոռէ կրթական և հովուական գործով) մէն մի տարուան մէջ ունի երեքական կրօնական յօդուած: Արքուն վրդ. (ապա կարգաթող) ունի իր աւարտածառէն (Բ. Կորնթ. Թուղթ) մասեր:

(Զ. դասարանէն, ձեռնադրուած 1936ին և Է. դասարանէն, ձեռնադրուած 1938ին, կրօնական յօդուած գրողներ չունինք):

Ը. դասարանէն (ձեռնադրուած 1939ին) Թորգոմ Աբղ. Մանուկեան հաւատարմօրէն կրօնական գրութիւններ ունի 1940-1945 տարիներու մէջ (անկէ վերջ հովուական գործով մեկնած է Ամերիկա): Նոյն դասարանէն Բաբգէն վրդ. Ապասեան երկու կտորներ ունի 1942ի և 1948ի թիւերուն մէջ:

Թ. դասարանէն (ձեռնադրուած 1941ին) Իսահակ վրդ. (այժմ Աթէնք) ունի կրօնա-

կան գրութիւն մը 1942ի և երեք կտորներ 1956ի թիւերուն մէջ:

Ժ. դասարանէն (ձեռնադրուած 1950ին) Գաբգիին Աբղ. Գաղանճեան (այժմ Ծ. վրդ., Պոլիս) նոյն տարւոյն մէջ ունի յօդուածաշարք մը Ամովս մարգարէի մասին:

ԺԱ. դասարանէն (ձեռն. 1951ին) Զաւէն Աբղ. ունի կրօնական յօդուածներ 1953-1955 տարիներու մէջ:

(Ժառնգ. վարժարանէն շրջանաւարտ ցարդ վերջին դասարանէն, ձեռնադրուած 1954ին, դեռ չունինք կրօնական յօդուած):

Բացի Ս. Աթոռոյս Միաբաններէն, կրօնական յօդուածներ տուած են Սիոնին, Արաւազի Արեպո. Սիւրմեան (վախճանեալ), Ներսէս Քն. Թալուզեան (վախճանեալ), Հայկազուն Քն. Ոսկերիչեան (Աղեքսանդրիա), Գրիգոր Սրկ. Գալուսեան (Նիւ Եորք) և Գրիգոր Սարգսեան (Ֆրէզնո):

Ուրեմն երեսնեակ մը յօդուածագրեր Սիոնի երեսուն տարիներու ընթացքին բերած են իրենց կրօնական նպաստը Ս. Աթոռոյս պաշտօնաթերթին:

ՆիւթԸ. — Կրօնական այս գրութեանց մէջ շօշափուած գաղափարները և մտածումները այնքան այլազան են որքան կրօնական նիւթը ինքնին կրնայ ըլլալ:

Առհասարակ Աւետարանական բնաբաններու վրայ բանուած ընդլայնումներ են անոնք: Երբեմն Աւետարանի էջերէն վերջրւած թթխմորներ կը հալալեն գրողին խոր կամ ծանծաղ մտածումի զանգուածը: Ուրիշ պարագաներուն Աւետարանի «սիւմէնթը» և ազգային կեանքի աւազը իրարու միանալով կը կազմեն փափաքելի շաղախը ծրագրուած կառուցումներու համար:

Բաւական մեծ թիւ կը կազմեն այն յօդուածները որոնք գրուած են ազգային եկեղեցական Տօներու առթիւ (Վարդանանք, Թարգմանիչք, ևն.): Ասոնք գրուած են առաւելաբար անոնց դործը և ոգին մեծաբերու մտահոգութեամբ քան զանոնք կենդանագրելու և մեզի կրկին խօսեցնելու նպատակով: Այս տեսակէտէն աւելի քիստաւոր են Վազ Տօներու սուրբեր՝ որոնց դէմքերը առաւել յստակութեամբ կը վերաբաղաւորուին, համաձայն հեղինակներու վրձինի և իրենց երանգապնակին մէջ ունեցած գոյներուն:

Այսպէս ըսենք զուս հոգեւոր նիւթեր, այսինքն մեղք, ապաշխարանք, աղօթք, հոգիի կեանք, և այլն, ըստ բաւականին լայն տեղ գրաւած են Սիոնի բոլոր տարիներուն մէջ. բայց անոնց մերձեցումը, կարեւոր և յարգելի բացառութիւններով, առհասարակ եղած են կրօնա-բարոյական և քարոզչութեան սովորական մեթոտներով քան ուժական մերձեցումներով:

Կան ուսումնասիրական գրութիւններ Աստուածաբանի զանազան գրեթէ մասին. օրինակ, Ա. և Բ. Կորնթացեաց Թուղթերու, Յակոբու Ընդհանրական Թուղթի, Նսայեայ մարգարէութեան, Գործք Առաքելոցի և այլ գիրքերու մասին: Ասոնցմէ ոմանք ըստ բաւականին մշակուած և լաւ համադրուած աշխատութիւններ են, իսկ ուրիշներու վրայ զգալի է թարմօրէն թարգմանուած ըլլալու իրողութիւնը: Ա. Խորհուրդներու մասին կան գրութիւններ, սակայն ոչ ակնկալուած յաճախութեամբ:

Գրութիւններ կան Տասնաբանիայի, Հայր մերի և քննակնական առաքինութեանց մասին:

Կան նաև մեր ժամերգութեանց վերաբերեալ վերլուծական քանի մը գրութիւններ, որոնք թարմութեան և ինքնատպութեան բոյր մը ունին իրենց վրայ. զժբախտաբար սակայն, բացուած այս սքանչելի ճամբան աւելի յաճախ չէ ոտնակոխուած:

Իւստանաբանական յօդուածներ շատ չկան. եղած քանի մը հատն ալ եղած են Տիրան Վրդ.ի գրչէն, որոնք իրենց վրայ կը ցոլացնեն որոշ ուժականութիւն մը, և խիզախ մերձեցումներ են անճառելի կարգ մը խորհուրդներու:

Տաղաւար տօներու առթիւ գրուած, բայց տօնական մտահոգութիւններէ չեշտօրէն չեղած գրութիւններ են Շ. Ռ. Պէրպէրեանի ցիրուցան տրամախօսութիւնները՝ որոնք տօնին խորհուրդը իրենց իրեւ լծակ գործածելով, բարոյապէս բարձր գեղագիտական և իմաստասիրական հարցեր շարժման մէջ կը դնեն և մեզի կը բերեն նոր և գրաւիչ տարազներով:

ՆՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. — Նորութեանց սիրահար դարաշրջանի մը մէջ կ'ապրինք. ասիկա չեղտուած ձեռով կ'երևի ոչ միայն կանոն հագուածքի և արդուզարդի մէջ, այլ

նաև գիտութեանց և արուեստներու բոլոր մարդերուն մէջ: Մեծ է այն հեղինակը, գիտնականը կամ արուեստագէտը որ «նոր ակօս» մը կը բանայ իր մասնագիտութեան մէջ: Կրօնքը բացառութիւն պիտի չկազմեր այս ընդհանուր երևոյթէն: Կրօնքի մէջ ալ այսօր կը փնտռուին «նորութիւններ»՝ որոնք համապատասխան ըլլան «մեր ներկայ ժամանակներու ոգիին, մտածելու եղանակին և ճաշակներուն»: — Խորքին մէջ բնական և օգտակար ձգտում մը և յառաջդիմելու գլխաւոր ազդակ մըն է նորութեան պահանջը և հետապնդումը: Թաշուկներ միայն կը բաւականանան, իւրաքանչիւրը իր տեսակին համաձայն, միշտ միեւնոյն ձևի բոյն չինելով: Մեղուն է որ երբեք չի շեղիր երկրաչափական նոյն կաղապարի վրայ պատրաստելի իր մեղրամոմը և անոր մէջ լեցնելէ առաւել կամ նուազ նոյն համով մեղրը: Ասոնք նորութիւններու հետամուտ չեն, և հետեւաբար զուրկ կը մնան քաղաքակրթութիւն կոչուած անէժքէն կամ օրհնութենէն:

Բրիստոնէական կրօնքը իր ծագման մէջ և ծաւալման ընթացքին մեծագոյն նորութիւնն էր կրօնական աշխարհի մէջ: Նորութիւն էր իր հիմնադիրը — Աստուած մարդացած: Նորութիւն էր «փրկութիւն» եզրին — որ բանալի բառ է բոլոր կրօնքներու մէջ — մէջ քրիստոնէութեան լեցուցած իմաստը: Նորութիւն էր «հաւատք, շնորհք և սէր» բառերուն վրայ դրուած շեշտը: Այս նորութեանց հետեւեալը նորութիւն էր «կեանքը» որ անոր հետեւողները կ'ապրէին: Այս իսկ պատճառով, այսինքն իբրեւ ապրելու նորութիւն ուժաղութիւն գրաւեց: Նորութեան մը հարազատութիւնը փաստող երևոյթը այս է — ուշագրութիւն գրաւել: Մարդիկ անտարբեր չեն կրնար ըլլալ անոր նկատմամբ. կա՛մ պէտք է հաւնին, կա՛մ մերժեն: Ասով բացատրելի է առաջին երեք դարերուն քրիստոնէական կրօնքի շարքերը խտացնող մեծ բազմութիւններու յարումը անոր առանց որեւէ բռնութեան, և այն ուժեղ և բիրտ հալածանքը՝ որուն նշաւակ եղաւ ան աւելի քան 300 տարիներ:

Բրիստոնէական կրօնքը Աստուծոյ վերջնական յայտնութիւնն է մարդկութեան. հետեւաբար անոր մէջ այլևս նորութեան

տեղ չկայ. ինչ որ անհրաժեշտ էր մարդկութեան փրկութեան և կատարելութեան համար ամբողջապէս յայտնուած են. այսուհանդերձ մեր կրօնքը երբեք չէ դադրած ինքզինքը նորոգելէ: Սկզբնական և աճման շրջանին մանաւանդ անիկա դժուար ճանաչելի ըլլալու աստիճան նորոգումի ենթարկուեցաւ. իրականին մէջ սակայն այդ բոլորը նորութիւններ չէին, այլ կատարելագործումներ, նման մանկան մը որ ինքզինքին հետ նոյն մնալով հանդերձ, կ'աճի և կը կերպարանափոխուի տարիներու ընթացքին: Ինչ որ նորութիւն կը թուի իր վրայ անոնք իր մէջն էին, իր բնութեան մասն էին՝ որոնք տարիներու ընթացքին և պարագաներու բերումով տակաւ առ տակաւ արտաքինացան: Այնպէս որ ե. դարուն գրեթէ վերջնականօրէն կաղապարուած էր Բրիտտոնէական եկեղեցին: Յատկուած և բանաձևուած էին իր դաւանութիւնը, Աստուծոյ մասին, Բրիտտոնի բնութեան մասին, Ս. Հոգիի գործունէութեան շուրջ, եկեղեցւոյ Ս. Խորհուրդները գրեթէ բւերեղացած էին: Նուիրապետութիւնը և եկեղեցական կարգը հաստատ կերպարանք առած էին: Կանոնները ճշդուած էին:

Ասով մէկտեղ սակայն եկեղեցին ըլլալով կենդանի գործարանաւորութիւն մը երբեք չէ դադրած նորոգուելէ, նման դաւաւոր ձիթեմի մը որ առած ըլլալով իր վերջնական ձևը կը մնայ սակայն մշտադաւար և կենսունակ: Տարուէ տարի նոր տերեւներ կը ծնին և հինները կը թափին և ինք կը շարունակէ իր պտուղը տալ:

Նորութիւնը որ ասկէ վերջ պիտի պահանջուի եկեղեցիէն և մեր սուրբ կրօնքէն պիտի ըլլայ *eternal*, *eternity* և քափը որ կը դրուի կենաց Բանին քարոզութեան մէջ: Մօտեցումը և ներկայացման եղանակը քրիստոնէական ճշմարտութեանց: Դարերով երբեմն կղպուած հոգեւոր գանձարաններ պիտի բացուին և մէջը պահուած անսպառ գանձը պիտի բաշխուի ամենքին: Դարերու ժանգէն աղօտացած գեղեցկութիւններ պիտի փայլեցուն և պիտի գրուին հաւատացեալին առջև ի հոգեւոր վայելումն անոր: Դարերու փոշին պիտի առնուի սուրբերու դէմքերուն և կեանքերուն վրայէն և անոնք պիտի ներկայացուն իրենց առողջ և առողջ գոյներով: Շարունակ մէկ կողմէն դիտուած

ճշմարտութիւններ պիտի դարձուն երբեմն որ անոր անտես մնացած կողմին գեղեցկութեան ալ հաղորդ ըլլանք:

Սիոն որչափով յաջողած է նման նորութիւններ բերել: Այս հարցումին սպառնալով պատասխան մը տալու համար հարկ էր հանգամանօրէն աչքէ անցնել Սիոնի աւելի քան 600 կրօնական յօդուածները: Մէկ իրողութիւն անվարան կարելի է հաստատել. — Եղած է անկեղծ ճիշդ ժամանակի բանաւոր, իմացական պահանջներու համաձայն ընդլայնելու, բազադրելու և վերլուծելու այնպիսի սկզբունքներ որոնք ներքին սերտ կապ ունին հայ ժողովուրդի կեանքին և կենցաղին հետ:

Բարգէն Եպս. Վրասերը՝ տաքուկ և սնուցիչ կերակուր է բոլոր անոնց՝ որոնք անօթի են քրիստոնէական կեանքի և Աւետարանի սնունդին: Այս մասին ամբողջ ըսուածները կրնան խտացուիլ հետեւեալ պարզ տողերուն մէջ. «Մտածէ՛, սիրելի ընթերցող, որ առասպել չէ Աւետարանը: Նկարագիրն է ան Աւելի Կեանքին, դասն է ան Կասարեալ Կեանքին, և դուն կրնաս իւրացնել այդ կեանքը՝ նմանելով Բրիտտոնի և շինելու բուն արժէքը կեանքիդ»:

Թորգոմ Պատրիարքի կրօնա-բարոյական «խոհումները» քրիստոնէական ճշմարտութեանց մասին՝ կարծես գրուած են առաւելաբար ըմբռնելի և ըմբոշխնելի ըլլալու համար մշակուած միտքերէ՝ որոնք կը պահեն տակաւին «իմաստութիւնը» յարգանք և յարում տածելու «մարդկային ղգացումներէն ամենէն նուիրականին, կրօնականի՝ հրամայականին» նկատմամբ: — Իր «կիրակնօրեայ Խոհումները» կրնան համարուիլ, իբրեւ ձև և իբրեւ խորք, հետեւեալ մէկ նախադասութիւն-պարբերութեան մէջ. «Որքան աւելի ուշիւ և եփկւողածութեամբ քննենք Բրիտտոնէական Կեանքին խորհուրդը, այնքան աւելի խորապէս պիտի համոզուինք արդարեւ թէ Աւետարանով կատարուած յայտնութիւնը ճշմարիտ օրհնութիւն մը եղած է մարդուն համար, նախ և գերազանցապէս հոգեւոր տեսակէտով, որ, անտարակոյս, ատով իսկ կ'ըլլայ աւելի թանկագին, և յետոյ կեանքի ընկերային և բարոյական ոլորտներու մէջ հետզհետէ աւելի ընդարձակօրէն երևան եկած այն արդիւնքներով, որոնք անով պատգամուած

կրօնքին գործն են կատարելապէս» (Սիոն, 1928, էջ 10)։

Դևոնդ Եպս. Դուբեանի ժողովրդական հոգևորականի հացն է զոր անօթի անձը անձանձրոյթ պէտք է գտնէ իր ճոխ կամ աղքատիկ սեղանին վրայ։

Նկատելի նորութիւն կարելի է համարել Տիրան Վրդ.ի կարգ մը աստուածաբանական հարցերուն, օրինակ Յայտնութեան և Յարութեան բերած իր բացատրական նպատակը։ Երբ իր մտքի զօրաւոր հեռագրտակով, մեզմամբ վերածուած այս խորհուրդները որոշ կերպարանք կը ստանան, պահպանողական մտքեր այն պատրանքը կ'ունենան, թէ տրուած պատկերը տարբեր էր Եկեղեցիի ընդունած աւանդական դաւանարանական տեսութիւններէն։ Սակայն ըմբռնուած ընթերցում մը — դժբախտաբար քիչերու մատչելի — պիտի փարատեն նման պատրանքներ։ Իր նպատակն է եղած «ոչ թէ դաւանանք բանաձեւել, այլ արդէն եղածին խմատին թափանցելու համար բացատրութիւն տալ» (Սիոն 1935, էջ 221)։

— Ահաւասիկ նմոյշ մը իր թրագատրութիւնն ունի։ «Աստուածայայտնութեան ակօր, խտացումը, մանրանկարը, epitomն է Համագոյքի լինելութեան պատմութեան ի յաւիտենից ի յաւիտենս երկարող։ Նոր Մարդուն ստեղծագործումն է այն անհունին սեղմումովը՝ հունաւորին մէջ։ Տիեզերքի ճակատագրին մէջ՝ մարդուն քաղել անցնելու համար սահմանուած ճանապարհին անհուն երկայնքն է որ տեսարան կը բերէ մարդեղութիւնը, իր սկիզբով, մէջտեղով ու վախճանով» (Սիոն, 1935, էջ 9)։

Հոգեւորական կեանքը առհասարակ կը նկատուի մեր մէջ վերացական գաղափար մը, կամ առ առաւելն կրօնական տարազ մը զոր պէտք է գործածեն քարոզիչներ՝ սովորական ապրուած կեանքէն տարբեր կենցաղ մը ըսել ուղեւում համար։ Արեւելահայեր զայն կը չփոխեն մտքի մշակութային գործունէութեան հետ։ Սակայն խորքին մէջ գերնական կեանքը այնքան իրական է որքան բնականը։ Ն. Արեղայի «Հայացումները» փորձեր են այդ կեանքին էութիւնը, զօրութիւնը և գործելու պայմանները բացատրելու համար։ Ստեղծումներ չեն այս գրութիւնները, այլ ջրաբաշխական մեթոտներով ուրիշ ջրամբարներէ կենդանի

ջուր բերել մեր երբեմն չօրնալու վտանգին ենթակայ հոգևոր աւազաններուն։ Ահա նմոյշ մը «Հոգևոր զօրութեան» սահմանումի մասին։ «Հոգևոր զօրութիւնը այն կարողութիւնն է որով մարդ կրնայ գործնականօրէն և իրապէս աստուածապաշտ ըլլալ, վարելով երկրագոյն և առաքելի կեանք... որով արդիւնաւոր և տեսական ծառայութիւն մատուցանել ընկերութեան։ Այս զօրութեան աղբիւրը մենք մեր մէջ չունինք։ Անկեղ աստուածային ոյժ մըն է որ կը գտնուի Քրիստոսի մէջ, և հոն է բոլոր իր Մարմինին — Եկեղեցիին — անդամներուն համար... և չենք կրնար ստանալ զայն առանց կենսական միութիւն մը ստեղծելու Քրիստոսի հետ։ Այս ոյժին ստացումը չի նմանիր մօժէ մը ուրիշ մօժ վառելու։ Այսպիսի պարագային նոր վառուած մօմը իրեն յատուկ առանձին բոցն ունի և կը վառի առանց նախկին մօմէն կախում ունենալու։ Հոգևոր զօրութիւնը չի հաղորդուիր մարդկային հոգիին այս եղանակով, այլ մշտական և տեսական միութիւն մը հաստատելով հոգևոր կեանքի կեդրոնական աղբիւրին, Քրիստոսի հետ» (Սիոն 1940, էջ 52)։

Թորգոմ Արեղայ, մեր շարակաճներու և ժամերգութեանց գրական վերլուծութեամբ, գիտակից ընթերցողին վրայ կը թողու սքանչելի հանք մը գտած ըլլալու տպաւորութիւնը, ուրկէ ոչ միայն կարելի է հանել քարիւղ և քարածուխ մեր հոգիները ջերմացնելու համար խաղաղութեան և երջանկութեան կրակով, այլ նաև կարելի է զարնել ոսկիի երակներուն և հանդիպիլ թանկագին քարերու բիրեղացումներուն, որոնք պիտի հարստացնեն մեր հոգիի գանձարանը։ Գրեթէ կոյս և ընդարձակ գետին մըն է սա որուն մէջ եթէ ուրիշներ ալ գործեն կրնան երևան հանել ուրանիւմի նման անգին հանքեր։ Ահա թէ ինչ կ'ըսէ այդ մասին Թորգոմ Արեղան. «Երբ փորձուինք քիչ մը աւելի նիւթացնել «կրօնական բանաստեղծութիւն, գրականութիւն» յղացքներուն մէջ աւանդօրէն մեզի եկած զգացումներն ու մտածումները, կը զարմանանք այն տարօրինակ խորութեան, այն իսկապէս անպարագրելի ընդարձակութեան, որոնք այդ երգերէն ոմանց մէջ, ծրարուեր հասեր են մեզի, և որոնք երբ կը բացուին

մեզի, կը ներկայացնեն անակնկալ զեղեց-
կութիւններ» (Սիոն 1940, էջ 177)։

Աստուծոյ լուսնի քանի մը նմուշներ էին ը-
սելու համար որ հոգեւոր սնունդի ամենօր-
եայ հացի կողքին, որ «հաստատէ զսիրտ
մարդոյ», կան նաեւ այնպիսի գրութիւններ
որոնք կը կազմեն «խզը և գինին» որոնք
հոգին կը զուարթացնեն և կ'ուրախացնեն։
Այս գրութիւնները աշխարհիկ հասկացողու-
թեամբ «նորութիւններ» ըլլալով հանդերձ
երբեք չեղունակ չեն, այլ նպաստներ Ա-
ւետարանի և Եկեղեցւոյ ուսուցմանց լա-
ւագոյն հասկացողութեան համար։

Ո՛րքան ծառայած է Սիոն իր յառա-
ջագրած կրօնական նպատակներուն։ Այս
հարցին պատասխանը պիտի տային ընթեր-
ցողները, որոնցմէ ոմանք, աւա՜ղ, ոչ ևս
են, անդարձ մեկնած ըլլալով անցնող 30
տարիներու ընթացքին։ Օրհնեալ ըլլայ ա-
նոնց յիշատակը։ Մենք վստահ ենք, որ
եթէ հրաշքով մը իրենց տրուած ըլլար
պատեհութիւնը վերապրելու այս կեանքը,
աւելի ժամանակ պիտի յատկացնէին հոգե-
ւոր կեանքի մշակման՝ որուն միջոցներէն
մէկն է Սիոնը։ Եթէ սա պահուս հնարաւոր
չէ ունենալ հաւաստումներ Սիոնի կրօնա-
կան մարզի մէջ ունեցած օգտակարութեան
մասին անոր հին և նոր ընթերցողներէն,
գէթ պիտի յիշէի վկայութիւնը տղեկի մը՝
որ Երուսաղէմ եկած էր Սիոնի ծննդեան
տարին (1927) և եղած անոր կանոնաւոր
ընթերցողներէն մէկը և ապա աշխատաւորը։
Իր կրօնական գոտախարակութեան և կազ-
մաւորութեան մէջ կարեւոր բաժին ունեցած
է Սիոնը, յատկապէս սկզբնական շրջանին։

Կը փափաքինք փակել մեր այս հեռա-
հայեաց ակնարկը՝ նետուած Սիոնի 30 տա-
րիներու կրօնական սպասարկութեան վրայ,
իր իսկ էջերէն մէջբերումներ ընելով։
«Սիոն աշխատեցաւ հասկցնել իր ընթեր-
ցողներուն թէ հայ ժողովուրդը չի կրնար
անկրօն և անաստուած ըլլալ»։ Որովհետեւ
իր էութեան արմատները թաղուած են
կրօնքի մէջ։ Ամբողջ իր պատմութիւնը,
մանաւանդ իր մշակոյթը և նկարագիրը կը
կրեն զօրաւոր կնիքը քրիստոնէական կրօն-
քին։ Եթէ փորձէ զայն նետել իր վրայէն,
կարծես կը դադրի ինքզինքը ըլլալէ ...
Շարունակենք մէջբերումը։

«Աւետարանէն տրուած դասերը և եղած
խորհրդածութիւնները կը կազմեն Սիոնի
կրօնական բաժնի զեղեցիկ էջերը, որոնք
միշտ պիտի խօսին այս սիւնակներէն»։
Որովհետեւ պիտի ըլլայ հնարաւորութիւնը
որեւէ ժամանակ բանալու անոր էջերը,
պահուած հատորներէն, և կրկին վերծա-
նելու զանոնք՝ նման Աւետարանի խմա-
տուն մարդուն որ «հանէ ի գտնձէ իւրմէ
զնոր և զհին»։

«Հայ ժողովուրդը պէտք ունի ներքին
խաղաղութեան, ամրապինդ սիրոյ, համե-
րաշխ զործակցութեան։ Աւետարանի սկզբ-
բունքներով և անոր բարձր բարոյականով
ապրած, պահուած ժողովուրդ մը, պէ՛տք
է հաւատարիմ մնայ Աւետարանին, և անոր
ներշնչումներով մաքրագործէ այն ապակա-
նութիւնները, որոնք ներմուծուած են իր
մէջ։ Վասնզի պատմութիւնը մեզի կը սոր-
վեցնէ որ հայ ժողովուրդը հա՛յ է իր կրօն-
քով, իր ազգային աւանդութիւններով, իր
մայրենի լեզուով և իր Մայրենի Եկեղեցիով՝
որ գանձարանն ու պահապանը եղած է այս
բոլորին» (Սիոն 1930, էջ 370)։

Ու որչափ պատշաճ և զեղեցիկ կը
հնչեն մարգարէին խօսքերը այս կապակ-
ցութեամբ. «Եւ ի վերայ լերինդ բարձու,
աւեսարանիդ Սիոնի. բարձրացո՛ւ զօրու-
թեամբ զբարբառ քո, աւեսարանիդ Երու-
սաղէմի, բարձրացո՛ւ և մի՛ երկնչիր. ասա
ցքաղաքդ Յուդայ. Ահաւասիկ Աստուած
ձեր ...» (Ես. Խ. 9)։

Արդարեւ քաղցր է դերը աւետարանչի,
որ լսելի կ'ընէ խաղաղութեան, բարու-
թեան, զօրութեան և փրկութեան ձայնը։
Սիոն, հնարաւորութեան իրեն ընծայած
չափով, իր մէջ հիւրընկալած կրօնական
յօդուածներով, այդ դերին լծուած եղաւ
անցնող 30 տարիներու ընթացքին։ Պիտի
շարունակէ ան նոյն դերը, իւրովսանն,
գալիք նոր տարիներուն։

Այս յոյսով և այս հեռանկարով կրկին
ձեռք կ'առնէ ան իր լոյսէ ճամբան։

ՇՆՈՐՀՔ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Անցնող տարւոյն Յունիսին, Գանիւրէի մէջ մեծաւ բանասեղծ, երազարակազիր, ուսուցիչ եւ գրող Արեամ Տաւրեան:

Ծնած էր 1909 թին: Նախակրթութիւնը ստանալով Գանիւրէի Ազգ. Գալուստեան վարժարանին մէջ, շարունակած էր իր ուսումը Վալապրի (Ֆրանսա) երկրագործական բարձրագոյն վարժարանին մէջ ուր պսակուած էր որպէս մասնագէտ-հոգատեսիս եւ պսակաւոր զիտքեանց խաղողագէտ:

Գանիւրէի մէջ պաշտօնավարած է հայ եւ օտար վարժարաններու մէջ եւ պարգևատրուած որպէս օժիտիէ տախտակի շնորհաւոր:

Հիմնադիրն էր «Ջանախիթ» գրական-ընկերային բերքին: Եւ գեղեցիկ լեզուն, ոճը, մատուցական մարդու պարկեշտ կեցումներ եւ հայ արժէքներու ինչպէս նաեւ Հայց. Եկեղեցւոյ հանդէպ իր խորունկ սերը սիրուած գրիչ մը դարձուցած էին զինքը:

Ունի բազմաթիւ երազարակագրական էջեր, որոնք իրենց շունչով, բարձրութեամբ եւ մշտնջենի ազնուութեամբ յատկանշական տեղ մը ապահոված են իրեն մեր ժամանակակից գրականութեան մէջ: Եւ մահով բաց մը կը բոլոր:

Հաւասարապէս ուժեղ եւ արուեստագէտ բանասեղծ մըն էր: Հաւաստի մարդ, խղճամբ ուսուցիչ, պարկեշտ մատուցական եւ ազնուական խմորէ արուեստագէտին վաղափառ մահը ցաւ է բոլորիս եւ կորուստ մը Հայ Գրականութեան, վասնզի իր ուժերու լրման մէջ էր անիկա, եւ կրնար տակաւին գեղեցիկ զարծեր արձագրել: Որպէս նմայ՝ սօսքեւ կը դնենք երկու հերքուած իրով:

Խմբ.

Ն Ա Ր Ե Վ

Թորգոմ Արեւսպ. Գուշակեանին

Ամէն գիշեր դողալով, ես դողալով կը բանամ
Լուսացնցուդ զիրքն այս շարականի մը հանգոյն...
Մոմերու պէս կը վառին բառերը խորն իմ հոգւոյն.
Ու կը շնչեմ ումպ առ ումպ Սուրբին հոգին խնկահամ...:

Ամէն գիշեր ես կ'իջնեմ այս ծովուն մէջ ալեկոծ
Առագաստի մը նըման ... կ'երբամ հեռո՛ւ, շահ հեռու,
Ալիքներուն համբոյրով իմ խեղճ հոգիս լուալու.
Ա՛հ, վերադարձն, Աստուած իմ, գրկած նոր յոյս մ'ոսկեզօծ...:

Խաչի մը պէս կը դողայ լամբարին լոյսն իմ բարի.
Ծառէս ծաղիկ առ ծաղիկ աղօթքը դեռ կը բափի.
Մինչ կը լեցուին աչիւնն իմ արցունքներով արծաթի ...

Զայն կը փակեմ: Լոյսերու հեղեղ մը գիս կ'ողողէ.
Իմ խորհուրդէս ըսպիտակ շարունակներ կը ժայթկն.
Աղանիներ մի առ մի կ'իջնան արհիս տանիքին ...

Ա Ն Յ Ա Ք . . .

Անցա՛ր, անցա՛ր իմ փութա կապոյտ երգի մը նրման,
Ես դողացի ու կեցայ . . .

Մերկ ոսկերուդ հետքերուն վրայ լոյսեր բացուեցան՝
Ձերք ծաղիկներ արծաթեայ . . .

Երկա՛ր, խորունկ ակօսներ իմ սրտին մէջ ձգեցին
Ձոյգ արօրներն աչքերուդ . . .

Պիտի ծաղկի՞, Աստուած իմ, ծիլ մը պզտիկ ու մեկին
Անապասին մէջ այս մութ . . .

Քանդակեցի գիծ առ գիծ ես ըզեզ մէջն իմ հոգւոյն,
Անձանի պէս մարմարեայ,
Որպէսզի դուն չըմեռնող երազն ըլլաս մաքրագոյն՝
Իմ օրերուս ապագայ . . .

. . . Ըսէ՛, տարի՞ր աչքիդ մէջ փչ մը մոխիր ինձմէ դուն,
Որ զերք մացառ մ'այրեցայ . . .

ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ

ԵՐԵԿՈՆ ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ ԴԱՇՏՈՒՄ

Հաւարեց արեւն երանգակալի գոյները մաս - մաս,
Մանիշակագոյն երանգը թողեց հայոց լեռներին,
Մասիսին տուեց իր բոլոր ոսկի բոյլերը երազ,
Որ փայլատակի ծարաւ սրտիս դէմ՝ իր հեռուներից:

Յետոյ խրտացրեց՝ կապոյտ երանգը՝ զով ու տրտմաշուք,
Ու թուաց կապոյտ այս խաղաղութեան թաւիշն է եղել,
Թուաց աշխարհն իմ չի սուգուել երբեք արեան՝ մշուշում,
Ձի եղել ասես այստեղ կոտորած եւ ոչ՝ էլ եղեռն:

Ճնդեցին ոսկի խաղերը վերջին այգու ծառերից,
Վազը խաղողի սուգունց կապոյտի փափուկ ծալքերում,
Այգու դռները բացուել են ասես այդ կապոյտ լոյսից,
Ձկայ ցանկապատ ու չկայ սահման իմ հայրենիքում:

Թուում է աշխարհն իմ հայրենական այգի է եղել,
Ու նրա կապոյտ աստղէ երազն է մինչ լոյս դեգերել . . .

ԱՐՇԱԼՈՅՍ ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ

Ա. Ղ. Ա. ՉԱՆՔ

Տուր ինձ՝ անկիւն մը քու հողէն,
 Իմ սրբազան հայրենիք,
 Ուր իմ սիրէն ծրլի ծաղիկ,
 Հայ աղջիկներ զայն փաղեն:

Ու մասնակցիմ կեանքիդ եռուն,
 Գոնէ ծաղկի մը բոյրով,
 Չանէւանամ, հոգիս խրոով,
 Օսարութեան մէջ հեռուն:

ՔԱՌԵԱԿՆԵՐ

Բառ մըն ես դուն այս Մեծ Գիրքին՝ քերելոս կէս մը միայն,
 Շեւս մը քերես բառի մ'վերեւ, նըշան մը հարցական,
 Անունն ի՛նչ փոյթ հեղինակին, կամ խկութիւնը անոր,
 Գիտցիր սակայն ք'առանց քեզի քերի է գիրքն անպայման:

Անցնիլ այսպէս կեանքին մէջէն, իբրեւ նամբորդ մը ծառա,
 Սիրքդ, ինչպէս պարապ սափոր հետքդ ճանիլ ամէն տեղ,
 Ու երազել կարօտագին ակն աղբիւրի մը բիւրեղ,
 Լըսել նոյնիսկ ձայնը ջուրին, բայց չըզբճնել զայն բընաւ:

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ԶԳՍՅՆՈՒԹԵԻՆ

Գարունին պէս որ մեղմիւ կը յաջորդէ ձմեռուան
Կը սողոսկի ինէ ներս շող մը յուշէդ գողունի
Ու կը բռնեմ զայն հեշիւ, կըծիկ մ'ամբողջ փակելու.
Չմեռը ցուրտ սրտութեանս կը փոխուի հեշ գարունի....:

×

Կ'զգամ կազդոյր ու բերկրանք, երբ արեւին պէս գարնան
Կը փաթթուի էութեանս կեանքի պատառն այդ անցեալ
Ու կ'ողորդէ հեշանով զոր, անծպիտ այս ներկան
Կ'ըլլայ խայտանք ու քրքիռ ու խենթ պատրանք ծովացեալ....:

×

Տղու մը պէս որ կ'ուզէ դաշտանկար մը ամբողջ
Պարագրկել լոկ աչով, ցանկելու զայն միշտ իր հետ,
Ես կը գրկեմ միամիտ, փողքը տեսիլքն այս բողբոջ
Պահ մը արբեիտ գարնայնի միջոցին մէջ լուսաւէտ:

×

Սաւազին պէս ծովափի, արգ կը հոսի մասներէս
Ոսկեփռոցին օրերու, մայրամուտին նման պերճ
Գիտեմ կ'անցնի պատկերն այս բոլոր պատրանքներուն պէս
Ու կը մնայ լոկ մրուր, ցուրտն ու քախիծը կեղերջ....:

×

Համարաւոր ձմեռն մէջ, մոռցուած օր գարունի....:

ԶՍ.Ի.Ն Վ. 2.

4728

169-58

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՎԱՐԴԱՆ ԱՅԳԵԿՑԻՒ ՎԵՐԱԳՐՈՒՄԸ ԽՐԱՏ ՄԸ

Երջերս լոյս տեսաւ, Հ. Պօղոս Անանեանի խնամով, խրատներու փոքր հաւաքածոյ մը, որոնք հրատարակիչը Վարդան Այգեկցիի կը վերագրէ (Վարդանայ Վարդապետի Այգեկցւոյ ԽՐԱՏ: Վենետիկ, 1956): Այս ինը խրատներէն միայն առաջինին խորագիրը Վարդանի անունին Այգեկցի մակդիրը կ'աւելցնէ (տես Յառաջաբան, էջ 15), հետեւելով կեցը Վարդան Վարդապետի մը անունը կը կրեն, իսկ վերջին երկուքը առանց հեղինակի անունն են: Խրատները առնուած են Ս. Վաղարի մատենադարանի երկու ձեռագիրներէ՝ Ե և Զ խրատները թիւ 257 (986) Ոսկեփորիկէն, իսկ միւսները թիւ 240 (57) Ոսկեփորիկէն: Յառաջաբանին մէջ հրատարակիչը նշանակած է միւս ձեռագիրները որոնց մէջ նոյն խրատները գտած է՝ Լազարեան ձեռագրանի թիւ 1192 ձեռագրին մէջ կան Գ, Ե և Է խրատները, Պետլինի մատենադարանի թիւ 88 ձեռագրին մէջ Ա խրատը, իսկ մնացածներուն համար ուրիշ օրինակ է գտած:

Այսքան քիչ օրինակներ գտնուելու պատճառը թերեւս այն է որ խրատներէն ոմանք հարազատ չեն, կամ երբեմն տարբեր հեղինակներու անունները կը գրեն: Իբր այդ կարելի է օրինակ տալ Գ խրատը՝ «Խրատ հոգեվարաց աւուրն յորժամ քակի աստուածաբան սահարն հոգոյն՝ որ է մարմինն, եւ բաժանին ի միմեանց: «Արդ պարտ է ամենայն մարդոյ զայս զմտաւ ածել» են. (էջ 40-48): Միւսին սկզբնաւորութեամբ ճառէ մը հօթը օրինակներ ծանօթ են որոնք կը կրեն հետեւել խորագիրը՝ Սրբոյն Թեոփիլոսի ասացեալ յաղագս զղջման եւ արհասուաց: Այս օրինակներն են՝ Վենետիկ թիւք 247 (972) էջ 99 ա-101 ա, և 295 (320) էջ 89 բ-91 ա, Բարիք թիւ 124, էջ 93 բ-95 ա, Վիեննա թիւ 524, էջ 104 բ,

Ուփսալա թիւ 521, էջ 194 ա⁽¹⁾, Անթիլիաս, թիւք 6, էջ 37 բ և 8 էջ 35 ա⁽²⁾: Դատելով այն օրինակներէն որոնք անձամբ տեսած եմ, այս ճառը փոքր հատուած մըն է, յար և նման Գ խրատի սկիզբի մասին՝ մինչև տող 47 (էջ 41):

Այս Գ խրատէն աւելի ընդարձակ հատուած մը կը գտնուի Թէոփիլոսի վերագրուած ուրիշ մէկ ճառին մէջ՝ Վասն արհասուաց եւ վասն խոսովանութեան մեղաց: «Յորժամ միտք զբաղեալ լինի հետ մեղաց» են: Այս ճառէն քսանըութը օրինակներ ծանօթ են՝ որոնցմէ մին, այն է Վենետիկ թիւ 257 (986), Վարդան Այգեկցիի խրատներուն համար գործածուած Ոսկեփորիկներէն մին է: Զեռագիրները հետեւեալներն են՝ Վենետիկ թիւ 234 (569) էջ 51 բ-54 ա, թիւ 257 (986) էջ 67 բ-71 ա, թիւ 271 (1048) էջ 216 ա-221 բ, Վիեննա թիւ 313 էջ 93 բ-96 ա, թիւ 364 էջ 150 բ-157 ա, թիւ 791 էջ 59 ա-62 բ, թիւ 867 էջ 64 ա-67 բ, Երուսաղէմ թիւ 9 էջ 151 բ, թիւ 425 էջ 438 ա, նաեւ թիւք 642, 669, 792, 1187, 1264, 1381, 1483. Երեւան թիւ 336 էջ 218 բ. Էջմիածին թիւ 108 էջ 39 ա-44 ա, Էջմիածին, Կարինեան Յուցակ, թիւ 888 հատուած բ, թիւ 893 հատ. իւ, թիւ 894 հատ. իւ, թիւ 895 հատ. բ, թիւ 923 հատ. իւ. Բարիք թիւ 127 էջ 66 բ-73 ա. Սեբաստիա թիւ 205. Նոր Զուգայ թիւ 67 էջ 48 բ. Զմմառ թիւ 78 էջ 153 ա, Դուրեան հաւաքածոյ Ա. 71, էջ 200 ա⁽³⁾:

(1) F. Macler, Rapport sur une mission scientifique en Belgique, Hollande, Danemark et Suède, Paris, 1924, էջ 194.

(2) Հ. Ն. Ալիսեան. Ցուցակ հայերէն շեռագրաց նիկոսիայի ի նիպոս (Հանդէս Ամսորեայ, 1954. էջ 523 եւ 536):

(3) Գեր. Հ. Ներսէս Վ. Ալիսեանի կը պարտի սեղեկութիւնները վերեւ յիշուած այն ձեռագիրներուն մասին որոնց ցուցակը տակաւին չէ հրատարակուած:

Ուշադրութեան արժանի է որ այս օրինակներէն ամենէն հինը, Վիեննա թիւ 364, գրուած է 1295 թուին, այսինքն Վարդան Այգեկցիին մեռնելէն մօտաւորապէս կէս դար մը վերջը, սակայն և այնպէս խորագրերը Թէոփիլոսի անունը կուտայ:

Հիմ առնելով Վիեննայի թիւ 364 և Բարիլի թիւ 127 ձեռագիրները, որոնք անձամբ տեսած եմ, կարելի է Թէոփիլոսի վերագրուած այս ճառը բաղդատել Վարդան Այգեկցիի անունով հրատարակուած Գ խրատին հետ: Թէոփիլոսի ճառը կը սկսի համառօտել նկարագրելով անհղ զատաստանի օրը զոր «հանապազ պարտ է ածել զմտաւ և յիշել և զարհուրել»: Որքան որ մարդ կենդանի է պէտք է փութայ զղջալ և Աստուծոյ ողորմութիւնը խնդրել՝ «զի աստ է աթոռ շնորհաց իսկ անդ աթոռ դատաստանի»: Արտասուելով և ողբալով պարտ է թողութիւն խնդրել՝ «աստ ընդ միտս քո, եկն առաւօտս ևն: Հոս կուգայ այն հատուածը որ կը համապատասխանէ Գ խրատին սկիզբէն մինչև տող 85 (էջ 40-42): Կան փոքր տարբերութիւններ ինչպէս սովորաբար կը պատահին նոյն ճառի մը զանազան ընդօրինակութեանց մէջ: Տեղ տեղ Թէոփիլոսի ճառը քիչ մը աւելի համառօտ է: Օրինակի համար փոխանակ հրատարակութեան 48-53 տողերուն (Որգեա՛կ, ահա գայս ամենայն . . . կարճեցուք և յաւիտենական), Վիեննայի և Բարիլի ձեռագիրներուն մէջ կայ հետեւեալը՝ «Զայդ ամենայն առաջի աչաց պարտ է ունել և ո՛չ համարել թէ զընկերն մեր տեսանեմք ի կիրոյ յայս, այլ զանձինս մեր: Եւ մի՛ իրբն անմահ վարեսցուք զկենցաղս մեր»: Երբեմն ալ Թէոփիլոսի ճառը քիչ մը աւելի ընդարձակ է: Օրինակի համար փոխանակ Գ խրատին հետեւալ նախադասութեան՝ «Խոստովանութիւնն ճշմարտութեամբ զաղտելութիւն պայծառացուցանէ իբրեւ գոսկի» (էջ 42 տող 69-70), ճառը ունի՝ «Խոստովանութիւն է որ կարէ թեթեւացուցանել զձանրութիւն մեղաց: Խոստովանութիւն է որ զղեղս մեղաց հօսէ իբրեւ զփռի և իբրեւ զղեղս փշոց կայծակամբք հրոյ: Խոստովանութիւն՝ որ ուստի ելանէ զանօթս ժանտակիրս իբրեւ գոսկի պայծառագոյն գործէ, և ուր մնայ ոչ սրբեցի»: Գ խրատին մէջ խոստովանութեան մաս

սին գրուածներէն քիչ վերջը կուգայ բաւական երկար հատուած մը խոստովանողին մասին (տողք 90-137), յետոյ խօսքը կրկին կը դառնայ խոստովանութեան: Այս հատուածը հաւանաբար վերջէն բուն ճառին աւելցուած է, որովհետեւ անկէ առաջ և վերջը կրկնութիւններ կան: Այսպէս նախ կ'ըսուի՝ «Խոստովանութիւն մեղաց սրբիչ է, խոստովանութիւն անմաքբելոց մաքբիչ է: Խոստովանութիւն՝ ահագին գեհննին փրկող, և զրան զրախտին բացող: Խոստովանութիւն՝ երկնից բացող և առ Աստուած մուծանող: Խոստովանութիւն՝ ապաշխարողաց հրաւիրող և մոլորելոց դարձուցանող: Խոստովանութիւն՝ մոլորելոց ճանապարհ, խաւարելոց լոյս» (տողք 77-85): Նոյն գաղափարները կը կրկնուին, աւելի ընդարձակ ձևով, խոստովանողի մասին գրուածներէն վերջը: («Խոստովանութիւն՝ աղտելութեան մեղաց սրբող, անմաքբից մաքբող, ի տանջանացն ազատող, ահաւոր գեհննին փարատող, և զրախտին զրանցն բացող: Խոստովանութիւն՝ երկնից բացող և առաջի Տեառն մուծանող, ապաշխարողաց հաւսեալ. ի մեղաց յապաշխարութիւն հրաւիրող, մոլորելոց կոչող, ի քաղաքն երկնաւոր առաջնորդող: Խոստովանութիւնն մոլորելոց առաջնորդ, խաւարելոց լոյս. որք ի միջի իցեն՝ ճառագայթ, մանկանց դաստիարակ, անյուսից օրինակ լուսոյն» (տողք 144-156):

Խոստովանողի վերաբերող մասը, և հետեւաբար խոստովանութեանց կրկնութիւնները չկան Թէոփիլոսի ճառին մէջ: Բաղդատելով տպագրուած ճառին՝ 77 տողէն կ'անցնինք ուղղակի տող 144ին և կը շարունակուի մինչև տող 186: Ծառին վերջի մասը բոլորովին կը տարբերի Գ խրատէն: Հեղինակը կը բացատրէ որ առանց խոստովանութեան կարելի չէ արդարանալ և մեղքերէն ազատիլ, նոյնիսկ երբ մարդ ջանայ ամենայն առաքինութիւնս գործել:

Բարիլի Ազգային Մատենադարանի թիւ 116-118 ձեռագրերը երեք հատորէ բաղկացած խօշոր ծառնտիր մըն է, գրուած 1307ին, որուն մէջ կան, ի միջի այլոց, Թէոփիլոսի վերագրուած քանի մը խիստ հետաքրքրական ճառեր: Ասոնցմէ մին՝ որմէ ուրիշ օրինակ չունի ծանօթ չէ, երկար ճառ մըն է հետեւեալ խորագրով՝ Երանելոյն

Թեոփիլայ ասացեալ ի հինգերորդ շաբաթու Քառասնորդացն յաւուր յորում եղեն շարժմունք մեծամեծք: Եւ վասն ամենայն առաքինութեանց եւ սիրոյ: Եւ մեկնութիւն յիսնեցորդ սաղմոսին: «Գանձս հոգեւորականս եւ անկողողաւելիս երաց մեզ զաւրուքիւն քառասնորդացս, լցեալ մարգարտաւք մեծագունիւք եւ աստուածազարդ զգեատուք ան» (էջ 197ա-204): Ինչպէս խորագրէն արդէն կարելի էր հետեցնել, յիսնեցորդ սաղմոսը մեկնելով հեղինակը կը խօսի Դաւթի զգլխան եւ ներումին մասին, եւ երկարօրէն կը բացատրէ թէ ինչպէս կրցաւ խոստովանելով իր երկու մեծագոյն յանցանքները քաւել: Հոս նաեւ կը գտնենք հատուած մը (էջ 201ա-201բ) որ կը համապատասխանէ Գ խրատին եւ Թէոփիլոսի նախորդ ճառին հատուածներուն: Թէոփիլոսի այս երկու ճառերուն մէջ խոստովանութեան վերաբերող հատուածները յար եւ նման են եւ նոյն ձեւով կը տարբերին Գ խրատէն: այսինքն խոստովանողին մասին մէջ բերուածները չկան, եւ վերջի մասը (տող 186էն սկսեալ) Գ խրատէն կը տարբերի: Թէոփիլոսի վերագրուած այս ճառը նախորդէն շատ աւելի երկար է, խոստովանութեան հատուածէն վերջը հեղինակը կրկին ու կրկին կ'անդրադառնայ Դաւթին մեղքին եւ զգլխան վրայ:

Միայն այս ճառերուն մէջը չէ որ խոստովանութեան հատուածը կը գտնենք: Բարիդի թիւ 127 եւ 116 ձեռագիրներուն վերեւ յիշուած հատուածը կրկնուած է վասն աղուրից եւ արճառուաց եւ խոստովանութեան խորագրի կրող ճառին մէջ («Արդ շնորհ արտասուաց նշանակէ սիրելոյ զՔրիստոս ան»): Բարիդի թիւ 124 եւ Վիեննայի թիւ 395 ձեռագիրներուն ճառը հեղինակի անուն չունի (Բարիդ, էջ 84բ-93ա, հատուածը էջ 89բ-92ա. Վիեննա, էջ 126ա-138բ): Վիեննայի թիւ 535 ձեռագրին մէջ այս ճառը եփրեմի վերագրուած է, իսկ Վիեննայի թիւ 524 եւ Ուփսալայի թիւ 501 ձեռագիրներուն մէջ թէեւ հեղինակի անուն չկայ, այս ճառը Թէոփիլոսի Յաղագս զրդման վանքի եւ արճառուաց ճառէն ճիշտ առաջ կուգայ:

խոստովանութեան հատուածին մեծագոյն մասը կը գտնենք նաեւ եփրեմի վերագրուած ուրիշ մէկ ճառին մէջ՝ Յաղագս ապաշխարհութեան: «Ասէ երանելի մարգարէն Եղեկիէլ ան» (Բարիդ թիւ 127 էջ

1ա-33ա, հատուածը՝ էջ 31ա-32ա. Վիեննա թիւ 371 էջ 34ա-63բ, հատուածը՝ էջ 61ա-62բ): Վերջապէս ասկէ մաս մը կրկնուած է Կանոն վասն խոստովանութեան խորագրով գրուածին մէջ զոր քանի մը օրինակներ Յոհաննէս Երզնկացիին կը վերագրեն (Վիեննայի թիւ 257 (986), Վիեննա թիւք 4, 170 եւ 534), իսկ Վիեննայի թիւ 313 ձեռագրին մէջ Յոհաննէս Մանդակունիի ճառերուն շարքին գրուած է, եւ Բարիդի թիւ 127 ձեռագրին մէջ հեղինակի անուն չունի:

Ինչպէս արդէն ծանօթ է, միջնադարեան գրիչներ երբեմն երկար ճառի մը փոքր հատուածը առանձին կ'արտագրէին, եւ կամ տարբեր հեղինակներէ հատուածներ քաղելով իրար կը միացնէին եւ նոր ճառ մը կը յօրինէին: Երբեմն հեղինակներուն անունները կը յիշուին, օրինակի համար Վիեննայի թիւ 208 (1186) ձեռքնաւորին մէկ ճառին խորագրը հետեւեալն է՝ Սուրբ վարդապետացն ասացեալ Յովնանու Ոսկեբրանի, Եփրեմի, եւ Մամբրէի, եւ Զաւարիայի եւ Սեփանոսի՝ վասն զայսեան ճեառն յիշուաղեմ» (էջ 9բ). բայց ինչպէս Հ. Բարսեղ Վ. Սարգիսեան նկատել կուտայ՝ զգուշար է որոշել եւ գտնել այլ եւ այլ հարց անուանց վերաբերեալ յատուկ հատուածները. վասն զի ձեռքնաւորիս հաւաքողն՝ անոնց մեկնութիւնները տիրաբար ի մի ձուլած է, քան թէ խմբագրած ըստ անուան» (Յուշակ, Բ, էջ 177):

Վերեւ նշանակուած ճառերէն, Թէոփիլոսի Յաղագս զրդման եւ արճառուաց ճառը («Արդ պարտ է ամենայն մարդ զայս մտաւածել ան») աւելի երկար ներքողի մը հատուածն է: Նոյնպէս յայտնի է որ եփրեմի կամ Յոհաննէս Երզնկացիի վերագրուած ճառերուն մէջ՝ խոստովանութեան հատուածը վերջէն աւելցուած է: Նոյնը կըրնանք ըսել նաեւ Գ խրատին մասին որ իւր վարդան Աղգեկցիի հարազատ գրուածք մը կարելի չէ նկատել: Աւելի խրթին է Թէոփիլոսի վերագրուած միւս երկու ճառերուն խնդիրը, այսինքն Յաղագս զրդման եւ արճառուաց որմէ, ինչպէս տեսնաք, քսանը ութը օրինակներ ծանօթ են, մին 1295 թուին օրինակուած, եւ ի հինգերորդ շաբաթու Քառասնորդաց յաւուր ան. ճառը որմէ ցարդ միայն մէկ օրինակ ծանօթ է: Այս երկու ճառերուն ունեցած կապակցութիւնը արդէն նշանակեցինք, բայց եթէ

կարելի ըլլար բոլոր օրինակները իրար հետ համեմատել հաւանաբար ուրիշ մասերու մէջ ալ նմանութիւններ կը գտնէ։ Այդ կը հետեւցնենք դատելով Վիննայի թիւ 354 հաւաքածոյէն։ Յաղագս առատուաց («Յորժամ միտքդ զբաղեալ լինի հետ մեղաց») ճառէն անմիջապէս վերջը կայ թէոփիլոսի վերագրուած ուրիշ հատուած մը որուն սկզբնաւորութիւնն է՝ «Արդ պարտ է յիշել վասն այնր արդարութեան, զոր երէկ ասացի» (էջ 157ա - 159բ) և այս հատուածը նոյնութեամբ կը գտնենք Բարիզի թիւ 116 ձեռագրին «ի ճիկեբեռոդ շաբաբու ան» ճառին վերջի մասին մէջ (էջ 203ա - 203բ)։

Այս խնդիրները լուսաբանելու համար պէտք է նախ հաւաքել և ուսումնասիրել թէոփիլոսի վերագրուած բոլոր ճառերը։ Զարբհանէլեան տասներկու հատը ցուցակագրած է, առաջին հինգը իբր թէոփիլոս Աղեքսանդրացու գործ՝ իսկ միւսները իբր թէոփիլոս աշակերտ Սկեբերանի գործ (էջ 473 - 477)։ Ինծի ծանօթ են ուրիշ վեց ճառեր կամ հատուածներ, նոյնպէս թէոփիլոսի մը վերագրուած։ Զարբհանէլեանի երկու խումբի բաժանումը կարելի չէ պահել, նախ որ թէոփիլոս աշակերտ Սկեբերանի վերագրուած ճառերը շատ մը ձեռագիրներու մէջ միայն «Երանելոյն թէոփիլայ» վերնագիրը ունին, յետոյ Սկեբերանի աշակերտ թէոփիլոս մը ծանօթ չէ Յոյն մատենագրութեան մէջ։ Խնդիր է թէ արդեօք բոլոր ճառերուն հեղինակը Աղեքսանդրիայի եպիսկոպոս թէոփիլոսն է։ Այս քսանհինգ ճառերէն մօտաւորապէս 140 օրինակներուն մէջ անգամ մը միայն Աղեքսանդրացի մակդիրը գտած եմ՝ Բարիզի թիւ 116 ձեռագիր, էջ 150ա - 150բ՝ Թեոփիլայ եպիսկոպոսի Աղեքսանդրու՝ Յաղագս զղջման եւ վասն որոժման հոգւոյն ի մարմնոյ։ «Եթէ տգէտք իցէք եղբարք, որպիսի երկիւղ և դողումն ան»։ Այս հատուածը, որ փոքր տարբերութիւններով կրկնուած է «Վարք հարանցի» մէջ (Վենետիկ, հատոր Ա. էջ 553 - 555) միակն է նաև որուն Յունարէն բնագիրը ծանօթ է, և որմէ Ասորերէն թարգմանութիւն մըն ալ կայ⁽⁴⁾։

Թէոփիլոս Աղեքսանդրու գրուած քննրէն փոքր թիւով Յունարէն հատուածներ մնացած են, Արեւելեան լեզուներով կարգ մը թարգմանութիւններ կան որոնք իր անունը կը կրեն բայց այս վերջիններուն մեծամասնութեան հարազատութիւնը շատ կասկածելի է⁽⁵⁾, մինչև ցարդ ինծի ծանօթ հայերէն ճառերուն ո՛չ մէկը (բացի վերև նշանակուածէն) կը համապատասխանէ ուրիշ լեզուով գրուածներուն, չեն համապատասխաներ նաև հայերէն թարգմանուած հատուածներուն որոնք կը գտնուին Տիմոթէոսի Հակամառուքիւն առ սահմանեալսն ի ժողովոյն Քաղկեդոնի գրուած քին մէջ։ Կարելի պիտի ըլլար անշուշտ այս վերջիններուն լեզուն, ոճը և աստուածաբանական բացատրութիւնները ճառերուն հետ համեմատելով գաղափար մը կազմել թէ նոյն անձին հեղինակութիւնն են թէ ոչ։ Առանց մանրամասնութեանց մտնելու ըսեմ որ ճառերուն մէջ կան մասեր որոնք, եթէ վերջը չեն աւելցուած, որոշ ապացոյց են որ թէոփիլոսի կողմէն չեն գրուած։ Կը բաւէ միայն մէկ օրինակ մը։ Մեծի աւուր զալսեան սեռոն մեռոյ Յիսուսի Քրիստոսի ի Բեքանիա ան. ճառին մէջ կը կարդանք հետեւեալ նախադասութիւնը՝ «Զի արհամարեսցուք զաղանդն և զչար հերձուածսն և զչար աւանդութիւն նետորի» (Բարիզ թիւ 116, էջ 210բ)։ Կարելի չէ որ թէոփիլոսի՝ որ նետորի պատրիարք անուանելէն տասներկու տարի առաջ և Եփեսոսի ժողովէն տասներկու տարի առաջ մեռած էր, նետորի հերձուածին մասին խօսէր։

Թէոփիլոսի ճառերէն միայն մէկ հատը հրատարակուած է՝ Ի գերեզման աստուածընկալ, «նոր երկինք այսաւր յերկրի հաստատուեցաւ» ևն. (Արարատ, 1888, էջ 461 - 475)։ Էջմիածնի երկու ձեռագիրները (Կարինեան Յուցակ, թիւ 889 և 920), որմէ այս ճառը առնուած է, զայն կը վերագրեն Զաքարիայ կաթողիկոսին, բայց մօտաւորապէս քսան ուրիշ օրինակներուն խորագիրը թէոփիլոսի անունը կուտայ։ Շատ փափաքելի է որ թէոփիլոսի վերագրուած միւս ճառերն ալ հրատարակուէին որպէս զի կարելի ըլլար զանոնք ուսումնասիրել։ Յաջող և խնամով գրուած այս ճարտասանութիւնները, արժանի են բարձր տեղ գրաւելու մեր միջնադարեան գրականութեան մէջ։

ՈՐԱՐՓԻ ՏԷՐ ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ

(4) Migne, Patrologia Graeca, vol. 65, col. 200A - 201A. M. Brière, Une homélie inédite de Théophile d'Alexandrie (Revue de l'Orient chrétien, 1913, p. 79 - 83)։

(5) M. Richard, Les écrits de Théophile d'Alexandrie (Le Muséon, 1939, p. 33 - 50)։

ՊԱՏՄԱՆ-ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՊ ԱՐԾԱԿՈՒՆԻ

Պ. Լ. ՈՒՆՈՒՄ

ՎԱՂԷՍ ԿԱՅՍՐ

Բիւզանդիոնի արքունիքը բնաւ յօժար չէր յարգելու Յովնանոս կայսեր կնքած դաշինքին Հայաստանի վերաբերեալ մասը։ Այդ լեռնաշխարհէն Բիւզանդական ազդեցութեան վերացումը քաղաքան աղէտի համազօր բան մը կը համարուէր։

Տերենտիոս զօրավարին յանձնարարութեցաւ Պապը տանելու Հայաստան, առանց սակայն Բիւզանդական լիզէոններ հայ հողը մտնելու, որպէսզի Շապուհ չբողոքէ թէ կայսրը դաշնագրի պայմանները ոտքի տակ կ'առնէ⁽⁴⁾։

Պապը Հայաստան չհասած, Արտագերսի հերոսական պաշարեալները, տասնչորս ամիս դիմադրելէ վերջ, ստիպուեցան անձնատուր ըլլալ։

Շապուհ, կատղած Հայաստանի անցուղարձերէն և իր զօրավար Ալանադանի երկրէն վտարուելէն, ստուարաթիւ բանակ մը շարժման մէջ դրաւ, երկու պարսիկ զօրապետներու հրամանին տակ, և առաջնորդութեամբ Մեհրուժան Արծրունիի և Գղակի, Մարդպետական ցեղէն։

Արտագերսի դրուագը կուտանք Ամմիանոս Մարկելինոսի, Փաւստոսի և Խորենացիի գրածներէն՝ Դէպքերու ամենահաւանական ընթացքը ի մտի ունենալով, քանզի, հարկ չկայ ըսելու թէ Փաւստոս, ինչպէս յաճախ, խառնաշփոթ է, իսկ Խորենացին խիստ համառօտ, հազիւ քանի մը տող։

Թշնամին պաշարեց Արտագերսը, Հայերը, վստահ ամրոցի անառիկ բնոյթին, որ 360 տարի առաջ նոյնիսկ Օգոստոս կայ-

սեր լիզէոններուն դիմադրած էր յաջողութեամբ, խուճապահար չեղան։

Զմեռը մօտենալուն, պարսիկ հրամանատարութիւնը անհամբեր էր ձիւն ու սառնամանիք չեկած՝ Արտագերսի հաշիւը մաքրելու։ Այդ առիթն էր որ Գղակ ներքինին առաջարկեց, որ ինք և իրեն հետ հայ ընկեր մը ջանան ամրոցը մտնել և, ան յոյս յայտնեց թէ, որպէս Արշակունի տան այնքան մօտիկ մէկը, պիտի յաջողէր Փառանձեմ թագուհին համոզել որ անձնատուր ըլլայ։

Ամմիանոս երկու անձի անուն կուտայ որպէս հայ դշխոյին հետ բանակցողներ, Cylages և Arrabanes, որոնք, կ'ըսէ, առաջուրէն գասալիք ըլլալով Շապուհին զացեր էին։ Առաջինը, ներքինի մը, որ նախապէս դաւառի մը կառավարիչը եղած էր, երկրորդը, զօրապետ մը։

Մենք կրնանք վստահօրէն ըսել թէ այս երկուքէն առաջինը Գղակ Մարդպետն է։ Միւսի պարագային, կը դժուարանանք նոյնացնել զայն Արծրունիին, նկատելով Մեհրուժանին այնքա՛ն մոլեռանդ նուիրումը Շապուհին և անոր շահուն համար Հայաստանի մէջ գործադրած քստմեկի արարքները, որոնց ընդզգեցուցիչ մանրամասնութիւնները կուտան Խորենացի և Փաւստոս։ Անհաւանական կը թուի թէ այս Մեհրուժանը, Արտագերս մտնելէ վերջ թագուհին կողմը անցաւ։

Մենք Արրաբան (կամ Արտաւան) պիտի կոչենք երկրորդը, վտխառնակ Արծրունիի, նկատելով որ, ըստ Ամմիանոսի, այս երկուքը, Պապ Հայաստան գալէն վերջ անոր հետ կը գործակցին, բան մը որ Մե-

(4) Ammianus, XXVII, 12, 10.

րուժան չէր կրնար ընել, քանզի Պապի դէմ մղուած պատերազմի մէջ սպանուեցաւ:

Երկուքը մօտեցան ամրոցի պարիսպին, և Փառանձեմ թագուհին հետ տեսակցու-
թիւն մը խնդրեցին, պայմանաւ որ իրենց կեանքին խնայուի:

Թագուհին թոյլատրեց, և զոյգ բանա-
գնացներ բարձրացան վեր և մօտան Արտա-
գերս: Դղակ, որպէս ներքինի, քաջավարժ
կանանց շողոքորթելու և համոզելու ար-
ուեստին, երկար բարակ փառտաբանից թէ
միակ փրկութիւնը անյապաղ անձնատուր
ըլլալու մէջ կը կայանար, որովհետեւ այդ
կերպ կարելի կ'ըլլար ողոքել Շապուհը, և
զսպել անոր սարսափելի անգթութիւնը:

Երկար վիճեցան: Փառանձեմ ողբաց
իր ամուսնոյն վիճակուած ահուկի բախտը:
Անոր, Հայաստանի թագաւորի, այս ողբեր-
գական կալանաւորումին պատասխանա-
տուութեան բաժին հանեց Դղակին և ըն-
կերթը:

Ապա թագուհին ոչ միւսակ մերժեց անձ-
նատուր ըլլալ, այլ իր երկու խօսակցինե-
րուն հաղորդեց թէ, ո՛չ մէկ վախ ունէին,
քանզի փրկութիւնը մօտ էր: Պապ Հայաս-
տան պիտի հասնէր շուտով, ընկերակցու-
թեամբ հսկայ բիւզանդական բանակի: Ամէն
շաբաթ, բերդի գաղտնի անցքէն պատգա-
մաւորներ կուգային Բիւզանդիոնի զինուո-
րական պատրաստութեան մասին տեղե-
կութիւններ հաղորդելու: Պապ պիտի գար:
Լեզէոնները, Մուշեղի հայ զուժարտակնե-
րու հետ միասին, պիտի վանէին արիւն-
կղակ թշնամին Հայաստանէն: Այդ ատեն
վա՛յ եկեր էր թշնամիի հետ գործակցող
թշուառականներուն:

Փառանձեմ Պապէն ստացած նամակ-
ներն ալ ցոյց տուաւ, որոնցմով Պապ կը
յայտնէր թէ կայսերական բանակով մը շու-
տով ճամբայ պիտի ելլէր, և չըլլայ որ Ար-
տագերսի մէջ եղողները անձնատուր ըլ-
լային:

Թագուհին համոզելու եկողները, ի-
րենք համոզուեցան: Երկուքն ալ, մօտիկ
ապագային ա՛լ աւելի ճոխ վարձատրութեան
մը ակնկալութենէն չլացած, իրենց հաւա-
տարմութիւնը յայտնեցին Փառանձեմին:

Յետոյ, գաղտնաբար ծրագրեցին զի-
շերային յարձակում պարսիկ բանակի վրայ:
Դղակ և Արաբան երդում ըրին, որ գաղտնի
պիտի պահեն ըլլալիքը:

Անոնք պարսիկ բանակը վերադառնա-
լով ըսին թէ պաշարեալները երկու օր ժա-
մանակ կ'ուզեն որոշում մը տալու համար:
Ու այդպէսով պարսիկները անփոյթ սպա-
սեցին:

Դիշերուայ որոշեալ ժամուն, մինչ
պարսիկ բանակը խոր քունի մէջ էր, ամ-
րոցի դռները բացուեցան և սուսերամերկ
հայ զինուորներ անշշուկ խոյացան անհոգ
քնացող թշնամիին վրայ և կոտորեցին որ-
քան կրցան:

Շապուհի կոտորութիւնը չափ չճանչ-
ցաւ: Նոր ուժերով ա՛լ աւելի խստիւ պա-
շարեց Արտագերսը: Տասնչորրորդ ամիսը
կը սկսէր: Գուրեէն օգնութիւն չէր հասած,
ոչ ալ գիտէին թէ երբ պիտի հասնէր: Պա-
շարուածներու մէջ հիւանդութիւն ալ ին-
կաւ, թերեւ ժանտախտ, որ օրական հա-
րիւրաւորներ կը մեռնէր:

Ճարահատ, Փառանձեմ թագուհին բա-
ցաւ վիթխարի բերդաքաղաքին դռները:
Ողջ մնացածները թշնամին գերեվարեց, և
ինն օր ինն գիշեր ամրոցի մէջ գտնուած
առարկաները և հարստութիւնը կրեցին վար:

Հերոսական թագուհին տարուեցաւ Տիզ-
բոն, և հոն, Շապուհի հրամանով, քաղաքի
հրապարակին, անպատմելի խնէշ անար-
գանքներու ենթարկուելէ վերջ, սպաննուե-
ցաւ ողբերգական հայուհին⁽⁵⁾:

Փաւստոսի քինախնդրութիւնը. սակայն,
մինչև այսօր արգիլեց որ Փառանձեմ թա-
գուհին հայ ժողովուրդի գնահատանքին
արժանանայ, որպէս քաջարի ազգանուէր
հայուհի մը, որ սարսափի և յուսալքու-
թեան քառասլին օրերուն գիտցաւ մաքա-
ռիլ յանուն հայրենիքի:

Պապ արքայորդին, ճամբայ կ'ելլէր
գալու Հայաստան: Ներսէս կաթողիկոս զի-
մեց այն նախարարներու, որոնք ուղղակի
Պարսկական կուսակցութեան չպատկանե-
լով հանդերձ, Արշակ թագաւորէն սրդո-
ղած, դժգոհ մեկուսի քաշուած էին:

Հայրապետը յաղոքեցաւ համոզել գա-
նոնք, նոյնիսկ երկտասարդ Սպանդարատ
կամսարականին, որուն տոհմը կոտորել
տուաւ Արշակ, որ միանան իրեն, Մուշեղ

(5) Ammianus, XXVII, 12, 5-8, 11, 12: Փաւս-
տոս, Գ. 55: Խորենացի, Գ. 35:

Մամրիկոնեանին, Սմբատ Բագրատունիին և միւսներուն, և համաձայնին ընդունիլ Պապը որպէս թագաւոր:

Պապ տասնեօթ տարեկան եղած ըլլալու էր, և ամուսնացած Ջարմանդուխտ դեռատի իշխանուհիին, երբ Հայաստան ոտք կը կոխէր:

Սակայն Շապուհի բանակի ներկայութենէն զգուշանալով, չուզեց իր հօր և մեծ հօր նման անոր ճանկը իյնալ: Ուստի իր հետեւորդներուն հետ քաշուեցաւ Լազիստանի մօտ Սաղտեաց լեռներու անտառները, ուր հինգ ամիս պահուած մնացին:

Բայց փրկութիւնը հեռու չէր: Յովիանոսի անարգ դաշինքին օրերը համբուած էին:

2. ՎԱՂԷՍ ԿԸ ՄԻՋԱՄՏԷ

Երբ Յովիանոս կայսրը յանկարծ մեռաւ, հազիւ ութ ամիս կայսր ըլլալէ վերջ, զարձեալ զինուորականները անոր յաջորդը ընտրելու ձեռնարկեցին, և Վաղենտինոսը կայսր հռչակեցին:

Նոր կայսեր բարեկամները խորհուրդ տուին, որ ան իրեն գահակից մը ընտրէ, որպէսզի մահուան պարագային՝ տաղնապալի անորոշ կացութիւն մը չստեղծուի, ինչպէս եղած էր Յուլիանոս կայսեր մահէն վերջ: Հաւանելով այս խորհուրդին, Վաղենտինոս իրեն կայսերակից ընտրեց իր եղբայրը Վաղէս⁽⁶⁾:

Երկու եղբայրներ Բանոնիայէն (Հունգարիա) էին: Վաղէս 36 տարեկան էր երբ կայսրութեան արեւելեան մասը կը տրուէր իրեն 364 ի Մարտին: Առաջին անգամն է որ հսկայական աշխարհաստան կայսրութիւնը երկուքի կը բաժնուէր, բան մը որ քառասուն տարի վերջ մշտապէս պիտի ըլլար:

Վաղէս Արիոսեան էր: Կայսրներու ամենէն մոլի և վերջին Արիոսեանը, որուն տակաւին կ'անդրադառնանք:

Իր պաշտօնավարութեան առաջին մէկ երկու տարիներուն Հայաստանի խնդիրներուն միջամտելէ զգուշացաւ: Յովիանոսի դաշնագիրը մէկ կողմէ, միւս կողմէ Պրոկոպիոս զօրավարի ապստամբութիւնը, որ ինքզինքը կայսր հռչակած էր, իբր թէ Յու-

լիանոս կայսեր կողմէ նշանակուած ըլլալու հանգամանքով: Եւ վերջապէս, Դանուբէն անդին Գոթերու հետ ունեցած դժուարութիւնները, որ 367 ին պատերազմի յանգեցան: Վաղէս յաղթական դուրս եկաւ այս պատերազմէն 369 ի զարնան:

Այժմ ան կրնար իր ուշադրութիւնը արեւելք դարձնել: Բացորոշ էր որ Հայաստանէն Բիւզանդական ազդեցութեան վերացումը կը վտանգէր ամբողջ Եփրատեան սահմանագծի, և թերեւս Փոքր Ասիոյ ապահովութիւնը:

Կոմս Արինթէոս, ֆիզիքական արտակարգ վայելչութեամբ օժտուած փորձառու զօրապետ մը, Հայաստանի սահմանները զրկուեցաւ մեծ բանակով մը, դիտելու պարսիկ թագաւորի շարժումները, և ի պահանջել հարկին, օգնելու հայերուն:

Վաղէս ինքը՝ թէ և ռազմական կարողութենէ զուրկ մէկն էր, բայց բախտաւոր էր որ իրեն կը ծառայէին հմուտ և քաջավարժ հրամանատարներ, ինչպէս Արինթիոս, Տրայանոս, Տերենտիոս և Վատումար: Այս վերջինը՝ առաջ Գերման կարգ մը ցեղերու թագաւոր եղած էր, և Յուլիանոս կայսեր կողմէ գերի բռնուելէ վերջ, Հռոմէական բանակի մէջ զօրապետ եղած էր: Հակառակ այս զօրավարներուն ամենուն ալ Ուղղափառեան ըլլալուն, Վաղէս կը պահէր զանոնք, գիտակցելով անոնց ռազմական հմտութեան: Եւ շատ չանցած, վերոյիշեալ զինուորականները Հայաստան կամ անոր սահմաններուն մօտ պիտի ըլլային իրենց լեգէոններով:

Շապուհի դիսպան զրկեց Վաղէսին բողոքելու որ կայսեր առած քայլը՝ Հայաստանը պաշտպանելու, բռնաբարութիւն էր Յուլիանոսի հետ կնքուած դաշինքին⁽⁷⁾:

Միաժամանակ, Մուշեղ Մամրիկոնեան իր չուրջը հաւաքած համախոհ նախարարները, փախածներն ու մնացածները, օգնութիւն ուզեցին Բիւզանդացիներէն, որ լեգէոնները միանան հայ զինուորներուն և պատերազմին Շապուհի դէմ⁽⁸⁾:

Շապուհի բողոքը մերժուեցաւ կայսեր կողմէ: Հաւանաբար Շապուհ ինքն է, որ Վասակի դէմ առած քայլով, անուղղակի

(6) Zosimus, 214:

(7) Ammianus, XXVII, 12, 15:

(8) Փաւստոս, Ե. 1:

պատճառ մը հայթաթած կրնար ըլլալ Բիւզանդիոնի զիւանագէտներուն թէ Պարսիկը՝ կայսրէն առաջ դաշնագրի պայմանները յարգած չէր:

Շապուհ, իր յաջողութիւններէն զինովցած, ո՛չ մինակ Հայաստանէն ալ կողմէն ալ Բիւզանդական հեղինակութիւնը ջնջելու մտքով, Վրաստան մտաւ և Սուրմակ թագաւորը փախուտի մատնեց: Սուրմակ Բիւզանդիոնէն նշանակուած էր և կը վայելէր կայսեր պաշտպանութիւնը:

Շապուհ Սուրմակի տեղ թագաւոր կարգեց անոր եղբորորդին Ասրակուրէսը, որ Պարսիկի մարդն էր, և որուն զաւակը Շապուհի մօտ պատանդ էր⁽⁹⁾:

Շապուհի առած այս քայլը յարմարագոյն պատրուակ մըն էր Բիւզանդիոնի համար: Յովիանոսի ստորագրած դաշնագրի մէջ Վրաստանի անունը չէր յիշուած: Վրաց օրինաւոր թագաւորին, Բիւզանդիոնի պաշտպանեալին դէմ Շապուհին ըրածը անարգարանալի էր: Այդ ուրիշ բան չէր, եթէ ոչ խզել երկու պետութեանց միջև գոյութիւն ունեցող այն խաղաղութիւնը, որ, դաշնագրի համեմատ, երեսուն տարի շարունակելու էր:

3. ԲԻԻԶԱՆԴԱԿԱՆ ԲԱՆԱԿ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

Ներսէս կաթողիկոսի և Մուշեղ Մամիկոնեանի զիմուսին դրական պատասխան տրուեցաւ: Բիւզանդական լեգէտներ մտան Հայաստան, օգնելու Մուշեղին որ պարսիկները վտարէ հայ աշխարհէն:

Ոչ ալ Վրաստանի խնդիրը անտես պիտի առնուէր:

Տերենտիոս զօրավար տասներկու լեգէտներու զուխն անցած, Սուրմակը ետ բերաւ Վրաստան: Ասրակուրէս կամ յանկարծակիի եկաւ, կամ Շապուհէն անմիջապէս զինուորական օգնութիւն ստանալէ յուսահատած, պաղատեց Սուրմակին որ երկուքը մէկ, երկու եղբորորդիներ, միասին իշխեն: Քանզի, կը պատճառաբանէր ան, եթէ ինք իշխանութիւնը ձգէ, կամ Բիւզանդացիներուն կողմը անցնի, իր զաւակը Ուլթրա, որ պատանդ կը գտնուէր Շապուհի

մօտ, պիտի սպանուէր անողորմ բռնակալէն:

Բիւզանդիոնի հաւանութեամբ, երկուքը համաձայնեցան բաժնել Վրաստանի թագաւորութիւնը իրենց միջև, Կուր գետը սահմանագիծ համարելով: Սուրմակ պիտի իշխէր երկրի արեւմտեան մասին, Հայաստանի և Լազիստանի սահմաններուն կից հողամասը: Ասրակուրէս, արեւելեան կողմը, Պարսկաստանի եւ Աղուանից երկրի սահմանակից⁽¹⁰⁾:

Հայաստանի մէջ Հայ-Բիւզանդական զօրագունները ճակատեցան պարսիկ բանակի դէմ Զիրաւ կոչուած դաշտին մէջ, որ կը տարածուէր Նպատ լիւան ստորոտին:

Պապ թագաւոր Ներսէս կաթողիկոսի հետ պատերազմը զիտեց լիւան գագաթէն: Հոն Հայրապետը, բազկատարած, կ'աղօթէր քրիստոնեայ բանակի յաջողութեան համար:

Պարսիկ բանակը պարտուած հեռացաւ⁽¹¹⁾: Իսկ հայ աշխարհի մէջ այնքան տրիւն, արցունք և աւերի գլխաւոր պատասխանատուն, Մերուստան Արծրունի, բռնուելով սպանուեցաւ:

Մերուստանի ե՞րբ, ո՞ւր և որո՞ւ ձեռքով սպանուելու պատմութիւնը բոլորովին տարբեր կը նկարագրեն իօրենացի և Փաւստոս:

Խորենացին, Զիրաւի պատերազմին:

Մինչ Փաւստոս կը յետաձգէ տարիններով, Պապ թագաւորէն վերջ, անոր յաջորդ Վարդգաթ թագաւորէն ալ վերջ, Ներսէսի և Մուշեղի մահէն շատ վերջ: Մանուէլ Մամիկոնեանն է, որ Պարսիկ թագաւորի թոյլտուութեամբ և օժանդակութեամբ Հայաստան վերադառնալէն վերջ, կը պատերազմի Մերուստանի հետ, ուր դաւաճանը կը յաղթուի և կը սպանուի: Ինչո՞ւ Փաւստոս այսքան կ'ուշացնէ Մերուստանի պատիժը: Արդեօք Մանուէլը աւելի՞ կը սիրէր քան Մուշեղ, և ուզեր է իր երկու սիրածներէն քիչ մը աւելի, ասորժածին տալ հրէջը պատժելու վրէժխնդրական պատիւը:

Մենք աւելի հաւանական գտանք իօրենացիի պատմածը: Եւ որովհետեւ Մերուստանի մահապատիժին նկարագրութիւնը եր-

(10) Ammianus, XXVII, 12, 16, 17:

(11) Փաւստոս, Ե. 4: Խորենացի, Գ. 37:

(9) Ammianus, XXVII, 12, 4:

զիծական շեշտ մը ունի — հազուադուր քան հայ հին մատենագիրներու մօտ — աւելորդ չենք համարիր կրկնել:

Պատերազմի մէջ Մերութանի ձին վերաւորուելով ան չկրցաւ արագօրէն փախուստ տալ: Սմբատ Բագրատունի անոր ետեւէն հասաւ, կոտորեց հետը գտնուող զինուորները և Մերութանը ձերբակալեց կողայովտի եղէզնուտի ափին: Ի սկզբան Սմբատ կ'ուզէր անօրէնը տանիլ յաղթական բանակի հրամանատարութեան մօտ, բայց վախճալով որ ներսէս կաթողիկոս կրնայ միջամտել և ազատել Մերութանը, որսչեց տեղն ու տեղին հաշիւը մաքրել:

Սմբատ տեսաւ խուճի մը վրանարնակներ, որոնք կրակ վառած են, միս խորովելու՝ երկաթէ շամփուրով: Իշխանը շամփուր մը վերցնելով տաքցուց և բոլորեց այդ պսակի ձեւով: Յետոյ կրակի մէջ կարմրեցնելով, մօտեցաւ դաւաճանին և ըսաւ. «Քեզ կը պսակեմ, Մերութան, որովհետեւ կը փափաքէիր Հայոց թագաւոր ըլլալ, և իմ հայրենի իշխանութեան կարգով պարտքս է պսակել քեզ»: Ու շիկացած երկաթը Մերութանի գլխուն անցուց մինչև անոր մեռնիլը:

Այսպիսով, անգամ մըն ալ Բիւզանդական հեղինակութիւնը կը հաստատուէր Հայաստանի մէջ: Ներսէս կաթողիկոս, նամանաւանդ Մուշեղ Մամիկոնեան, աւելի քան իր հայրը Վասակ, որուն չարաչար սպանման վրէժն ալ կրկնակի գրգիռ էր դաւկին, այդ հեղինակութիւնը ամրացնելու տենդագին աշխատանքին պիտի լծուէին:

ՀՐԱՆԴ Բ. ԱՐՄԷՆ

Ծանոթութիւն (21)

ԵՐԵՎԱՆԻ ՄԵՐԵՆԻՆԵՐ

ՄԻՋՆԱԴԱՐԵԱՆ

ՀԱՅ ԿՈՄՊՈԶԻՏՈՐՆԵՐ

17

ԵՐԱԺԵՏԱՊԵՏ ԳՐԻԳՈՐԻՍ

Իջնադարի հայ երաժշտական արուեստի պատմութեան մէջ իր ուրոյն էջն ունի նաև Գրիգորիս երաժշտապետը, որի մասին յիշատակում է «յոյժ մեղապարտ» գրիչ Սալատուրը, 1247 թուին Դրագարկի մենաստանում գրած «նարեկօում և խնդրում է. Ե. . . Մեղաց թողութիւն հայցեցէ՛ք . . . Գրիգորիսի երաժշտապետի»: «Ի ՈՂԶ (696 + 551 = 1247) թուականին հայոց . . . գրեցաւ սա (նարեկ) ի հռչակաւոր մեծ անապատիս, զոր Դրագարկ վերածայնի . . . ի հայրապետութեանն տեառն Կոստանդեա և ի բարեպաշտ թագաւորութեանն Հեթոյ և աստուածասէր իշխանաց իշխանին Կոստանդեա . . . Գրեցաւ ձեռամբ իմոյ Սալատուրոյ՝ փցուն գրչի, սուտանուն կրօնաւորի և յոյժ մեղապարտի: Աստանաւոր աղաչեմ զամենեւեան, մեղաց թողութիւն հայցեցէ՛ք . . . և ի Գրիգորիսի երաժշտապետի»:

13րդ դարի այս վաստակաւոր երաժշտապետի ստեղծագործութեան գլխաւոր կենտրոնն է հանդիսանում Դրագարկի պատմական վանքը, ուր նա ձայնագրում է և գրի առնում հոգեւոր երգեր և աւանդ թողնում ապագայ սերունդներին:

Իր ստեղծագործութիւնների մէջ նա երևան է գալիս որպէս վարպետ երաժիշտ և իր զարաշրջանում փայլում է իր ինքնատիպ և ուրոյն երաժշտութեամբ և աւանանայատուկ ոճով:

Հայ եկեղեցական երաժշտութեան մէջ նրա ինքնուրոյն արտայայտութիւններից մէկը, ձեռագիր յիշատակարանի վկայութեամբ, իր արուեստի անմիջականութիւնն է ու խորութիւնը: Թերևս այդ երեսյովով էլ պիտի բացատրել, որ 13րդ դարի հայ երաժշտութեան պատմութեան մէջ նա հըռ-

չակում է որպէս լաւագոյն երաժշտապետ, որն իր յօրինած երգերով հարստացրել է իր ժամանակի եկեղեցական երաժշտական մշակոյթի գանձարանը:

Այդ երգերը, որոնք ձեզ ցայտուն գաղափար են տալիս նրա երաժշտական փայլուն ձիրքի և կառուցողական արուեստի մասին, միջնադարեան հոգեւոր երաժշտութեան պատմութեան համար անպայման նշանակալից են և ուշագրութեան արժանի: Ահա թէ ինչու 13րդ դարի հայ եկեղեցական երաժշտութեան պատմութեան մէջ արուեստագէտ Դրիգորիսը, որպէս հոգեւոր երգեր յօրինող, որպէս ուրոյն և ինքնատիպ ստեղծագործող, ունի իր պատուաւոր տեղը:

18:

ԵՐԱԺՇՏԱՊԵՏ ՍԱՄՈՒԷԼ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Միջնադարեան հայ երաժշտական մշակոյթի փայլուն գէւքերից մէկն է երաժշտապետ Սամուէլ վարդապետը, որի գեղարուեստական գործունէութեան պատմութեան էջերը մեզ տանում են 13րդ դարի կէսը:

Նա հանդիսանում է իր դարաշրջանի հոգեւոր, եկեղեցական երաժշտութեան զարկ տուող լաւագոյն գրողական կրներէից մէկը: Դաւան պատմաշրջանն էր, երբ Կիլիկիայում փայլում էին Դրազարկի դպրոցի երաժշտապետ Յովսէփը (1241 թ.), երաժշտապետ Դրիգորիսը (1247 թ.), երաժիշտ Թորոսը (13րդ դարի վերջին և 14րդ դարի առաջին շրջանում) և ուրիշներ, որոնք ծաւալում են երաժշտական բազմակողմանի գործունէութիւն և նպաստում իրենց դարաշրջանի հայ ժողովրդի գեղարուեստական ճաշակի զարգացմանը:

Ահա նոյն 13րդ դարի կիսում նկարւում է երաժշտապետ Սամուէլի պայծառ կերպարը, որ իբրև երաժշտութեան դաստուռ աշխատում է Զորոյ բերդում և ամբողջ էութեամբ նուիրում է հայկական երաժշտական մշակոյթի զարգացման վեհ գործին:

Այս արժէքաւոր երաժշտապետի աշունը 701 երկար տարիներ իր մի էջում գուրգուրանքով պահել է հնագոյն մի ձեռագիր, որի ճակատին կարդում ենք. «Մեկ-նութիւն կաթուղիկեայ» խորագիրը:

Դա գրուած է թղթի վրայ, բոլորգրով, հայոց ՈՂԹ (699 + 551 = 1250) թուին, Զորոյ բերդում, «մեղաւոր և յետին գրչի» Ստեփաննոսի ձեռքով: Զեռագրի յիշատակարանը հայ երաժշտութեան պատմութեան համար առանձին արժէք է ներկայացնում նրանով, որ այնտեղ երաժշտապետ Սամուէլ վարդապետի մասին կարդում ենք թէ և շատ սեղմ, բայց այսպիսի թանկագին տողեր. «... Գրեցաւ ոգեւոր գիրս ձեռամբ մեղաւոր և յետին գրչի Ստեփ(աննոս) յանապատիս, որ կոչի Զորոյ բերդ... Եւ արդ, աղաչեմ հոգացեալ բերանովս... յիշեսցիք և զյառաջասացեալ վերայկացուք անապատիս և զհոգեւոր հայրն և զբարի վարդապետ իմ Վամուէլ երաժշտապետն և մակացու յաստուածայինսն... գրեցաւ ի հայրապետութեան Տեառն Կոստանդեա(յ) և ի թագաւորութեանս հայոց քրիստոսապսակ թագաւորին Հեթումյ և աստուածասէր թագուհոյն Զապելի, որ է դուստր Լևոնի թագաւորին...» (*):

Զորաբերդի պատմական վանքը լինելով հայ ժողովրդի հոգեւոր մի կենտրոնը, միաժամանակ հանդիսանում է հայկական մշակոյթի կարեւոր օջախներից մէկը: Այնտեղ բեղմնաւոր աշխատանք են ծաւալում վաստակաւոր գրիչներն ու նկարիչները, որոնք հայ գրչական և մանրանկարչական մշակոյթի զարգացման գծով խոշոր դեր են կատարում: Դեռ 1310 թուականին հանդէս է գալիս Իգնատիոս գրիչը և գրում է մի «Ծարակնոց», որի յիշատակարանում նա ընդգծում է հետեւեալ էական տողերը. «... Գրեցաւ եղանակաւոր տառս ի թուիս ՉԾԹ (759 + 551 = 1310), ձեռամբ անպիտան և անարժան քահանայի Իգնատիոսի, ի մենաստանիս, որ կոչի Զորոյ վանք, ընդ հովանեաւ սրբուհոյ Աստուածածնիս... որք աւգտիք ի սմանէ ուսմամբ կամ գաղափարաւ, սրտի մտաւք յիշեսցիք զգծող սորա զԻգնատիոս և զազգայինսն մեր, և Աստուած յիշողացդ ողորմեսցի ի միւս անգամ զալուստն, ամէնն»:

Զորոյ վանքի պարձանքն է կազմում նաև Կոստանդին եպիսկ. գրիչը, ուր նա ընդօրինակում է «Յայսմաւուրք»-ի մի մասը:

(*) Տե՛ս Գարեգին Ա. Կաթողիկոսի «Յիշատակարանք ձեռագրաց», Անթիլիաս, 1951 թ.:

ի նման է: Հայոց կաթողիկոսը նրա ձեռքով էլ չըջարեալական թուղթ և եկեղեցական կանոններ է ուղարկում Հայաստանի քաղաքները, աւաններն ու վանքերը և երեւելի իշխաններին: Այնուհետեւ, 1246 թուին, նրան տեսնում ենք Կայանոյ. «Եւ ինքն եկեալ ի Կայանոյ ի միայնարանն իւր, զոր սուրբ Անդրէ կոչէին, հանդէպ անառիկ բերդին Կայանոյ, և անդ դադարեալ յուսուցանել զբազումս, որք աշակերտէին նմա, վարդապետական բանին» (*): Այնուհետեւ նա շրջում է մի շարք մենաստաններ — Սոր-Վիրապ, Թեղենեաց վանք, Սաղմոսավանք, Հաղբատ, Հառիճոյ վանք, Աղջոց վանք, որոնք իրենց մշակութային կեանքով նրա վրայ խոր տպւածորութիւն են թողնում:

Ուշագրաւ է այն, որ նրա համբաւը, որպէս լաւագոյն մանկավարժի և գիտնականի, ամէն տեղ տարածւում է և ամէն կողմից նրա մօտ են գալիս բազմաթիւ ուսումնաստեղ ուսանողներ և գիտութեամբ ու գրականութեամբ պարագլուխ: Նրա լաւագոյն աշակերտները շարքում ուրոյն տեղ են գրաւում երկու պայծառ զէմքեր՝ Ներսէս Նշեցին և յայտնի միկնող, բանաստեղծ և քերականագէտ Յովհաննէս Երզնկացին: Նա իր իմաստութեամբ և անխնայ վաստակով այնպիսի մեծ հռչակ է վայելում, որ 1264 թուին Հուլիսիոս Էղջանը կանչում է նրան իր մօտ և պատւում: Վերագործին շարունակում է իր գրական-մանկավարժական գործունէութիւնը, մինչև իր մահը՝ 1271 թուականը:

Այս վաստակաւոր գրական մշակը հայ մատենագրութեան աւանդ է թողել գրական բազմաթիւ երկեր, որոնցից ամենանշանաւորը «Պատմութիւն տիեզերականն է (Մոսկուա, 1861 թ.): Ունի նաեւ մեկնութիւններ Երզնկացի, Սաղմոսի, Դանիէլի և այլն: Մանր երկերից յիշենք՝ «Յաւդազս մեկնութեան քերականին», «Թուղթ . . . առ Հեթում թագաւորն» և ուրիշներ:

Սակայն, մի հանգամանք աւելի արժէքաւորում է նրա պայծառ կերպարը: Իր անունը քանդակուած է նաեւ հայ երաժշտութեան պատմութեան մէջ: Նա իր ձեռքում ո՛չ միայն բարձր է պահում հոգեւոր երաժշտական արուեստի գրօշը, այլև հան-

դիսանում է իր դարաշրջանի երաժշտական դպրոցը զարգացնող վաստակաւոր մշակներից մէկը. և ժողովրդի սրտում վառ է պահում երաժշտութեան սէրը: Այդ տեսակէտից նա միջնադարի հայ երաժշտութեան պատմութեան մէջ ունի իր ուրոյն էջը: Նրանից մեզ աւանդ են մնացել երաժշտական որոշ հատուածներ, որոնցից ուշագրաւ են Յովակիմայ և Աննայի, Երկու տասան Առաքելոց և Սահակ-Մեսրոպին (Թարգմանչաց) նուիրած շարականները, որոնք գրաւիչ են իրենց երաժշտական արուեստի ներութեամբ, զգացմունքի ջերմութեամբ ու գեղեցիկ պատկերաւորութեամբ և, որ էականն է, մինչև օրս էլ երգւում են: Այդ եղանակների ետեւում ցոյանում է հմուտ և ձեւակերպուած լաւագոյն հայ երաժշտագէտը:

20.

ԵՐԱԺՆԵՏ ԹՈՐՈՍ

Ահա հայ երաժշտական արուեստի մի այլ վաստակաւոր մշակը: Դա երաժիշտ Թորոսն է, որ ապրել է ու գործել 13րդ դարի վերջին և 14րդ դարի առաջին շրջանում: Նրա գործունէութեան զիստօր վայրը հանդիսացել է Դրազարկի պատմական վանքը: Կիլիկիայի հին մայրաքաղաք՝ Սահմանում, անտառախիտ մի ճորում, բարձրացել է ժամանակի լուսաւոր կենտրոններից մէկը՝ Դրազարկի մենաստանը, որին ձեռագիր մատենաների յիշատակարանները գրուածում են մեծ, ականաւոր, հռչակաւոր, գերահռչակ, սուրբ, հրեշտակարնակ ամականներով:

Վանքի պատմութեան ամենափայլուն շրջանը կազմում է 12-14րդ դարի կէտը: Այդ ժամանակ է, որ մենաստանի իր կոչման բարձրութեան վրայ կանգնած միաբանութեան շարքում փայլում են գրական-գեղարուեստական ձիրքերով օժտուած հոգեւորականներ: Այդ վանքում է, որ վարպետ գրչագրերը գրում են բազմաթիւ ձեռագիր մատենաներ, որոնց թանկագին մնացորդներն այսօր մեզ ցայտուն գաղափար են տալիս ժամանակի գրչագրութեան և գեղագրութեան արուեստների ներութեան ու խորութեան մասին: Սակայն, մի հանգամանք աւելի բարձրացնում է վանքի հմայքը: Դա մենաստանի կամարների ներ-

(*) «Պատմութիւն Հայոց Կիրակոսի Վարդապետի Գանձակեցոյ», Թիֆլիս, 1908 թ., էջ 295:

քոյ կատարուած գեղարուեստական գործունէութեան գեղեցիկ պատկերն է։ Այնտեղ, միաբանների շարքում, հանդէս են գալիս նկարչական հարուստ տուեալներով օժտուած խոշոր արուեստագէտներ, որոնք իրենց հմուտ վրձինով առանձին փայլ են տալիս մանրանկարչութեան արուեստին։ Այդ տաղանդաւոր նկարիչների շարքում առաջնակարգ տեղ է գրաւում մի համեստ, բայց փայլուն արուեստագէտ, մի վաստակաւոր քահանայ։ Դա Սարգիս Պիծակն է, 14րդ դարի ամենատաղանդաւոր նկարիչը, ամենափայլուն ծաղկողն ու ոսկողը։ Իր գեղարուեստական ստեղծագործութիւններով զարդարում է նա բազմաթիւ ձեռագրերի էջերը, որոնցից շատերն իրենց ինքնատիպ օճով, նրբութեամբ ու խորութեամբ այսօր իրենց վրայ են կենտրոնացնում ամէն մի գեղարուեստագէտի հայեացքը և պատմում նրա վարպետ վրձինի և նկարչական նուաճումների մասին։

Նոյն դարաշրջանում Դրազարկի վանքի միաբանների շարքում յայտնի է դառնում մի երաժիշտ, որ նպաստում է իր ժամանակի երաժշտական արուեստի զարգացմանը։ Դա Թորոս երաժիշտն է, որ ապրել է և ստեղծագործել 13րդ դարի վերջին և 14րդ դարի առաջին շրջանում։ Նրա գեղարուեստական գործունէութեան վերջնաւոր վայրը հանդիսանում է Դրազարկի պատմական մենաստանը, ուր նա ամբողջ էութեամբ նուիրւում է հայ երաժշտական մշակոյթին։ Դա այն պատմաշրջանն էր, երբ Դրազարկի վանքն ապրում էր իր գրական, գիտական-գեղարուեստական գործունէութեան փայլուն շրջանը։ Ահա այդ ժամանակ մենաստանի իրենց կոչման և պարտականութեան բարձրութեան վրայ կանգնած արուեստագէտ միաբանների շարքում իր երաժշտական ընդունակութեամբ փայլում է երաժշտապետ Թորոսը։

Նրա մի այլ ուշագրաւ աշխատանքն իր ստեղծագործութիւններն են. իր երաժշտական գործունէութեան ընթացքում նա հայ արուեստին նուիրում է գեղեցիկ ծայնագրութիւններ, որոնցով նպաստում է միջնադարի երաժշտական արուեստի զարգացմանը։

Արուեստագէտի մի ուրիշ լուսագոյն ծառայութիւնն այն է, որ դաստիարակում և հայ ժողովրդին է նուիրում երաժշտա-

սէր մի ամբողջ սերունդ, որն իր ձեռքում բարձր է պահում հայ երաժշտական մշակոյթի դրօշը։

Շնորհիւ իր մանկավարժական և գեղարուեստական բեղմնաւոր գործունէութեան՝ նա իր դարաշրջանում մեծ ժողովրդականութիւն է վայելում։ Սակայն, մի հանգամանք աւելի հոշակում է նրա անունը։ 1307 թուին Լեւոն Կ. և Հեթում Բ. արքաները, բարձր գնահատելով նրա մտաւոր պատրաստութիւնը և խոհեմ ու լուրջ բնաւորութիւնը, գեսպան են ուղարկում նրան Անգլիայի եղուարդ Բ. թագաւորի մօտ։ Այդ մասին Հ. Ս. Էփրիկեանի «Բնաշխարհիկ բառարան» 593-4րդ էջերում կարդում ենք հետեւեալ բնորոշ տողերը. «... Դրազարկի վանքն, անշուշտ, իւր զրից պատճառաւ, և կամ անոր մէկ մասն կոչուած է «Փոսոյ վանք»։ Վանքս կոչուած է նաև «Աւագ» վանք, — Վանքս միաբաններէն յիշելու արժանի է նախ Թորոս երաժիշտը կամ դասապետ. որ 1307ին Լեւոն Կ. էն և Հեթում Բ. էն գեսպան զըրկուած էր Անգլիոյ եղուարդ Բ. թագաւորին։ Յիշենք նաև սրբասէր քահանայն Սարգիս Պիծակ՝ որ ժամանակին հայ նկարչաց, ոսկողաց և ծաղկողաց մէջ առաջին կրնար համարուիլ։ Դրազարկ շէն և բարգաւաճ եղած է գրեթէ ԺԲ. դարու սկիզբէն մինչև ԺԴ. դարու կէսը» (տե՛ս նաև Սիսուան, էջ 230-234)։

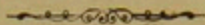
Նշենք մի այլ ուշագրաւ երեւոյթ։ Վանքն իր մատենագրական, գիտական ու գեղարուեստական գործունէութեամբ միջնադարում ո՛չ միայն մեծ հոշակ է վայելում, այլև դառնում է հայ թագաւորների, թագուհիների և բարձրաստիճան հոգեւորականների պանթէոնը։ Այնտեղ են հանգչում Ռուբինեան արքաներից Թորոս Ա. և Բ., Ռուբէն Բ. և Հեթում Ա., որ թագաւորում է 45 երկար տարիներ։ Այնտեղ են ամփոփուած հայ թագուհիներից Զարէյ Ա., ժամանակի վաստակաւոր հոգեւորականներից Գրիգոր Տղայ Պահլաւիկ կաթողիկոսը, Կոստանդին Բարձրբերդցի, Կոստանդին Գ. Լամբրոնացին և ուրիշներ։ Այս երեւոյթներն էլ վկայում են վանքի վայելած մեծ հեղինակութեան, համբաւի և ժողովրդականութեան մասին։

ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ

(Շարունակելի՛ 10)

ԳՐԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆԸ "ՍԻՈՆ"Ի ՄԷՋ

(ԵՐԵՍՆԱՄԵԱԿԻ ԱՌԻՅՈՎ)

Պերճանքի մը սիրո՞յն, կը տարուիս մտածել, գլխակարգուած են 'Բանաստեղծական և 'Իրական' բաժինները Սիոն 'Կրօնական և Բանասիրական' պաշտօնաթերթին, եթէ ոչ աւելի խորունկ պահանջքէ ծնունդ առած և դէպի արուեստի կալուածներ առաջնորդող պողոտաներ են անոնք:

Պերճանքի գաղափարը անտեղի նկատուելու պարագային, գործնական և 'առևտրական' միտք ունեցող մարդը պիտի փնտռէ պատճառ մը որ ամէն հրատարակիչի մօտ կը գտնենք իբրև գլխաւոր մտահոգութիւն — 'ինչպէ՞ս ծախել և սպառել մէջտեղ դրուած ապրանքը, արտադրութիւնը': Սակայն ի՞նչ հարկ այս մտահոգութեան: Մեր ժողովուրդին մէջ, մեր ընդհանուր մարդահամարին և մասնաւորաբար 'գիրքի սպասին', 'գիրքի ճաշակին', 'ընթերցման վայելքին' հաղորդ մարդոց գումարին համեմատաբար, այնքան բազմաթիւ են մարդական, հայրենակցական, կուսակցական, կրթական, ուսանողական, արուեստագիտական և եկեղեցական կազմակերպութիւններ, ընկերակցութիւններ, միութիւններ և հաստատութիւններ, որ մարդ 'գլխու պտոյտ կ'ունենայ': Տակաւին, այդ 'գլխու պտոյտը' սաստկացնելու նախանձաւորութեամբ կարծես, իւրաքանչիւր խմբակ և հաստատութիւն իր պատշոյնաբերքը ունի: Եւ այս բերանը կամ բերանախօսը (տարօրինակ բարդութիւն և փոխաբերութիւն) անհրաժեշտութիւն մըն է անհատին համար, ինչպէս նաև հաւաքականութեան: Այս բերանախօսին հրապարակ հանած ապրանքը սպառելու հոգը վերջին մտահոգութիւնն է նախաձեռնողներուն՝ որոնք նիւթական եկամուտի ակնկալութեամբ չէ որ կը բանան իրենց բերանը: Այլ ընդհակառակն, նիւթական զոհողութիւն յանձն առնելու գիտակցութեամբ ճամբայ կ'ելլեն յաճախ:

Սիոն պաշտօնաթերթը չէր կրնար բացառութիւն կազմել: Եւ հետևաբար, ամ-

սական երեսուն և երկու իր էջերէն ոմանց յատկացուիլը գիրքի արուեստին, չէր կրնար առաջնորդուիլ բաժանորդներ բազմացնելու, թերթը 'պէսպիսուն' դարձնելու մտահոգութենէ:

Նկատի ունենալով հիմնադիրները պաշտօնաթերթին և Առաջին Համաշխարհային Պատերազմէն յետոյ աստանդական հայութեան մէջ արժարժուող սէրը հանդէպ 'գիրքին ու գիրքին', կը համարձակինք մտանալ ընել շարժառիթ մը որ ըլլայ թիւած բուն իսկ բանաստեղծական և գրական ըզձանքէ: Այսինքն ընդունիլ թէ, յանուն գրականութեան հրատարակուող որևէ թերթի մը առաջադրութեանց նման, Սիոն յուսացած է Հայ Դրականութեան պարտէզին մէջ ածու մը յարդարել, ուր ժամադրուէին հայ վաւերական քերթողներ և գրագէտներ, և ուր նաև քաջալերութիւն գտնէին իրենց քերթողական և գրական տաղանդով խանդավառ նորածաղկ գրիչներ:

Աւելին: Եղիշէ Պատրիարք Դուրեան, իր Հովհաննէս Սբէկ հատորով, բացած էր վաւերական ակօս մը Հայ Դրականութեան կրօնական քերթողութեան անդամատանին մէջ: Նուազ կամ բաւարար շնորհով օժտուած ուրիշ հոգևորականներ, նոյն անդամատանին մէջ, իրենց հոգիին քրտինքը փորձեր էին թափել, կանաչելու համար արտը իրենց հոգեղաշտին և մեր ժողովուրդին մէջ արժարժելու համար սէրը հոգևոր իրողութիւններու, վայելքը Սուրբ -Դրական դրուագներու նորաստեղծ նկարումին, քաջութիւնը՝ ապրելու իբրև քրտնէական հաւատքով խանդավառ հոգիներ, համազօր՝ իրենց հայրերու հաւատարմութեան, անոնց աննկուն կամքին ու նուիրումին:

Հոգեբանական վերլուծումներու հետամուտ միտքեր վեհացման (sublimation) ճիգ մը պիտի փնտռեն այս բոլորին մէջ, քանի որ իրենց համար միակ իրականու-

թիւնը մարմինն է իր ջիւղերով, փափաքնե-
րով, ձգտումներով ու ցանկութիւններով։
Հոգիի կեանքը, ասոր ջիւղերուն և ցանկու-
թիւններուն արդիւնք իրագործումները, ըստ
ինքեան իրականութիւն մը չեն անոնց
համար, այլ պատրողական վեհացումը
մարմինի ջիւղերուն մէջ իրենց ալը հաստա-
տած անդամադիր պահանջներուն, որոնք
կը վերածուին յաւերժացման, սերնդա-
գործման և ստեղծումի ձգտումներուն։ Եւ
հետեւաբար, արուեստագէտներ, հերոսներ,
սուրբեր և 'հոգիի ու մտքի սերնդագործ-
ման' հաւատացողներ կը դառնան անձեր՝
որոնք մարմինը և ասոր բխումները կը
պատմումանեն վեհ զգացումներու, դադա-
փարներու, գործի և կեանքի հանդերձան-
քով։ Այս վարդապետութիւնը սակայն,
որքան ալ իր նախադրեալներուն մէջ ան-
հաստատ և իր վերլուծումներուն մէջ խո-
րաթափանց, ոչինչով կ'արժեզրկէ իրողու-
թիւնը հոգիի գոյութեան, ընթացքը հոգե-
կան աշխարհին և ասոր մէջ իրագործուած
և իրագործելի վեհ ու յաւերժ գեղեցկու-
թեանց։

Սլոնի հիմնադիրներն ու գլխաւոր աշ-
խատակիցները (Դուրեան, Բարգէն և Թու-
ղում Արքեպիսկոպոսներ), իրենց կարգին
մտքի ու հոգիի պտուղներու մատուցականեր,
անկասկած որ պիտի առաջնորդուէին հո-
գեկան շարժառիթներէ։ Անոնք պիտի ու-
ղէին համախմբել բանաստեղծ ու գրագէտ
գրիչներ կրօնական գրականութեան մը
հանդիսատեսին մէջ, և ապա ուղղել մտքի
աչքերն անոնց՝ որոնք պիտի նուիրուէին
Հայ Եկեղեցւոյ ծառայութեան, ղէպի ազ-
նըական բարձունքը իրենց խէշալին, վե-
հացումով իսկ իրենց տկար մարմիններուն,
հաւատալով որ Ետկարն Աստուծոյ հզօրա-
գոյն է քան զմարդիկ, և յիմարն Աստուծոյ
իմաստնագոյն է քան զիմաստունս աշխար-
հիս այսորիկս։ Այս համոզումը չէր նշանա-
կեր, անշուշտ, անտեսում այն գիտու-
թեանց՝ որոնց նորանոր գիւտերով մարդուն
քաղաքակրթութիւնը կը յառաջդիմէր. և
ոչ ալ արհամարհանք՝ այն բոլոր արդիւնք-
ներուն նկատմամբ որոնցմով մարդկային
ընկերութիւնը կը ջանար ինքզինք կազմա-
կերպել և կատարելագործել։ Եկեղեցին, ի
վերջոյ, աստուածային հիմնադրութեամբ
գործարանաւոր հաստատութիւն մը, մար-

մին մըն է որուն բաղկացուցիչ տարրերը
անխուսափելի տկարութիւններով բեռնա-
ւոր մարդեր են, այս աշխարհէն ընտրուած
և այս աշխարհին մէջ գործելու սահման-
ուած և անոր քաղաքակրթութեան ճակա-
տագիրը լուսաւորելու կանչուած։ Հայ Ժո-
ղովուրդին ճակատագիրը լուսաւորելու տե-
սակէտէն նոյնն է կոչումը Հայ Եկեղեցիին։

Այս գիտակցութեամբ, Դուրեան Եղիշէ
Արքեպիսկոպոս, գլխաւորելով Ս. Յակոբ-
եանց Միաբանութիւնը Երուսաղէմի մէջ,
շարունակեց մնալ ու գործել իբրեւ յաւեր-
ժական ուսուցիչը հոգիի ճշմարտութիւննե-
րուն։ Արմաշէն ու Պոլիսէն յետոյ, 1921ին,
բացի սրբատեղեաց հանդիսավայր փառքէն,
Երուսաղէմ գգեցաւ նաև պատմուճանը
կրթութեան, իմացական լոյսի տարածման
սպասարկողի։ Ժառանգաւորաց Վարժարան,
մինչև 1927, իր խաչանիշ թեկերուն մէջ
ամփոփելով մատաղ հոգիներ, անոնց մտքի
ու սրտի խոպան գուղձերուն մէջ ցանց
հունտը 'գիր սիրելուն, լալամ սիրելուն'։
Մէկ տարիէն (1928), կրթական այս ան-
դաստանը կանոնաւորաբար պիտի տար իր
հունձքը հոգեւոր մշակներու։ Ասոնք պիտի
դառնային ոչ միայն 'պահապաններ' սրբա-
զան աւանդներու, այլ նաև 'սպասարկող-
ներ, նուիրեալներ', նոյնքան սրբազան ու
կենդանի լոյսին որ կը տաքցնէ մարդուն
սիրտը, կը խանդավառէ մարդուն միտքը,
կը շարժէ մարդուն կամքը, և մարդը կը
պայծառակերպէ իր էութեան մէջ որպէսզի
ան դառնայ 'անօթ պատուական' աստուա-
ծային ներկայութեան։ Այս էր ճշմարիտ
ըմբռնումը Քրիստոսի աշակերտ կոչուելուն.
մարդկային ընկերութեան 'աղբ' դառնալուն.
Քրիստոսի մարմնին, Անոր հաւատքին մէջ
կազմակերպուած անդամներուն, այսինքն
Եկեղեցիին, և ասոր մաս կազմող Հայ
Ազգին, ուսուցանողները, առաջնորդները,
'անձնդիր հովիւները' նկատուելուն։ Հայ
Երուսաղէմը պէտք էր դառնար Հայ Հոգիի
և Հայ Մտքի վառարաններէն մին։

Հայ մտաւորականներ (հոգեւորական և
աշխարհական), 1914ին, սարսափով նայե-
ցան մահուան աչքերուն. և իրենց ստեղ-
ծագործ աւելը առանց արդիւնաւորել կա-
րենալու պտուկեցան անապատներու խորը,
ջախջախեցին իրենց գանկը անմարդաբնակ

քարքարուտներու մէջ, և 'արիւնով թաթախուած' ժառանգ մը կտակեցին իրենց չծնած ժառանգորդներուն: Անճիտուած այդ սերունդին մնացորդը սակայն, տարտղնուելով Մերձաւոր Արեւելքի, Եւրոպայի և Ամերիկայի մեծ ոստաններուն մէջ, վերաշինեց տաղաւարը իր հողիին, և կրթութեան խարոյկներ վառեց իր մտքին ձմեռը տաքցնելու համար: Այսպէսով միայն, Հայ Գրականութեան ջահը անշէջ պիտի մնար, դրուելու համար ձեռքերուն մէջ յաջորդական սերունդներու: Հեռաւոր Ամերիկաներէն մինչև Փարիզ, Աթէնք, Գահիրէ, Պէյրութ ... Երուսաղէմ, հայ ժողովուրդը ամենուրեք կրթութեան տուններ հաստատեց, նոյն երազով զօտեպինդ, լոյսի կամարներ նետելու համար մէկէն միւսը և նոյն ոգիին ջերմութեան մէջ խանդավառու համար գոյատեման յոյսը իր զաւակներուն:

Վերոյիշեալ իրողութեանց լոյսին մէջ աւելի կը յստակուի շարժառիթը զոր Սիոն 'կրօնական և բանասիրական' պաշտօնաթիւրթը ունեցած է յատկացնելով յարկաբաժին մը 'բանաստեղծական և գրական' աշխարհներէ եկող հիւրերու:

Արդարեւ, երբ 'թուռն աչքով' մ'իսկ սահնիք Սիոնի երեսնամենի էջերուն մէջէն, այնտեղ ժամադրուած կը գտնենք վաւերական բանաստեղծներ: 1927-1931, Դուրեան Պատրիարք միայն թարգմանութիւններ հրամցուցած է (առաւելապէս Վ. Հիւկոյէն և Ֆրանսական քերթողներէ: Իր այնքան հանրածանօթ Օւական քերթուածին երեւումը 1929 Յուլիսի թիւին մէջ արտատրպում մըն է Թարգմանչաց սուրբերու յիշատակին): Նմանապէս Թորգոմ Եպս. Գուշակեան (Առաջնորդ Եգիպտոսի Հայոց) կրօնական-խորհրդածական իր գրուածքներու կարգին քերթուածներ թարգմանած է Ալֆրէտ Տը Միւսէէ, Սիւլի Բրիւտտէ, Ժան Էքարէ, Լը Բոնթ Տը Լիլէ, Բօլ Վէրլէնէ և այլ քերթողներէ, մասնաւորաբար ընտրելով քերթուածներ՝ ուր Աստուածաշնչական գէմքերու և երևոյթներու, իմաստասիրական և բարոյագիտական խորքի վրայ բանուած գաղափարներու խորհրդապաշտ վերակերտումն է տիրական: Գարեգին Եպս. Տրապիզոնի (Թիւրքիոյ Հայոց աթոռ Սրբազան Պատրիարքը) ունի թարգ-

մանութիւն մը Ռօզմօնտ ժէրարէ — «Զըկնորս Մարթէնի Աւանդապէսը» — երկրորդ մը Շէլլիի երկարաշունչ, ումանթիք քերթուածներէն, «Արտոյտի մը» ուղղեալ, և «Օրհնութիւնդ, Հայր» վերտառութեամբ քերթուած մը, Եղիշէ Պատրիարք Դուրեանին ձօնուած, ծննդեան եօթանասնամեակին առիթով: Նոյն շրջանին, իրենց բաժինը բերած են, աշխարհական քերթողներէն մեծանունն Վահան Թէքէեան, ինչպէս նաև Արսէն Երկաթ, որ յարատե կանոնաւորութեամբ աշխատակցող մը մնաց Սիոնի, Վ. Մալէզեան, Ակիւլինէ, Լեոն Էսաճանեան:

Առաջին տարիներուն, և մինչև 1933, գրեթէ ոչ մէկ գրական յօդուած տպագրուած է Սիոնի մէջ, արձակ գրականութեան որեւէ մէկ մարզէն առնուած: Իսկ 1932-1939 տարիները կարելի է նկատել երկրորդ շրջան մը, խմբագրապետութեամբ Թորգոմ Պատրիարք Գուշակեանի: Այս շրջանին, գրական բաժինը հետզհետէ ստացած է յստակ և հաստատուն նկարագիր մը, արդարացնելու չափ իր գոյութիւնը պաշտօնաթիւրթին մէջ: Վահան Թէքէեանի և Արսէն Երկաթի երկու կողմերը կուգան շարուիլ Վահէ-Վահան, Հրաչ Բաշարենց, Եգուարդ Գօլանճեան, Ն. Կատար, Ս. Եսփոնճեան, Ս. Ս. Կիւրճեան և ուրիշներ: Յակոբ Օշական, ինքնատպօրէն գրագէտ և Հայ Գրականութեան ատուշանին քրմօրէն քննադատ միտքը, 1934էն սկսեալ, կը բրգանայ Սիոնի էջերէն: Իր ձեռագրին պէս, տպագրական մանր գիրերով՝ տեղութեան հակընդդէմ, խտացնելու համար տարածութիւնը էջերուն: Թորգոմ պատրիարքի հրաւերով, Ժառանգաւորաց վարժարանին մէջ իրեն կը տրուի Հայ Գրականութեան ամպիրոն: Աւելի ճիշդ է ըսել՝ իր ներկայութեամբն իսկ ինք կը հաստատէ Հայ Գրականութեան ամպիրոնը, մինչև անգամ հողաթափով, զոր իրեն յատկացուած գրասենեակէն օտքը անցուցած կը բարձրանար վարժարանի սանդուխներէն: Գիտէր թէ, վարժարանի ուսանողները և վանքի վարդապետները իր խօսքը ինչպէս իր գիրը կը փնտռէին դասարաններու մէջ ու Սիոնի էջերէն: Կարծես ուսուցանելու նոյն սէրէն բռնուած, գիրի կախարդանքին կը յանձնէր իր զգայութիւնները ընտանիքով Երուսաղէմ հաստատուելու առիթով և բացուելով հայ աւանդութեանց շտեմարա-

ներն: Այսպէս կ'աւելնանք իր գրիչէն շարքը Սաղիմական զգալութիւններու, երբ Պզտիկ են (Նարեկի խորհուրդէն թելագրուած յիշատակներ մանկութենէն, տունէն, ծննդաբերքէն), Հրաբեր, Այն Օրերուն (տրամասութիւն և խորհուրդ Աստուածաշունչի թարգմանութեան 1500 ամեակին մէջէն յայտնուող), երբեմն, Մոռցուած Բաներ, Տիգրան երկուր (այս վերջինները գրական վերլուծումներ և ընդհանրացումներ են): Գրագէտ Բ. Օշականի հետ, Սիոնի էջերուն մէջ իր անունին արժանի տեղը կը գրաւէ իմաստասէր Շահան Պէրպէրեան: Իրմով, գրական նոր սեռ մը կը մշակուի: Իմաստասիրական հարցերու ներկայացումը խորհրդապաշտ ու կրօնական միջնորդի մը մէջէն, ձեռքով իմաստասիրական, էսթետական, իսկ խորքով մարդուն լինելութեան, արդի բանով՝ մարդուն իտէալին հետ կապուած հարցերու վերլուծումը, թափանցումը, և կրօնա-իմաստասիրական ներդաշնակութեան մը մէջ վեր-կառուցումը, վերածակումը, 'նորաստեղծումը': Այս նիւթերուն մերձեցման և մշակման եղանակը ինքնին ոճ մըն է, առաջին անգամ կիրարկուող Հայ Գրականութեան մէջ, թէև իբրև յղացք այդ եղանակը իրագործուած կը գտնենք Պղտատնի մօտ, Սոկրատի բերնով, ասոր աշակերտներուն և ընդդիմախօսներուն խօսակցութեան ձաւթով, 'ճշմարտութիւնը գտնելու' իբրև պարզագոյն և ապահովագոյն մեթոտ: Շահան Պէրպէրեանի տրամասութիւններու (սիւլոկ) շարքը Սիոնի մէջ, Գրականութեան իմաստասիրական-գեղապաշտ ոճի կիրարկումով, ընթերցողներու մօքին կը բանար 'անհուն աշխարհ մը' Արուեստի, Գեղեցիկի, Ներշնչումի, Ժամանակի, Պատմութեան, Սովորութիւններու, Ստեղծումի, Ոյժի, Լոյսի, Սիրոյ, Կեանքի, Ներդաշնակութեան՝ ընդմէջ Արուեստը և Կեանքը բաղկացնող Անցեալ, Ներկայ և Ապագայ տարրերուն, ինչպէս ձայներու ներդաշնակութիւնը երաժշտութեան մէջ: Կարդացէք պարզ ու խորունկ և յատկանշականորէն համադրիչ հետեւեալ կոչումները իմացական ու հոգեկան կոչումներուն — Հոգեգալուստ կամ Խորհուրդ Ներշնչման եւ Մխիթարութեան. Ամանոր կամ Խորհուրդ Կեանքին. Սուրբ Ծնունդ կամ Խորհուրդ Նորաստեղծման. Պայծառակեր-

պութիւն կամ Խորհուրդ Գեղեցկութեան. Աւագ Հինգաբրի կամ Խորհուրդ Իմաստեւ Հաղորդութեան. Խաչվերաց կամ Խորհուրդ Տառապանքի. Երկու ժամանակներ: Թորգոմ Պատրիարք, մինչև նախորեակը իր մահուան, 1939 Փետր. 10, շաբաթակեց իր թարգմանութիւնները Քրանոսցի քերթողներէ և յօրինեց կարգ մը գաղարկի քերթուածներ իր նախընտրած եռադանկ հատածներով: Ասանցմէ վերջինը՝ «Անձինք Նախընտրեալ», Սրբոց Յակոբեանց Տան ուսնացումին զիմաց ուրախութեամբ և յոյսով լեցուող բայց թախծօտ սրտի մը մաղթերգն է. —

«Մէ'ր ալ թիւր հասաւ երեսուն եւ եօթի.

Աստուած իմ, սիրս ի'նչպէս դէպի Բեզ կը յորդի:
Բայց թիւ ի'նչ կ'աւժէ, Տէր, շնորհէ՛ որ որակին
Շողայ փայլը մեր մէջ, սրբութեան ջրնջ ոսկին»:

Նոյն ոգիի արտայայտութիւնը կը գրտնենք իր միւս քերթուածներուն մէջ. «Ազօթք Վասն Հայ Եկեղեցւոյ» և «Խօսք Իր Հոգւոյն Հետ» (Խորէն Ա. Կաթողիկոսի և Կիլիկիոյ Աթոռակից Կաթողիկոսի՝ Բարդէն Վեհափառի յիշատակին նուիրուած), «Զարթուցեալքս», «Եկո'ւր, Վիշտ», «Յնձան Թարոր և Հերմոն», «Ով Յոյս», «Աստուածածնի Ծառը», «Ազօթք», «Գիրքերու Գիրքին» (վերջին չորսը՝ Արսոյ ծածկանունով):

Երբորդ չըջան մը կտրելի է նկատել 1940-1956 տարիներու կամարը զայն բաժնելով երկուքի, 1940-1946 և 1947-1956: Առաջին վեցամեակին, Խմբագրական Մարմին մը կանոնաւորաբար ծրագրեց Սիոնի բովանդակութիւնը, ջանալով զայն պահել նախորդող չըջանի կենսունակ բարձրութեան վրայ: Խմբագրական Մարմինը կը բաղկանար Եղիշէ Վրդ. Տէրաբեանէ (Տեսուչ Ժառ՝ վարժարանի և ապա Լուսարարագետ), Սերովրէ Վրդ. Մանուկեանէ (Տեսուչ Ս. Թարգմանչաց վարժարանի) և Թորգոմ Վրդ. Մանուկեանէ (Տեսուչ Տպարանի), որոնք իրենց խորհրդական առին Բ. Օշականն ու Շահան Պէրպէրեանը՝ գաղութարարներ ժառանգաւորաց վարժարանին մէջ: Երկրորդ տասնամեակին, Խմբագրական Մարմին անդամներու հետանալով Ս. Երկրէն, նոր անդամներ յաջորդաբար նշանակուեցան, բայց աշխատանքը կը ծանրանար Եղիշէ Վրդ. ին (որ ի պաշտօնէն չէր կրնար հեռա-

նալ երկրէն) և օրուան Տպարանի տեսչին վրայ, որոնք հակառակ անտեսական զբուսարութիւններու և աշխատակիցներու պակասին, չընդհատեցին Սիոնի յաջորդական կամ միացեալ թիւերու հրատարակումը:

Աւելորդ չէ մատնանշել թէ 1930էն սկսեալ Սիոն քաջալիր հանդիսացաւ նորածաղկ գրիչներու, մասնաւորաբար անոնց՝ որոնք անդամ էին Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան իրրև ուսանող կամ ձեռնագրեալ հոգևորական, և կամ որոնք կ'ապրէին այն օրերու Պաղեստինի չըջանակին մէջ: Ժառանգաւորաց վարժարանէն չըջանաւորու, վարդապետ ձեռնադրուած և եպիսկոպոս օծուած աշակերտներէն տասնեւեօթ հոգիներ բանաստեղծութիւն գրել կամ թարգմանել փորձած են: Ասոնցմէ ոմանք յայտնաբերած են ընտանի խառնուածք մը բանաստեղծական շնորհ, զոր հուետի մը պէս կրած են իրենց մէջ ու փորձած են զայն սնուցանել և իրրև չբացուած ծաղիկ արեւին ու հովին հանել: Բանաստեղծական շնորհի ճառագայթներու կը հանդիպինք քերթուածներու մէջ, 1934-1946 տարիներէն, որոնք ստորագրուած են Աշտիշատ, Եղիվարդ, Շէն-Մահ, Տէրունի, Յաւակ ծածկանուններով: Վերջին տասնամակին ասոնց վրայ աւելցած են Գ. Մուշեց, Օշական Արեղայ, Զաէն Ա. Զ., Պ. Յունապ և ուրիշներ: Մեծ մահերու և հանդիսական առթիւներու ներշնչեալներու խումբ մը կարելի է համարել Աւետում, Հայկազուն Վրդ., Յովսէփ Սրկ., Նոր Արեղայ, Շաւարշ Վրդ., Պ. Հայկազն, ստորագրութիւնները:

Վանքի չըջափակէն գուրս, Երուսաղէմի և չըջակայքի մէջ բնակող թրթուռն հոգիներ ևս իրենց առաջին քայլերուն զօրավիգ գտան ընդունուելով Սիոնի էջերէն ներս: Թէև փոքրիկ թիւ մը կը ներկայացնեն ասոնք, բայց յարատեօրէն գիտցան տաքցնել իրենց սիրտը կեանքի ցուրտին ու այրումին զխնայ: Ասոնցմէ ոմանք հատորներու մէջ իրենց քերթուածները համախմբելու արդար երանութիւնն իսկ ունեցան: Մինչ Մ. Մանուկեան, Գ. Ժնրիվիդեան, Ն. Զափատարեան, իրենց քերթուածները հատուրու բախտին կը սպասեն, Զաէն Եկէնեան լոյս կ'ընծայէ երկու հատոր՝ Վեանքին Հեւ և Մարզը Վեր Աստուծոյն: Վահրամ

Մազեան կը հրճուեցնէ իր Յամեցող Վերադարձով. և Անել կամարներ կը կապէ երեք հատորներով — Մուր Յաւեր, Տեսիլք Գիցովի և Պարբ Յիսիմ: Իսկ հոգևորականներէն, հատորի մէջ քերթուածներ ամփոփած ունին Եղիվարդ (Մագդաղիմէն Մեղրամով, Խորակման Գիւերներ, Անցորդը, Ակեղղամա) և Աշտիշատ (Միսիկ Տաւիլ):

Երուսաղէմէն գուրս գտնուող քերթուածներէն Մառի Աթմաճեան, Մ. Իշխան, Արա Զովեան, Վահրամ Սօֆեան, Նաե Հայաստանի արդի գրողներէն հոյւ մը, իրենց մտքի, սրտի և հայրենասիրութեան խորհուրդները բացին Սիոնի էջերուն, այս շրջանին:

Արձակ գրականութեան մարզին մէջ, այս երրորդ շրջանին Շահան Պէրպէրեանէն աւելի Յ. Օշական իր ուսերուն առած է բեռը, իր Համապատկեր Արեւմտահայ Գրականութեան կոթողական ձեռագիր աշխատանքէն տպուածներով և շարունակելով շարքը Մոռցուած բաներու, Վեանքին հետ, Աղաչեմ զանգուիտի, Երեմիա Զեյպի, Սերմնացան, Վկայութիւններ, Միսէ և Միս ...:

Արձակ գրականութեան մարզին մէջ կարելի է դասել Եղիվարդի կրօնական բեմայով յօդուածները, որոնք աւելի են քան պարզ քարոզներ, Նաե այն էջերը որոնք վերնագրուած են Ժամանակին հետ, Օտարականը, Նորէն կը հնչեն զանգակները, Սրէխտներ: Իսկ Թորգոմ Արեղայ փորձած է գրական վերլուծման ճամբով թափանցել Հայ Եկեղեցւոյ ժամերգութեանց գեղեցկութեան (Խաղաղական Ժամ, Գիւերային Ժամերգութեան Աղօթները) եւ էջմիածնի խորհուրդին (Պատմութեան Զայներէն): Գրական էջ մըն է Դուրսը հով ու անձրեւ, Մ. Մ. ստորագրութեամբ:

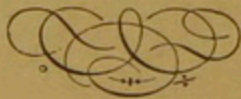
* * *

Հպանցիկ ակնարկով մը, հազիւ կարելի եղաւ հաւաստել միայն, թէ Սիոն պաշտօնաթերթը իր 'Բանասիրական և Գրական' բաժիններուն շնորհիւ յաջողած է մէկտեղել Հայ քերթողներ և գրագէտ ղէմքեր. քաջալիր հանդիսած է նոր տաղանդներու ծրարածուկումն. Երուսաղէմի շրջանակէն 26 գրիչներու մեկուն և թուրք հայթայթած է հրաւիրելով զանոնք իմացական կոչունքի, որոնցմէ 16ը աշակերտներ և անդամներ և

զած են Սրբոց Յակօրեանց Միաբանութեան. նպատած է Հայ գրականութեան տարածման ու վայելման մասնաւորաբար Պաղեստինի շրջանակին մէջ, և կարելի դարձուցած է հատորումը քերթողական և գրական արդիւնքներու, որոնք թէ և հեռու են 'բացառիկ գագաթներ' նկատուելէ բայց անվարան կրնան կենալ մօտիկը Սփիւռքի ուրիշ օտաններէն յայտնուող աստղերու:

Դուրեան պատրիարքի Հովնաթան Սրինգով յարգարուած անդաստանը, զըմբարխտարար, կը մնայ լքուած: Յուսալի է որ երուսաղէմ և մանաւանդ Սրբոց Յակօրեանց մայրավանքը դառնան պարարտ հող մը, հարուստ՝ պատմական, աւանդական, աստուածաշնչական, հոգեւոր և իմացական տարրազարդութիւններով, որպէսզի արդար ակնկալութիւնը ունենանք Հայ գրականութեան մէջ կրօնական բանաստեղծութեան մշակումին: Կրօնական նիւթեր, արձակ կամ քերթողական գրականութեան որեւէ մէկ սեւին մէջ, սքանչելի ատաղձներ կրնան հայթայթել ստեղծումի: Հազիւ ուրախացնող աստիճանով մը միայն, հոգեկան և իմացական այդ մարզանքը զգալի է Սիոնի երեսնամեայ էջերէն: Սրբոց Յակօրեանց Միաբանութեան սարկաւազներուն և վարդապետներուն կը մնայ Սիոնի յիսնամեակի համար պատրաստել կոչունքի սեղան մը, զոր զարդարել կարենան համադամներով՝ մտքի, սրտի, հոգիի զաշտերէն միախառնուած, մարդկային կեանքի ուրախութեան և տրտմութեան բարձունքներէն ու խորութիւններէն քաղուած, և հետեւաբար կարօտովը յաւերժին, ներկայութեամբը մարդուն խորունկ ըզձանքներուն և սէրերուն:

ԹՈՐԳՈՄ ՎՐԴ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ՓՈՔՐ ԲԱՅՑ ՕՐԻՆԱԿԵԼԻ ՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹ ՄԸ

Ո՞վ կրնայ մտածել թէ Ամերիկայի հեռւոր մէկ անկիւնը Գալիֆօրնիոյ Սաքրամենթօ քաղաքին մէջ կայ հազիւ 30 տնուոր Հայ գաղութ մը, որ իր ազգային և եկեղեցական կազմակերպութեամբ կրնայ օրինակ հանդիսանալ Սփիւռքի շատ մը Հայ գաղութներուն: Նոյն թիւը ունեցող Ամերիկահայ ուրիշ գաղութները՝ զուրկ եկեղեցիէ և ազգային կազմակերպութիւններէ, բռնած են ձուլման ճամբան: Սաքրամենթօյի հայոց ճիւղերով մարմին կ'առնէ Հայուն փրկարար լատար, Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ խոնարհ մէկ յարկը: Կը գնուի հին սրահ մը, զոր սակայն Հայուն յարստեւող ճիւղերն ու հաւատքը կը վերածեն անհաւատալիօրէն նոր ու սիրուն Եկեղեցիի մը: Բանուորները գործին. հայ ճարտարապետ մը՝ Սարգիս Շիրինեան, իր շուրջ հաւաքած գաղութին խումբ մը պատուական տարէց ազգայինները և ամերիկացիները խոստարարները. ամէն օր քիչ մը, իրենց աշխատանքին պահերէն վերջ, հետեւայ այդ սրահը կը կերպարանափոխեն Եկեղեցիի մը: Յետոյ Եկեղեցւոյ կողքին նոյն ձևով կը բարձրանայ գաղութին ի հիմանէ նոր և շատ զողտրիկ սրահը, ուր ամէն Կիրակի ու շաբթուան գրեթէ բոլոր օրերը պիտի հաւաքուին հեռւոր այս գաղութի հայորդիները, ամէն օր բան մը աւելիով նորոգելու իրենց ժառանգութիւնէն, նախնեաց հաւատքէն ու աւանդութիւններէն, ամէն օր քիչ մը աւելիով ամրապնդելու իրենց հոգին ընդգէմ այլասերող ու ապագայնացնող օտարերկրեայ պայմաններուն:

Սրտի ճմուռով միայն կրնաս տեսնել թէ ինչպէս Սաքրամենթօյէն շատ աւելի մեծ թիւով, մինչև 5-600 անձերով Հայ գաղութներ, կը մնան անկազմակերպ, զուրկ եկեղեցական և ազգային վարչութիւններէ:

Ու տակաւին այս բոլորին վրայ տարանջատուած այս բեկորներն իսկ իրարու դէմ զինող, լարող, մեր հատուածական պայքարները, որոնց աւելի թաթը ապականած է, կազմակերպուած կամ անկազ-

մակերպ գաղութներու մինչև յետին տնկիւնները, անհամեմատ լայնցնելով այս թշուառ գաղութներու տաքնապն ու յուսահատութիւնը:

Սաքրամէնթոյի Հայ գաղութը հզօր է սակայն իր բոլոր հատուածներու համեմաշխ դործունէութեամբ: Գաղութի զանազան կազմակերպութիւնները (Հայց. եկեղեցւոյ Դպրաց Դաս, Հայ եկեղեցւոյ երիտասարդաց Կազմակերպութիւն (A. C. Y. O.), եկեղեցասէր Տիկնանց Միութիւն, Կիրակնօրեայ Դպրոց, և այլն), բոլորն ի մի խմբուած են Հայց. եկեղեցւոյ փրկարար նոյն հովանիին տակ. կը փնտնեն ու կը նիւթեն ի հաշիւ եկեղեցական ու ազգային նոյն խեղալներուն, ստեղծելով եկեղեցական ու ազգային առողջ միութեան մը շինարար բարիքները:

Այս առթիւ գնահատանքով կարելի է յիշել տեղւոյն այցելու Հոգեւոր Հովիւր՝ Արթ. Տ. Պետրոս Քհնյ. Գառարձեան, որ լայն չափով կազմակերպիչը եղած է այս գաղութին ու անոր հոգեւոր և ազգային գիտակցութեան:

Գնահատանքով պէտք է յիշել Դաւիթորնիոյ Առաջնորդարանն ու իր Ս. Առաջնորդները, որոնք բերած են իրենց խնամքն ու հոգածութիւնը, փոքրիկ այս գաղութի կազմակերպման գործին մէջ:

Գնահատանքով կարելի է յիշել տեղւոյն ազգայիններէն Գուրգէն Արկ. Վարդանեանը, գիտակից ու պատուական Հայ մը որ իր հայեցի զարգացումով և եկեղեցական առողջ ոգիով լուսագոյն ղեկավար մը հանգիստացած է գաղութի անդամներուն:

Գնահատանքով պէտք է յիշել, տեղւոյն ամերիկացիին հայ երիտասարդները, որոնք սակայն ազգային և եկեղեցական առողջ նախանձախնդրութեամբ զիտցած են վառ և կենդանի պահել գաղութի եկեղեցական ու ազգային կազմակերպութիւնը:

Ասկէ անդին խօսքը կուտանք տեղական թղթակիցի մը՝ ուր յարգելի պարօնը մեր վերի խորհրդածութիւնները արդարացնող իր ականատեսի վկայութիւնները կուտայ:

Կ. Վ. Գ.

Սաքրամէնթոյի հայ համայնքը թէև թիւով փոքր, բայց ներկայիս գործունեայ

և յարգուած գաղութ մըն է: Այս ալ շնորհիւ քաղաքին մէջ երեք տարիէ ի վեր հիմնուած Հայց. Ս. Յակոբ եկեղեցւոյ, որ ունի իր կոկիկ մատուռը և յարակից արդիական սրահը՝ իր յարակից յարմարութիւններով: Եկեղեցւոյ շուրջ հաւաքուած են և հետզհետէ կը հաւաքուին քաղաքիս Հայերը առանց կուսակցական և նոյն իսկ դաւանական խտրութեանց: Ուրախալի է նշել թէ եկեղեցւոյ վարչութիւնը ընդհանրապէս եկեղեցւոյ նուիրուած երիտասարդ ուժերու ձեռքն է: Եկեղեցին ունի իր Հոգաբարձութիւնը՝ բաղկացած 7 անձերէ: Ունի իր Դպրաց դասը՝ զոր նուիրումով կը վարէ Տիկ. Ալիս Յովհաննէսեան-Սփէնկլըր: Ունի իր Կիրակնօրեայ դպրոցը, որուն վարիչն է նոյնպէս իր գործին նուիրուած Տիկ. Հելէն Թաշճեան: Ունի նաև հայերէնի գիշերային դպրոց փոքրերու և չափահասներու համար:

Ըլլալով փոքր համայնք մը Սաքրամէնթոն տակաւին ի վիճակի է պահելու իր Ֆնայուն Հովիւր: Օքլէնտի Հոգեւոր Հովիւ Տ. Պետրոս Քհնյ. Գառարձեան կը հովուէ նաև Սաքրամէնթոյի թեմը՝ ընկելով իր լուսագոյնը անոր բարգաւաճութեան համար:

Սաքրամէնթոյի հայ համայնքին մէջ ամենէն հին և գործունեայ կազմակերպութիւնն է եղած Եկեղեցասէր Տիկնանց Միութիւնը որ հիմնուած է ասկէ աւելի քան քառորդ դար առաջ: Երկար ատեն երբ տակաւին Սաքրամէնթոյի Հայութիւնը զուրկ էր սեպհական եկեղեցւոյ շէնքէն՝ եկեղեցասէր Տիկնանց Միութիւնն էր որ կը պահէր եկեղեցւոյ ոգին և սէրը այս համայնքին մէջ: Սեպհական եկեղեցւոյ շէնք ունենալէ յետոյ այս Միութիւնը զօրացուց իր գործունէութիւնը աւելի եռանդով և աւելի անդամներով:

Քանի մը տարիէ ի վեր Սաքրամէնթոյի և չրջակայքի Հայութեան համար բացառիկ և սպասուած դէպք մըն է Տիկնանց Միութեան տարեկան ճաշկերոյթ-պարահանդէսը: Պարահանդէսը հայկական-ժողովրդական պարերէ կը բաղկանայ, որուն համար մասնաւոր նուագախումբ մը կը հրաւիրուի դուրսէն: Եկեղեցասիրաց Տիկնանց Միութեան ժրջան անդամները արդէն գործի լծուած էին ամիս մը առաջ: Անոնք ջանացին իրենց լուսագոյնը ընել յաջողութեանը համար այս երեկոյթին որ

ՔԱՂՈՒԱԾՔ

ԳԵՐԱԳՈՅՆ ՀՈԳԵՒՈՐ ԽՈՐՀՈՒՐԻՒՆԻ ՆԻՍՏԵՐԻ
ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆԻՑ

Հետևեալ երեք կտորները կը քաղենք Մայր Աթոռոյ պալատական ամսագիր Էջմիածինի 1956 Նոյեմբեր-Դեկտեմբեր թիւէն, երեսադէմի հարցերուն հետ ունեցած իրենց պալատական կապակցութեան համար: Խմբ. ՍԻՈՆԻ

Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդը իր սոյն ճիստում (Նոյեմ. 9ի) նորից զբաղուեց Երուսաղէմի խնդրով, այս հարցի վերաբերեալ նոր փաստաթղթերի եւ նամակագրական ճիւրքերի հիման վրայ:

Նորին Ս. Օծուրիւն Վեհափառ Հայրապետ Գերագ. Հոգ. Խորհրդի այս ճիստում յայտնեց այն մասին, որ ինքը Տ. Եղիշե Արքեպիսկոպոսի հետ ունեցած խօսակցութեան ընթացքում Նոյեմբերի 4ին քեղադրել է նրան, Հայ Եկեղեցու ընդհանուր ժողովուրդը, հրաժարուել Ս. Աթոռում ունեցած իր պատշոններէն եւ չվերադառնալ առհասարակ Երուսաղէմ:

Տ. Եղիշե Արքեպ. ք. հիմնականում համարձե Եղել Վեհափառ Հայրապետի քեղադրութեան եւ խոսացել է որոշ ժամանակի համար փաշտել ամեն գործից:

(Էջմիածին 1956, Նոյ.-Դեկտ., էջ 25)

ԼՐԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆ Ս. ԷՋՄԻԱԾՆԷՆ

Նոյեմբեր 5ին, Երկուեաքի, առաւօտեան ժամը 7ին, Մայր Աթոռից դէպի Մոսկուա մեկնեցին ... Տ. Եղիշե Արքեպ. Տէրեւեանը եւ Շահե Վրդ. Անեմեանը: ... Հիւրերը երեք օր Մոսկուա մնալուց յետոյ Նոյեմբերի 9ին հանապարհորդեցին դէպի Յիւրիս:

(Էջմիածին 1956, Նոյ.-Դեկտ., էջ 27)

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒՆ ԴԻԴԱՆԱՏՈՒՆԷՆ

Վերջէս Ափիւսի մի շարք քերթերում երեւաց մի հազարդագրութիւն այն մասին, որ Նոյեմբերի 2ին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնից Լիզպոն եւ մեկնած Գերաւորդ Տ. Եղիշե Արքեպ., Տէրեւեանը եւ Հոգեւորդ Տ. Շահե Վրդ. Անեմեանը՝ յասուկ առաքելութեամբ:

Այս առթիւ Մայր Աթոռի Դիւանատունը լիազօրւած է պատշոնապէս յայտարարելու, որ Գերաւ. Տ. Եղիշե Արքեպ. Տէրեւեանը եւ Հոգ. Տ. Շահե Վրդ. Անեմեանը Նոյեմբերի 9ին Մոսկուայից մեկնել են դէպի Յիւրիս եւ նրանք ոչ մի յանձնաւորութիւն չեն ունեցել ոչ մի հարցի կապակցութեամբ՝ յանուն Վեհ. Հայրապետի բանակցութիւններ վարելու Լիզպոնում կամ այլուր:

(Էջմիածին 1956, Նոյ.-Դեկտ., էջ 122)

5 Յունուար 1956 թ.

Էջմիածին

ԴԻԴԱՆԱՏՈՒՆ

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒՆ

հայկական ըլլալով մէկտեղ հետզհետէ միջազգային երեւոյթ մը կը ստանայ:

Արդէն ճաշկերոյթէն շարք մը առաջ տեղական թերթերը, ռատիոն եւ թելիփիշիւնը սկսան ծանուցանել գալիք հայկական ճաշկերոյթ - պարահանգէսը: Թերթերը արդեւ եւ թելիփիշիւնն ալ ցոյց տուաւ հայ տիկիներու պատկերները ազգային տարազներով: Եւ ճաշկերոյթն անցաւ յաջող՝ ամէն կերպով: Արդէն ժամը 6ին բազմութիւնը սկսաւ գալ ճաշասրահ՝ ճաշակելու հայկական համեղ կերակուրները: Տիկիներ եւ օրիորդներ ազգային գոյնգոյն տարազներով՝ կը սպասարկէին ժողովուրդին: Զարմանալին այն է որ Հայերէ շատ աւելի օտարներ էին որ եկան ոչ միայն ճաշակելու հայկական կերակուրները, այլ նաեւ անոնցմէ շատ մնացին մինչեւ վերջ եւ Հայերէ աւելի մեծ եռանդով մասնակցեցան հայ ժո-

ղովրդական պարերուն: Իրապէս հաճելի եւրեւոյթ էր տեսնել աւելի քան 50 պարողներ մէկ անգամէն հսկայ շուրջպարի մը մէջ՝ կենտուրախ եւ թրվուուն՝ թխահեր ու խարտեալ խառնուած իրար:

Եկեղեցատէր Տիկնանց Միութիւնը այս առթիւ կերակրեց աւելի քան 400 անձեր եւ ժամը 9ին արդէն կերակուրներն սպասած էին: Ասիկա անշուշտ դիւրին գործ չէ՝ կը պահանջէ ծանր աշխատանք: Բայց որովհետեւ այդ աշխատանքը մեր սուրբ ու սիրելի Եկեղեցիին համար է՝ ամէն ատեն անոնք սիրով յանձն կ'առնեն զայն:

Վստահ եմ թէ Սաքրամէնթոյի Հայութեան ղեկավարներուն թարգմանն եղած պիտի ըլլամ հրապարակաւ յայտնելով մեր հիացումն ու գնահատանքը Եկեղեցատէր Միութեան ժրաջան անդամներուն իրենց օգտաշատ գործունէութեան համար:

ԵՐԵՍՈՒՆ ՏԱՐԻ ԵՌԱՋ

ԾԱՆՈԹ. — Յեա այսօրիկ ՍԻՈՆԻ ամէն րիւի մէջ շահեկան կտոր մը պիտի գնենք, բաղկով պաշտօնաբերիս երեսուն տարի առաջուան համապատասխան րիւկն: Յաջորդ երկու կտորները առնուած են ՍԻՈՆԻ առաջին տարուան Յուն. տար եւ Փետրուարի ամիսներէն:

ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ԱՐԴԻՒՆՔԸ

Ժառանգաւորաց Վարժարանին 1925-26 դպրոցական շրջանը նշանակալից եղաւ իր արդիւնքով:

Ժառանգ. վարժարանը այս շրջանին ունեցաւ չորս դասարան: Եւ կիւլպէնիան քարերարութեան շնորհիւ Զորքորդ դասարանը եղած էր Ընծայարան: 1926 չօկտ. 3. կիրակի առտու, Սրբոց Յակոբեանց Տաճարին մէջ, Ընծայարանի ուսանողներ Աւագ Սարկաւազութեան աստիճանին կոչուեցան Ամեն. Տ. Եղիշէ Ս. Պատրիարքի ձեռնադրութեամբ:

Ընծայարանի դասերը ստանձնած է ուսուցչական մարմին մը. որուն գլուխն է Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը. որ կ'աւանդէ այս շրջանին Պատմ. Հայ եւ օտար մասնագէտութեանց, եւ Հայերէնագիտական ճիւղեր: Բարգէն Սրբազան կ'աւանդէ Հին եւ Նոր հայերէն, եւ Պատմ. նոր հայերէնի. եւ Ներածութիւն Սուրբ Գրոց, Հայոց. եւ Ընդհանուր Եկեղեցւոյ պատմութիւն: Ամերիկացի Հայր Պրիմօնէ՝ անգլերէն լեզու եւ գրականութիւն: Յրանսացի Մ. Պատան, Ֆրանսերէն, Երուսաղէմացի Մ. Յարաճ՝ արաբերէն. Տիար Լ. Զիլիկիրեան՝ եկեղեցական երաժշտութիւն: Նորընծայ տարկաւազներն ու թէր ճողի են եւ իրենց անուններն են ձեռնադրութեան կարգով. Կարապէտ Զալպեան, Սարգիս Մանուկեան, Հայկ Աբրահամեան, Էգիկ Վարդէսեան, Գրիգոր Քասիմեան, Ներսէս Տէր-Յակոբեան, Արքիաթ Մանուկեան, Լասթեա Դուլումեան, ամէնքն ալ երիտասարդ, ամէնքն ալ հայկական հալածանքի եւ տառապանքի մէջէն անցած, գիտակից իրենց ազգին եւ եկեղեցւոյն վիճակին, եւ օժտուած ծառայութեան երկիւղած ոգիով:

Ընծայարանի ու թէր Սարկաւազներուն հետ պէտք է յիշել, մեր միւս երեք Սարկաւազներու անուններն ալ, որոնք դարձեալ Ժառանգ. վարժարանի 1924-25 դպրոցական տարիէն, մասնաւոր խնամքի տակ առաջ տարին եւ զեռ կը տանին իրենց ուսանողութիւնը, եւ նուիրուեցան եկեղեցւոյ ծառայութեան:

Այս երեք Սարկաւազներն են. ձեռնադրութեան կարգով, Նոյայր Պաղարեան, Անդրանիկ Պիւլպիւլեան, Ներսէս Տէր Ներսէսեան: Նորայր եւ Ներսէս Սարկաւազներ, թէ՛ կ'ուսանին այժմ եւ թէ՛ Ժառանգ. վարժարանի եւ Երուսաղէմացիներու դպրոցին մէջ կ'ուսուցանեն:

(Սիւն, 1927 Յունուար, էջ 30)

ՕՐՄԱՆԵՆԱՆԻ ԿԱՐԾԻՔԸ

1866 — 1877 ի ՍԻՈՆԻ մասին

Օրմանեան Սրբազան, իր Ազգապատմին Դ. րդ եւ վերջին մասին մէջ (§ 2789), որ մամուլի տակ է. Եւայի պատրիարքի ջանքերով Ս. Յակոբայ տպարանին վերակազմութիւնը պատմելէ հայր, կ'ըսէ.

— «Տպարանի տեսութիւնը յանձնուեցաւ Սաւալանեանի, եւ անոր ու անոր յաջորդող տեսուչներուն ձեռքով, Եւայի 20 տարիներուն մէջ. մեծ ու պզտիկ առաջին կամ կրկնուած տպագրութիւններէն, 169 հրատարակութիւն կը հաշուուի Երուսաղէմի տպարանէն ելած. զիւսուորապէս եկեղեցական գիրքեր, նախնեաց մատենագրութիւններ եւ դպրոցական դասագիրքեր (Նեմ. 41-51):

«Երուսաղէմի տպարանին հրատարակութեանց կարգին յատուկ կերպով նշանակելի է Սիւն մամուլը. 16 երեսէ բաղկացեալ. մեծութեամբ երկիւղեան պրակներով, որոց առաջինը լոյս տեսաւ 1866 Յունուարին, եւ որ 12 տարի կեանք ունեցաւ. Արտ. տեսութիւնը ստացուեցաւ կառավարիչ Դոգէթ փաշայի միջնորդութեամբ. իսկ խմբագրութիւնը դարձեալ Սաւալանեանի յանձնուեցաւ, եւ վերեց գայի գրեթէ միայնակ. ուսկից ետքը զորքը անցաւ Մուրատեանի ձեռքը իր հասցումը աշակերտներով (Նեմ. 52-54): «Սիւնը նմանօրինակ հանդէսներէ աւելի քան մը չէ եղած. եւ որ եւսն է յայտնի չէ թէ որ շրջանակի եւ ո՞ր դասակարգի տահմանուած է. զի իմաստասիրական եւ կրօնական ուսումնասիրութեանց հետ աշակերտական շարագրութիւններ կը յաճախեն»:

«Նեխաւք ազգային պատմութեան մակագրին ներքեւ Երուսաղէմի գրչագիրները շատ աւելի նիւթ կրնային մատակարարել քան որչափ ինչ օգտուած է Սաւալանեան, իսկ իւր յաջորդները գայի քնաւ իսկ զանց ըրած են. որ պատմական ուսումնասիրութեանց համար շատ պիտանի գլուխ մըն է:

«Երուսաղէմի Աթոռին պատմական յիշատակներուն եւ ժամանակակից դիպումներուն ալ մեծ ուշադրութիւն դարձուած է. քայքայ դիտողութիւններով մէկտեղ առաւելագոյն օգուտին անսակեալ պէտք չէ մղէ մինչեւ եղածը ուրանալու:

«Ո՞ր էր թէ Երուսաղէմ այսօր ալ ունենար իւր Սիւն ամսագիրը. գոնէ պարագայը ներկին Նոր Սիւն մը հրատարակել» (1916 Յուլիս 25/7 Օգոստոս):

(Սիւն, 1927 Փետրուար, էջ 63-64)

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ս. ԱԹՈՌՈՑ ԴԻԻԱՆԷՆ

Նախորդ հաղորդագրութեամբ, Երուսաղէմի դէպքերը բերուած էին այն կէտին երբ Տէրտէրեան Արքեպս. դատ բացած էր Ներքին Դործոց Նախարարին եւ Ս. Աթոռոյ Տեղապահին դէմ, եւ ի հետեւանս որոյ Բարձր. Ատեանը առժամեայ կերպով կեցնել հրահանգած էր պատրիարքական ընտրութեան գործողութեան երկրորդ մասը: — Այս դատավարութիւնը սկսաւ Փետր. 13ին: Դատարանը նախ մերժեց նկատի առնել Տէրտէրեան Արքեպս.ի պահանջը որ իր տեղապահական պաշտօնէն դադարեցուիլը ապօրէն յայտարարուի: Ապա ունկնդրեց Պատրիարքարանիս փաստաբաններուն պաշտպանած թէզը թէ Բարձր. Ատեանի իրաւասութեան սահմանին մէջ չիյնար Պատրիարքարանիս ներքին ընտրական գործերով զբաղիլը: Դատին համար տրամադրուած ժամանակը սպառած ըլլալով, նիստին շարունակութիւնը յետաձգուեցաւ Մարտ 10ին:

Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը Փետր. 13ին Ս. Էջմիածնէն ստացաւ հետեւեալ հեռագիրը: «Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդի Փետր. Տի Եփեսին առաջարկով Վեհափառ Հայրապետ Փետրուար 10ին Տէրտէրեան Արքեպիսկոպոսի յիշեց հետեւեալ հեռագիրը. — Վերջին անգամ ըլլալով Ձեզ կը դիմեմ յորդորելով որ ժամանակն է որ Բաբելոնի ամէն գործէ ու ես կենամ Ձեր Արքեպիս. եւ Միաբանութեան դէմ Ձեր բոլոր ձեռնարկներէն: Լսեցէ՛ք Նիկեդեցիին եւ Ազգին ձայնը. օգնեցէ՛ք դուք ձեզի որպէսզի մեմ ալ կարողանամ Ձեզ օգնել: Կը սպասեմ Ձեր պատասխանին մինչեւ 16 Փետրուարի: Վազգէն Առաջին»:

ԴԻԻԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌԻ

Կ. Պոլսոյ Ամենապատիւ Տ. Գարեգին Պատրիարքին կողմէ Էջմիածնէն ստացուած հեռագրի մը մէջ կ'ըսուէր հետեւեալը: «Տէրտէրեան 12 Փետրուար հեռագրով կը մերժէ ես կենալ իր դատական գործէն»:

Մինչ այդ, Ս. Աթոռոյ Տնօրէն Ժողովը, գործադրելով Միաբանական Ընդհ. Ժողովի իր 1956 Դեկտ. 20ի նիստին մէջ տուած հրահանգը, քննութեան ենթարկեց Եղիշէ Արքեպս.ի Ս. Յակոբեանց Ուխտի Միաբանութենէն արտաքսելու առաջարկը որ բերուած էր Միաբանական Ընդհ. Ժողովի նոյն նիստին: Եւ ապա գտած ըլլալով որ Եղիշէ Արք. Տէրտէրեան ինը ժանր յանցանքներով մեղանշած էր եկեղեցական ու Միաբանական կանոններու դէմ, այս պարագան հաղորդեց Տէրտէրեան Արք.ին 15 Փետր. 1957 թուակիր նամակով մը, եւ առժամանակեայ կերպով զինք կախակայեց Միաբանական իր իրաւունքներէն, եւ հրաւիրեց զինքը յետս կոչել իր զրպարտութիւնները եւ անիրաւ յայտարարութիւնները ու ներողութիւն խնդրել այն իշխանութիւններէն եւ անձերէն՝ որոնց դէմ մեղանշած էր, եւ պաշտօնապէս խոստանալ ուղղել իր ընթացքը: Տէրտէրեան Արք. 25 Փետր. 1957 թուակիր ընդարձակ նամակով մը, եւ բարձրաստիճան եկեղեցականի մը անվայել ոճով պատասխանեց Տնօրէն Ժողովոյ յիշեալ պաշտօնագրին: — Տնօրէն Ժողովը կրկին նկատի ունենալով, մէկէ աւելի նիստերու մէջ, իր քննութեանց արդիւնքը եւ Տէրտէրեան Արք.ի նամակը, 2 Մարտ 1957 թուակիր ընդարձակ տեղեկագրով մը խնդիրը ներկայացուց Միաբանական Ընդհ. Ժողովին, եւ միաձայնութեամբ առաջարկ բերաւ որ Եղիշէ Արքեպս. Տէրտէրեան արտաքսուի Ս. Յակոբեանց Միաբանութենէն:

Միաբանական Ընդհ. Ժողովը իր Մարտ 5ի նիստին մէջ ունկնդրեց Տնօրէն Ժողովոյ տեղեկագիրը, ինչպէս նաեւ Եղիշէ Արք.ի վերոյիշեալ նամակը, եւ համաձայն Միաբանական Կանոնի 15րդ յօդուածի տրամադրութեանց, որոշեց արտաքսել Եղիշէ Արք. Տէրտէրեանը Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Ուխտի Միաբանութենէն:

Այս որոշումը Տեղապահ Ս. Հօր կողմէ ենթակային հաղորդուեցաւ 6 Մարտ 1957 թուակիր նամակով: Նոյնը հաղորդուեցաւ նաեւ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետին եւ Ս. Քաղաքի Վսեմաշուր Կառավարիչին:

ԴԻԻԱՆ Ս. ԱԹՈՌՈՑ

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

Ս. Էջմիածին, 4 Մարտ 1957

ՀԵՌՈՒՆԻՐՆԵՐ

Գեր. Տ. Տիրան Արքեպս. Ներսիսեան

Պատրիարքական Տեղապան

Երևանում

Ս. Արսուհոյ Գեղ. Տեղապահ Ս. Հայր, Տ.
Տիրան Արհեպոս., հեռահալ հեռագիրը դրկեց
Դ. Ս. Օ. Տ. Տ. Վազգին Ս. Ամենայն Հայոց
Կաթողիկոսին, Դոհ Տաւոյ և Ս. Ծննդեան
ճօնեւուն աղիւթ :

ԵՐՈՍԱՊԷՆ, 30 ԴԵԿՏ. 1956

Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. վազգեմ վեհափառ

Էջմիածին

Նոր Տարւոյ եւ Ս. Ծնունդի հրաշափառ
սօցեռուն առիթով, Զեղ Վեհափառութեան
եւ Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդի անդամ-
ներուն կը ներկայացնենք մեր Միաբանու-
թեան յարգալիւ շնորհաւորութիւնները:

Իսրէկ կ'աղօթեմ որ Ամենակալը Ձեզ
կարողութիւն պարգեւէ՝ խաղաղութեամբ
հովուելու եւ առաջնորդելու համար մեր Ս.
Նկեղեցին:

ՏԻՐԱՆ ԱՐՔԵՊՍ.

Տեղադրան Առաջ. Ս. Արուսեան
Երուսաղէմի

Ն. Ս. Օ. Ց. Ց. Վազգէն Ա. Կարողիկոսի
անուան ռօնին առթիւ փոխանակուած հեռա-
գիրներ:

Երուսաղեմ, 28 Փետրուար 1957

Նորին Ա. Յոսէփիւն Տ. Տ. Վազգէն Ա.

Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց

Էջմիածին

Մրճազին շնորհաւորութիւններ Միաբանութեանս եւ ժողովուրդին կողմէ Զեղ Վեհափառութեան անուան տօնին առթիւ։ Գոհաբանական Մաղբանք կատարուեցաւ Զեղ Վեհափառութեան արեւտարութեան եւ բարօրութեան։ Տեղը պահէ զՁեզ եւ Մայր Աթոռ իր հովանիին ներքեւ։

ՏԻՐԱՆ ԱՐՔԵՊՍ. ՆԵՐՍՈՑԵԱՆ

Տեղապան Պատրիարքոսեան Ս. Արուսի

Ընդունեցիք մեր ջերմագին շնորհակալությամբ մեր անուանակոչության ՏՈՒՆ առթիւ ուղարկած Ձեր շնորհալուրտության համար, ընդ որս եւ մեր սրտագին բարեմաղթությւնները Ձեր փաշտոտըջութեան եւ աւելւածութեան համար:

Օրհնուրեսամբ

ՎԱԶԳԻՆ Ա.

Կարողիկոս Ամենայն Հայոց

Հետեւով ժառանգանքն ու ռախարիքն հեռագիրը ստացուեցաւ Ս. Էջմիածնէն 5 Փետր.ին:

Դեր. Տ. Տիրան Արփեպա. Ներսոյեան

Տեղապան Հայոց Պատրիարքոսին

Երուսաղիմ

Յունուարի 23ին, Մայր Աթոռին յանձնուեց նոր Վեհաբանի շէնքը, կառուցուած բարեբար Մանքաշէանի կողմից, որ 1914ին անաւարտ վիճակում յանձնուել էր զինուորական իշխանութեանց: Շէնքի յանձնման եւ ընդունման արձանագրութիւնը հանդիսաւոր կերպով ստորագրուեց Վազգէն Ա. Կաթողիկոսի եւ Սովետական Հայաստանի Կառավարութեան ներկայացուցիչ Յովնանէս Ինդլեանեանի կողմից: Նոր Վեհաբանի շէնքը, երկյարկանի, բարաւեհն, ունի բաւ հազար խորանարդ մէքր ծաւալ, 3123 քառակուսի մէքր ընդհանուր մակերես, բաղկացած 66 սրահներից եւ մէկ մեծ դահլիճից: Ն. Վեհափառութեան յանձնարարութեամբ պատասխանուեց շէնքի նիւնական վերանորոգման ու կահաւորման յասակագծերը: Ծրագրուած է գլխաւոր դահլիճները վերակառուցել հայկական մանրանկարչական ու քանդակագործական ոճով, մէկական դահլիճն ունիւրելով Արաւէսեան, Արեակունեաց, Բագրատունեաց եւ Ռուբինեանց պատմաբան-գանձերին:

ԴԻԴԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՅ

Ե Կ Ե Ղ Ե Տ Ս Կ Ա Ն Ի Բ - Բ Ե Մ Ա Կ Ա Ն Ի Բ

● Ուր. 4 Յուն. - Վաղուան մեծահանգէս նախատեսակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը: Արարողութեանց աւարտին, Միաբանութիւնը «Օրհնեցէք զՏէր» շարականի երգեցողութեամբ բարձրացաւ Պատրիարքարան:

● Շր. 5 Յուն. — Ս. Գալիքի մարգարէին եւ Յակոբայ Տեառնեղոր (Տօն Առաք. Ս. Արտոյն երուսդէմի): Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը՝ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ մատոյց Գեր. Տ. Հայկազուն եպօ. Արարամեան եւ քարոզեց, բնաբան ունենալով օրուան տօնելի Սուրբերէն Դաւիթ մարգարէի խօսքը. «Տէր հովուեցէ զիս եւ ինձ ինչ ոչ պակասեցի» (Սաղմ. ԻԳ. 1), եւ մաղթանքներ ըրաւ Ս. Աթոռոյս պայծառութեան եւ անսասանութեան համար: Քարոզէն ետք, ըստ սովորութեան, կատարուեցաւ հոգեհանգրտեան հանդիսաւոր պաշտօն՝ Ս. Աթոռոյս բոլոր հանգուցեալ Պատրիարքաց հոգիներուն համար, նախագահութեամբ Գեր. Տեղապահ Ս. Հօր:

— Օրուան տօնին առթիւ, Ս. Գերեզմանին վրայ գիշերային Ս. Պատարագը մատոյց Գեր. Տ. Շնորհք եպօ. Գալուստեան:

● Կիր. 6 Յուն. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Ժամաբարն էր Տանն Կիլիկիոյ Միաբաններէն հիւրաբար Ս. Աթոռ գտնուող Հոգ. Տ. Զաւէն Արղ. Արղուսանեան: Ս. Պատարագէն ետք, նախագահութեամբ Գեր. Տ. Սուրէն եպօ. Քէմհանեանի, կատարուեցաւ մասնաւոր հոգեհանգրտեան պաշտօն, հանգուցեալ պարագաներուն համար Պէյրութեան Տէր եւ Տիկին Կեղամ եւ Անդրէ Տանձիկեաններուն՝ որոնք երկաթեայ եւ պրոնզեայ զեղեցիկ վանդակ մը շինած եւ նուիրած էին Ս. Յարութեան Տաճարի Ս. Աստուածածնայ ուշաթափման հայապատկան քրքաւայրին վրայ զետեղուելու համար:

— Կէսօրէ վերջ, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցաւ վաղուան հանդիսաւոր նախատեսակը՝ նախագահութեամբ Գեր. Տեղապահ Ս. Հօր: Տօնին բուրվառակիր վարդապետներն էին Գեր. Տ. Ասողիկ Ծ. Վրդ. Ղազարեան եւ Հոգ. Տ. Տիրայր Վրդ. Տէրփիշեան:

● Բշ. 7 Յուն. — Ս. Ասեմիանոսի Եպիսկոպոսին: Ըստ սովորութեան, առաւօտեան ժամերգութեան պահուն տեղի ունեցաւ Սարկաւազներու մասնաւոր հանգէքը: Անոնք, թիւով 10, առաջնորդութեամբ երկու բուրվառակիր վարդապետներուն, մարգարտազարդ թագերով եւ արծաթազամ շապիկներով զգեստաւորուած, փառաւորեցին յիշատակը իրենց մատրիպարին: Ապա, Տաճարի Ս. Ստեփանոս մատրան մէջ մատուցուեցաւ Ս. Պատարագ: Ժամաբարն էր Հոգ. Տ. Զաւէն Վրդ. Զինչինեան: Օրուան սուրբին մասին քարոզեց Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը, բնաբան ունենալով «Ստեփանոս՝ այր լի շնորհօք» (Գործք Զ. 8):

— Կէսօրէ վերջ, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցաւ վաղուան հանդիսաւոր նախատեսակը: Հանդիսապետն էր Գեր. Տ. Սուրէն եպօ. Քէմհանեան:

● Դշ. 8 Յուն. — Ս. Առաքեղոյն Պետրոսի եւ Պօլոսի: Ս. Պատարագը՝ Մայր Տաճարի Ս. Պետրոսի վերնամատրան մէջ մատոյց՝ Հայփայի եւ շրջակայից Հոգեւոր Հովիւ Հոգ. Տ. Շահան Արղ. Սվանեան:

● Դշ. 9 Յուն. — Վաղուան մեծահանգէս նախատեսակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը: Արարողութեանց աւարտին, Միաբանութիւնը «Որ էնն յէութեան» շարականի երգեցողութեամբ բարձրացաւ Պատրիարքարան:

● Եշ. 10 Յուն. — Տօն Ս. Որդոյն Արաման: Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը՝ Մայր Տաճարի Ս. Դիսաղրի մատրան մէջ մատոյց Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը եւ քարոզեց, բնաբան ունենալով օրուան տօնելի Սուրբերուն Քրիստոսի տուած պատասխանը. «Կարեմք» (Մարկ. Ժ. 39), Ս. Պատարագէն ետք, Տեղապահ Սրբազանը, Ս. Խաչափայտի մասունքն ի ձեռքին, ամպշօփանի տակ նախագահեց Մայր Տաճարին մէջ կատարուած երրազարձ մեծահանգէս թափօրին, որմէ ետք Միաբանութիւնը «Որ էնն յէութեան» շարականի երգեցողութեամբ բարձրացաւ Պատրիարքարան, ուր Տեղապահ Սրբազանը օրհնուած նշխարներն բաժնեց ներկաներուն:

— Նոյն երեկոյին տեղի ունեցաւ Միաբանական ընդհանուր ընթերց, որու ընթացքին եղան բարեմաղթութեան ուղերձներ:

● Կիր. 13 Յուն. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Ժամաբարն էր Հոգ. Տ. Դէորդ Արղ. Նազարեան: Քարոզեց Գեր. Տ. Ասողիկ Ծ. Վրդ. Ղազարեան, բնաբան ունենալով օրուան ճաշու Աւետարանէն «Ո՞վ արդեօք մեծ իցէ» (Ղուկ. Թ. 46), բացատրելով թէ հոգեւոր չափանիշով մեծութիւնը կը Կայանայ խոնարհութեան ու իրերօքնութեան մէջ եւ ոչ թէ, ինչպէս յաճախ սխալ կերպով կ'ըմբռնենք, բարձր դիրքերու կամ նիւթական հարստութեան մէջ: Ս. Թարգմանչաց վարժարանի երկսեռ աշակերտութիւնն ու օտար վարժարաններու հայ ուսանողներն ստացան Ս. Հաղորդութիւն:

— Ըստ սովորութեան, երեկոյեան ժամերգութեանէն ետք, Ս. Աթոռոյս ամբողջ Միաբանութիւնն ու պաշտօնէութիւնը բարձրացան Պատրիարքարան, ուր Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը նոր տարւոյ շնորհաւորական խօսքերէն ետք բաժնեց բոլորին 1957 տարւոյ Օրացոյցը:

● Բշ. 14 Յուն. — Կաղանկ: Ըստ սովորութեան, Մայր Տաճարին մէջ պատարագեց ժամօրհնող Գեր. Տ. Ասողիկ Ծ. Վրդ. Ղազարեան: Քարոզեց Գեր. Տ. Հմայեակ Ծ. Վրդ. Ինդրեան, բնաբան ունենալով «Օրհնեցի պսակ քաղցրութեան տարւոյ» (Սաղմ. ԿԳ. 2), յայտնելով թէ

Ամանորը ուրախութեան օր մը ըլլալէ աւելի օր մըն է խորհրդածութեան ու հաշուեյարդարի մեր ներքին եսին հետ ու ըսելով թէ նոր տարին կը դառնայ անխմած եթէ մենք չկրնանք հոգեպէս նորոգուիլ ու սրբազրել անցնող տարւոյն մէջ գործած մեր թերութիւնները. վասնզի այս ձևով միայն մեր կեանքը կ'իմաստաւորուի ու կ'արժէքորդի։ Ս. Պատարագէն ետք, Միաբանութիւնը շարականներու երգեցողութեամբ բարձրացաւ Պատրիարքարանի լուսադարձութեամբ զահլիճը։ Իրեն հետեւեցաւ ժողովուրդի ստուար բազմութիւն մը։ Նախ Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Բէմհանեան, ի դիմաց Միաբանութեան, շնորհաւորական խօսքեր ուղղեց Տեղապահ Ս. Հօր, ընելով նաև արևշատութեան ու գործոց յաջողութեան մաղթանքներ, ապա Բար. Գրիգոր Սրկ. Սահակեան կարգաց խնամուած ուղերձ մը՝ ի դիմաց Ժառ. վարժ. Ի. Բնձայարանի ուսանողութեան. իսկ Ս. Թ. վարժարանի Մանկապարտէզէն փոքրիկ մը ծաղկեփունջով արտասանեց, Ժառ. Սաներ երգեցին Ամանորի ձեռնաւած երգ մը, որմէ ետք Տեղապահ Ս. Հայրը շնորհաւորական փոխադարձ զգացումներով պատասխանեց եղած ուղերձներուն, ու Ամանորի առթիւ պաշտօն արտայայտութիւններ ընելէ ետք մաղթեց որ յառաջիկայ տարին մեր ժողովուրդին համար ըլլայ խաղաղ ու շինարար աշխատանքի տարի մը ու բաժնեց ներկաներուն մէկական նարինջ։

● Ուր. 18 Յուն. — Ճրգալոյց Ս. Երեմիայան։ Առաւօտեան ժամը 10ին, Գեր. Տեղապահ Ս. Հօր զխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը Մայրավանքի դռնէն ինքնաշարժերու մէջ տեղաւորուած մեկնեցաւ զէպի Բեթղեմէ, ուր հասաւ կէսօրուան մօտ ու Ս. Երեմիայան վանքի հանդիպակց հրապարակին մէջ զիմաստեցաւ տեղւոյն կառավարական կազմէն։ Զանգերու ղողանջին ու ժողովուրդի բազմութեան ընդմէջէն Թափօրը յառաջացաւ զէպի Տաճարի դռնէն։ Դպիրները «խորհուրդ մեծ» շարականը երգելով առաջնորդեցին Միաբանութիւնը զէպի վանք, ուր զիմաստութեան եկողներ պատուասիրուեցան։

— Ժամը 2.30ին, Տեղապահ Ս. Հօր զխաւորութեամբ Միաբանութիւնը շարժուեցաւ Կարգով մուտք գործեց Ս. Երեմիայան Տաճարը ու ուղղուեցաւ զէպի Ս. Այրը, որուն ուխտէն ետք, Տաճարի մեր բաժնին մէջ կատարուեցաւ ժամերգութիւն ու ճրգալոյցի արարողութիւն։ Մատուցուեցաւ նաև Ս. Պատարագ։ Ժամարարն էր Գեր. Տ. Ասողիկ Ծ. Վրդ. Ղազարեան։ Ապա, Գեր. Տեղապահ Սրբազանը նախագահեց Ս. Երեմիայան նախատեսակին, որմէ ետք «խորհուրդ մեծ»-ի երգեցողութեամբ Թափօրը բարձրացաւ մեր վանքը ուր Աւետարանին ընթերցումէն եւ «Փառք ի բարձունս»-ի երգեցողութենէն ետք ամէնքը նստան Ս. Երեմիայան աւանդական հաշտեցանքին։

— Գիշերուան ժամը 10ին, խորհրդաւոր ու զուարթադիւն հնչեցին Տաճարին հայկական զանգերը ու քիչ յետոյ սկսաւ գիշերային պաշտամունքը Բեթղեմէի Ս. Երեմիայան եկեղեցիին մէջ։

● Շր. 19 Յուն. — Երեմիայան Եւ ԱՍՏՈՒԱՅԻԱՅԱՍՏՆՈՒԹԻՒՆ ՏԵՍՈՒՆ։ Կէս քիչերին, Միաբանութիւն ու ներկայ հաւատացեալներ իշան Սուրբ Երեմիայան Այրը, ուր կատարուած արարողութիւններէն մաս մը ձայնասփռուեցաւ Յորդանանի Ռատիօ կայանէն ի սփիւռս աշխարհի։ Կարգացուեցաւ Ս. Երեմիայան Աւետարան, երկուսն երգ-չախտութիւն կողմէ երգուեցաւ «Փառք ի բարձունս»։ «Այսօր տուն է Սուրբ Երեմիայան», որմէ ետք Տեղապահ Սրբազանը տուաւ հանուր հայտութեան ուղղութեամբ Ս. Երեմիայան պատգամը ու վերադարձաւ Երուսաղէմ։ Ասկէ անդին մատուցուեցան զոյգ Ս. Պատարագներ։ Առաջինը մատուցեց Տ. Կորիւն Վրդ. Մանուէլեան, որուն աւարտին «Զորհնէք»-ի արարողութեան նախագահեց և Քրիստոսի Երեմիայան շուրջ քարոզեց Դամասկոսի թեմին Սրբ. Փոխանորդ Գեր. Տ. Շաւարշ Եպս. Գուլամեան։ Առաւօտեան զէմ մատուցուեցաւ հանդիսաւոր վերջին Ս. Պատարագը՝ Քրիստոսի Երեմիայան տեղւոյն վրայ, որուն ընթացքին ներկաներէն շատեր ստացան Սուրբ Հաղորդութիւն։ Պատարագին էր Գեր. Տ. Երեմիայան Եպս. Գալուստեան։ Արարողութիւնները աւարտեցան արեւածագին, Ս. Երեմիայան վանքին մէջ կատարուած Աւետարանի ընթերցումով։

— Աւանդական նախահաշին ետք, Միաբանութիւնը ինքնաշարժերով համբայ ելաւ զէպի Երուսաղէմ, ուր հասաւ ժամը 9ին ու բարձրացաւ Պատրիարքարանի լուսադարձութեամբ զահլիճ ուր Տեղապահ Սրբազանը Ս. Երեմիայան աւետարտով ու Վանքային ղողանջով օրհնեց ու արձակեց ամէնքը։

● Կիր. 20 Յուն. — Յիւստակ մեղեց։ Ըստ սովորութեան, Մայր Տաճարին մէջ պատարագեց Ս. Աթոռոյս Աւագ Թարգման Տեղ. Տ. Հայկապետ Վրդ. Պայրամեան։ Քարոզեց Գեր. Տ. Հմայեակ Ծ. Վրդ. Ինչոյեան, բնարան ունենալով «Ամէն, ամէն ասեմ ձեզ, եթէ ոչ հատն ցորեկայ անկեալ յերկիր մեռանցիք, ինքն միայն կայ, ապա եթէ մեռանցիք՝ բազմաւ արդիւնս առնէ» (Յովհ. ԺԲ. 24)։ Ըսաւ թէ այս նախադասութիւնը իր մէջ կը բովանդակէ խորունկ ճշմարտութիւններ, ըլլալով մէկը մեր Տիրոջ ամենէն նշանակալից արտայայտութիւններէն։ Ներկայացուց մեղեցնեցութեան նպատակը, որ տարբեր է մեռնելու վրայ սգալու օր մը ըլլալէ լոկ։ Ս. Պատարագէն ետք, Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Բէմհանեանի նախագահութեամբ, կատարուեցաւ օրուան յատուկ ընդհանուր հոգեհանգստեան կարգը։

● Ուր. 25 Յուն. — Անուանակոչութեան նախատեսակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը։

● Շր. 26 Յուն. — Անուանակոչութեան յիշատակութեամբ Գեր. Տեղապահ Ս. Հօր, առաւօտեան ժամը 8.45ին, Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Բարութեան Տաճար, ուր մատուցուեցաւ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը՝ Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ, Պատարագեց և քարոզեց Գեր. Տ. Շաւարշ Եպս. Գուլամեան, քարոզի բնարան ունենալով օրուան ճաշու Աւետարանէն «Եւ կոչեցաւ անուն

ներա Յիսուս» (Ղուկ. Բ. 21), յորդորելով ներկա-
ները իրենց առաքինի կենցաղով ու զործերով
արժանի ըլլալ իրենց Քրիստոնեայ կոչումին։ Ս.
Պատարագի ընթացքին, ընծայարանի և ժռնգ-
վարժարանի բովանդակ ուսանողութիւնը ստա-
ցաւ Ս. Հաղորդութիւնը։ Ս. Պատարագի երգեցիկ
երկսեռ խումբը կը ղեկավարէր՝ Նոգ. Տ. Թորգոմ
Վրդ. Մանուկեան։ Վանք վերադարձին, Միաբա-
նութիւնը «Լոյս ի լուսոյ» շարականի երգեցո-
ղութեամբ բարձրացաւ Պատրիարքարան, ուր
կատարուեցաւ «Տնօրնէք»-ի ալարողութիւնը։
Նոյնը կրկնուեցաւ նաև վանքի փռուին, մահա-
նին, խոհանոցին և սեղանատան մէջ։ Օրհնուե-
ցան Ս. Աթոռայ բարիքները, և ի միջի այլոց
օրուան ներխայի աւանդական ճաշը։

— Նոյն օր, Գեր. Տ. Հայկազուն եպս. Բեթ-
ղհէմ գնաց Սարկաւազաց և աշակերտաց փոքր
խումբով մը և հանդիսի պատարագեց Ս. Այրին
մէջ։

● Կիր. 27 Յուն. — Ս. Պատարագը մատու-
ցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Աստուածածնայ խո-
րանին վրայ։ Պատարագիչն էր Նոգ. Տ. Թորգոմ
Վրդ. Մանուկեան։ Քարողեց Գեր. Տեղապահ Ս.
Հայրը, նիւթ ունենալով օրուան ծաշու Աւետա-
րանէն կանայի հարսանիքի ղէպքը (Յովն. Բ. 1-
11), ու բացատրեց թուրի և գինիի փոխարեւա-
կան իմաստն ու տարբերութիւնները։

— Կէսօրէ վերջ, Ս. Յովն. Կարապետի ծննդ-
դեան նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց
Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը։

● Բշ. 28 Յուն. — Տօն ծննդեան Ս. Յովնանու
Կարապետին։ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր
Տաճարի Ս. Կարապետի խորանին վրայ։ Պատա-
րագիչն էր Նոգ. Տ. Մաշտոց Վրդ. Բարխուսեան։

● Կիր. 3 Փետր. — Ս. Պատարագը մատու-
ցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան
մէջ։ Ժամարարն էր Նոգ. Տ. Զաւէն Վրդ. Զին-
չինեան, Քարողեց Նոգ. Տ. Կորիւն Վրդ. Ման-
ուէլեան, նիւթ ունենալով օրուան ծաշու Աւե-
տարանին ընթերցուածը (Յովն. Գ. 13-21)։ Ներ-
կայացուց մեր կեանքին մէջ դերը աստուածային
շնորհին՝ որուն ընդունակ կը դառնայ մեր հոգին
ազօթքով ու բարեպաշտական արարքներով։

● Կիր. 10 Փետր. — Ս. Պատարագը մատու-
ցուեցաւ ի Ս. Յակոբ։ Ժամարարն էր Նոգ. Տ.
Կորիւն Վրդ. Մանուէլեան։ Քարողեց Նոգ. Տ.
Թորգոմ Վրդ. Մանուկեան, քրիստոնէական բա-
րեպաշտական սովորութեանց մասին։

● Ուր. 15 Փետր. — Վաղուան նախատօնա-
կին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գեր. Տեղապահ Ս.
Հայրը։

● Շբ. 16 Փետր. — Ս. Սարգսի զօրավարին։
Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս.
Սարգսի մատրան մէջ։ Ժամարարն էր Նոգ. Տ.
Թորգոմ Վրդ. Մանուկեան։

● Կիր. 17 Փետր. — Ս. Պատարագը մատու-
ցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան
մէջ։ Պատարագիչն էր Նոգ. Տ. Յովնէփ Արեղայ
Մամուր։

● Կիր. 24 Փետր. — Ս. Պատարագը մատու-
ցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան
մէջ։ Պատարագիչն էր Գեր. Տ. Ասողիկ Մ. Վրդ.
Հազարեան։ Քարողեց Նոգ. Տ. Մաշտոց Վրդ.
Բարխուսեան «Ես եմ հացն կենաց» (Յովն. Զ. 48),
ընարանով։

● Դշ. 26 Փետր. — Տեսնունդառաջի մեծա-
հանդէս նախատօնակին և «Անդաստան»-ին ի Ս.
Յակոբ նախագահեց Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը։

— Գիրշերակիդրին, Տեղապահ Սրբազանը
նախագահեց Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած
հանգստեան ժամերգութեան։

● Դշ. 27 Փետր. — Տեսնունդառաջ։ Օրուան
հանդիսաւոր Ս. Պատարագը՝ Մայր Տաճարի Աւագ
Սեղանին վրայ մատուցեց Գեր. Տ. Նորայր եպս.
Պողարեան և քարողեց, ներկայացնելով Քրիս-
տոսը իրեն լոյս՝ խաւարի մէջ նստողներու ու
յայտնելով թէ քրիստոնեաներ պէտք է ունենան
այդ լոյսէն, չչեղելու համար Տիրոջ գծած ճամբէն
ու լուսաւորելու մինչև օրս հեթանոսական խա-
ւարի մէջ յամեցող ժողովուրդները։

— Նոյն օր Բեթղհէմ գնաց Գեր. Տ. Շնորհք
եպս. Սարկաւազաց և աշակերտաց փոքր խում-
բով մը և նախագահեց ու քարողեց Ս. Այրին
մէջ մատուցուած տեսչական Ս. Պատարագի ըն-
թացքին։ Հանդիսապետեց նաև յետ միջօրէի
վարդանանց նախատօնակին։

— Կէսօրէ վերջ, Մայր Տաճարին մէջ պաշ-
տուեցաւ վարդանանց մեծահանդէս նախատօնը։
Հանդիսապետն էր Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը։

● Եշ. 28 Փետր. — Ս. Վարդանանց զօրավա-
րացն մեքս 1036 վկայիցն։ Օրուան հանդիսաւոր Ս.
Պատարագը՝ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ
մատուցեց, ըստ սովորութեան, ժող. վարժարանի
և ընծայարանի փոխ-տեսուչը՝ Նոգ. Տ. Կորիւն
Վրդ. Մանուէլեան։ Քարողեց Գեր. Տ. Հայկազուն
եպս. Արքահամեան, ծանրանալով վարդանանց
պատմիչ եղիշէի «Ման իմացեալ անմահութիւն է,
մահ ոչ իմացեալ մահ է» խօսքին վրայ։ Քարողէն
ետք, նախագահութեամբ Գեր. Տեղապահ Ս. Զօր,
կատարուեցաւ Հայրապետական մաղթանք, Ն. Ս.
Օծութիւն Տ. Տ. Վաղգէն Ա. Ամենայն Հայոց Կա-
թողիկոսի անուան տօնին առթիւ։ Իսկ Ս. Պա-
տարագէն ետք, Գեր. Տ. Հայկազուն եպս. նա-
խագահեց օրուան յատուկ հոգեհանգստեան հան-
դիսաւոր կարգին։

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Ք

● Դշ. 1 Յուն. — Կէսօրէ առաջ Գեր. Տե-
ղապահ Ս. Հայրը, ընկերակցութեամբ Նոգ. Տ.
Հայկազուն Վրդ. Պայրամեանի, Նոր Տարուայ շնոր-
հաւորական այցելութիւն տուաւ Երուսաղէմի և
Երիթովի Երեսփոխան Տքթ. Եպսոպ Ջէյէտինի։

— Նոյն օր, հիւրարար Ս. Աթոռ ժամանեց
Տանն Կիլիկիոյ Միաբաններէն Նոգ. Տ. Զաւէն
Արդ. Արզումանեան և մեկնեցաւ Յունուար 10ի
առաւօտուն։

● Ել. 3 Յուն. — Կէսօրէ վերջ, Քաղաքիս Ղպտոց վարժարանի Բէթրա Պանդոկի սրահին մէջ տրուած Ամանորի և Ս. Ծննդեան հանդէսին ներկայ եղաւ Լոգ. Տ. Յովսէփ Արղ. Մամուր:

● Գլ. 8 Յուն. — Կէսօրէ առաջ, Օրթոտոքս եկեղեցւոյ Ս. Ծննդեան տօնին առթիւ, Գեր. Տեղապահ Ս. Լայրը, ընկերակցութեամբ բովանդակ Միաբանութեան, շնորհաւորական այցելութիւն տուաւ Յունաց Պատրիարքարանին, որմէ ետք, Գեր. Տ. Շնորհք Եպս. Գալուստեան, ընկերակցութեամբ վարդապետ Լայրերու, նոյն առթիւ այցելեց Ղպտոց, Ասորոց և Լապէշաց Մեծաւորներուն:

● Ել. 12 Յուն. — Երեկոյեան, Քաղաքիս Ամբիկեան Հիւպատոսարանին մէջ տրուած Cocktail partyին ներկայ եղան Գեր. Տեղապահ Սրբազան Լայրը, Լոգ. Տ. Թորգոմ Վրդ. Մանուկեան և Տիար Կարպիս Հինդեան:

— Նոյն օր, Գեր. Տ. Շնորհք Եպս. Աման մեկնեցաւ, նախագահելու տեղւոյն Ազգային վարժարանի Ամանորի հանդէսին:

● Բլ. 14 Յուն. — Հին Տամարով Նոր Տարւոյ առթիւ, այս և յաջորդ օրերուն, Պատրիարքարան այցելութեան եկան Քաղաքիս վամ. Կառավարիչը, Քաղաքապետը, Ոստիկանապետը, փոխ-Քաղաքապետը՝ քաղաքապետական կազմով, եզրիպետսի և Սէուտի Արարիոյ Հիւպատոսները:

● Ել. 17 Յուն. — Կէսօրէ վերջ, Ս. Ծննդեան տօնին առթիւ հրարար Ս. Աթոռ ժամանեց Դամասկոսի թեմին կաթ. փոխանորդ Գեր. Տ. Շաւարշ Եպս. Գալուստեան և Մայր Տանար ընդունուեցաւ շրջապատում իրեն կ'ընկերակցէր Տանն Կիլիկիոյ Միաբաններէն Լոգ. Տ. Բաբգէն Վրդ. վարժապետեան: Գեր. Սրբազանն ու Լոգ. Լայրը տօնեղէն ետք մեկնեցան իրենց պաշտօնավայրերը:

● Կլ. 20 Յուն. — Մեր Ս. Ծննդեան տօնին առթիւ, առաւօտեան ժամը 10էն սկսեալ, յաջորդաբար Պատրիարքարան այցելութեան եկան Յունաց Պատրիարքական Տեղապահը, Ֆրանչիսկեան Միաբանութեան Կիւսթոսը, Լատինաց Ս. Պատրիարքը, Ղպտոց և Ասորոց փոխանորդները իրենց Միաբանութեան անդամներով, Մարոնիթ եպիսկոպոսը, Անկիլիքան եպիսկոպոսը, Պապական Նոսիրակի փոխանորդը, Լայ և Յոյն Կաթոլիկ փոխանորդները, Ռուսաց երէցը, Նոր Քաղաքապետը՝ քաղաքապետական կազմով, Mr. Willard Jones՝ Միջեկեղեցային Խորհուրդէն:

● Բլ. 28 Յուն. — Կէսօրէ առաջ, Գեր. Տեղապահ Ս. Լայրը, ընկերակցութեամբ Լոգ. Տ. Լայկասեր Վրդ. Պայրամանի և Տիար Կարպիս Հինդեանի, փոխ այցելութեան գնաց քաղաքիս նորընտիր Քաղաքապետ Ռուհի էլ Խաթիպին:

— Նոյն երեկոյին, Գեր. Տեղապահ Ս. Լայրը Պատրիարքարան հրաւիրեց ամբողջ Միաբանութիւնն ու Սարկաւազները և անոնց կարգաց վեհ. Լայրապետէն ստացուած յորդորական կոնդակը, ուղղուած համայն հայ եկեղեցականութեան: Միաբանութիւնը յոտնապէս ունեղորեց զայն: Այս սրբատառ կոնդակը պիտի հրատարակուի Սիոնի յառաջիկայ թիւին մէջ:

● Ել. 9 Փետր. — Գեր. Տեղապահ Ս. Լայրը, ընկերակցութեամբ Ս. Աթոռոյ Դիւանապետ Լոգ. Տ. Տիրայր Վրդ. Տէրվիշեանի, մեկնեցաւ Աման. զբաղելու հոն շինուելիք եկեղեցիի և զպրոցի ձեռնարկով: Կազմուեցաւ Յանձնախումբ մը՝ այդ գործին համար: Յաջորդ օրը, Տեղապահ Ս. Լայրը քարոզեց Ամանի Ս. Աստուածածին մատրան մէջ. պատարագեց Լոգ. Տ. Տիրայր Վրդ.: Երկուքն ալ յաջորդ օրը վերադարձան Ս. Աթոռ:

● Բլ. 11 Փետր. — Ընդառաջելով Տիկին Ֆրէտերիք Վէսթըրի հրաւերին, ի պատիւ Օր. Տօրթի Թոմմընի տրուած թէյասեղանին, ի զիմաց Գեր. Տեղապահ Ս. Լոր, ներկայ գտնուեցան Գեր. Տ. Ասողիկ Ե. Վրդ. Ղապարեան, Լոգ. Տ. Միւսուր Վրդ. Կրօնեան և Տիար Կ. Հինդեան:

● Գլ. 13 Փետր. — Կէսօրէ առաջ, Գեր. Տեղապահ Ս. Լայրը, ընկերակցութեամբ Լոգ. Տ. Տ. Լայկասեր և Զաւէն վարդապետներու և Տիար Կարպիս Հինդեանի, այցելութիւն տուաւ քաղաքիս նորընտիր Ոստիկանապետ Ասատ Գէյ Քամալի, Կեղը. Ոստիկանատան մէջ:

● Ուր. 15 Փետր. — Արար Աշխարհի Զբօսաւրջիկներու Յանձնախումբի հրաւերին ընդառաջելով, ի զիմաց Տեղապահ Ս. Լոր, Լնդպետական զբօսեկեակին մէջ տեղի ունեցած հաւաքոյթին ներկայ գտնուեցան Լոգ. Տ. Զաւէն Վրդ. Չինչինեան և Տիար Կարպիս Հինդեան: Ներկայ էին նաև Կառավարութեան Արտաքին Գործոց նախարարը, վսեմ. Մուհամմէդը և այլ պետական բարձրատիւն պաշտօնատարներ:

● Բլ. 18 Փետր. — Կէսօրէ վերջ, Գեր. Տեղապահ Ս. Լայրը, ընկերակցութեամբ Լոգ. Տ. Տիրայր Վրդ. Տէրվիշեանի, վանական գործերով մեկնեցաւ Խաթայէ և վերադարձաւ 24 Փետր., Կիրակի երեկոյ:

● Գլ. 26 Փետր. — Կէսօրէ առաջ, Քաղաքիս Զինուորական Լրամանատարը այցելութիւն տուաւ Գեր. Տեղապահ Սրբազան Լոր:

— Կէս ժամ ետք, փոխ այցելութեան եկաւ քաղաքիս նորընտիր Ընդ. Ոստիկանապետը, ընկերակցութեամբ Հին Քաղաքի Ոստիկանապետին:

● Ել. 28 Փետր. — Կ. ա. ժամը 10:30ին, Քաղաքիս նոր Բրիտանական Ընդ. Հիւպատոս Mr. Stewart իր առաջին պաշտօնական այցելութիւնը տուաւ Գեր. Տեղապահ Սրբազանին:

Ս. ԾՆՆԴԵԱՆ ԱՐԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՄԷՋ

Ըստ աւուրուածեան, Երուսաղէմի մէջ, Ս. Ծննդեան ձրագալոյցի արարողութիւնները կատարուեցան Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ: Ս. Գերեզմանի ատեանին մէջ պաշտօնած երեկոյեան ժամերգութեան և ձրագալոյցի արարողութեան ետք, Լոգ. Տ. Զաւէն Վրդ. Չինչինեան մատուց Ս. Պատարագը Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ: Ապա, Գեր. Տ. Նորայր Սրբազան նախագահեց Ս. Ծննդեան նախատօնակին, որմէ ետք Ս. Գերեզ-

մանին չուրջանակի դարձմամբ և խորհուրդ մեծ շարականի երգեցողութեամբ թափօրը ուղղուեցաւ դէպի մեր Տեսարանը, ուր կարգացուեցաւ Ս. Երնդեան Աւետարան ու երգուեցաւ «Փառքի բարձունք»:

Իսկ Շարաթ առաւօտեան ժամը 4ին, Ս. Յակոբեանց Տաճարին մէջ պաշտուեցաւ գիշերային և ապա առաւօտեան ժամերգութիւն: Իսկ հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Աւագ Սեղանին վրայ մատուց, ըստ սովորութեան, Ս. Լրեշտակապետաց վանքի Տեսուչ՝ Լոգ. Տ. Վարուժան Վրդ. Գապարանեան և քարոզեց Ս. Երնդեան խորհուրդին շուրջ: Ս. Պատարագի ընթացքին, քաղմութիւն հաւատացեալներ ստացան Հաղորդութիւն: Ապա, Գեր. Տ. Նորայր Եպս. Պողարեան նախագահեց «Զորհնեաց» սրտազրաւ կարգին:

Ի քաղաքացիական ժառանգաւոր Սաներու, թէ՛ երէկ և թէ՛ այսօր երգեցողութիւնները կատարուեցան տեղացի ազգայիններու կողմէ:

ԿՈՐԻՒՆ ՎՐԴ. ՄԱՆՈՒԷԼԵԱՆ

ԺԱՌ. ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ՓՈԽ - ՏԵՍՈՒՆ

Ս. Աթոռոյ Պատ. Տնօրէն Ժողովը, նկատելով որ երկար ատենէ ի վեր Ժառ. վարժարանի Փոխ-Տեսչութեան պաշտօնը թափուր կը մնայ և թէ սոյն պաշտօնը շատ կարևոր է դաստիարակչական և տղոց նկարագրի կերտումին տեսանկիւնէն գիտուած, չն. Տ. Կորիւն Վրդ. Մանուէլեանը նշանակեց վարժարանիս Փոխ-Տեսուչ: Լոգեմարտը Հայրը տարւոյս սկիզբէն ի վեր ջանասիրութեամբ կը կատարէ արդէն իր նոր և պատասխանատու պաշտօնը:

Այս առիթով կը շնորհաւորենք զինքը և կը մաղթենք կարողութիւն և արդիւնաւորութիւն:

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՅՈՒՆԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿԻ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆԸ

1956 Յունուար 2ին, Յունաց հանգուցեալ Տիմոթէոս պատրիարքի դագաղը կ'անցնէր մեր Մայրավանքին առջեւէն դէպի իր յաւիտենական հանգիստը: Իսկ 1957 Յունուար 31ին, Գեր. Տեղապահ Տիրան Սրբեպս., իր հետն ունենալով Ս. Աթոռոյ Տնօրէն Ժողովի լման կազմը, շնորհաւորական այցելութեան կ'երթար Յունաց նորընտիր Պատրիարքին՝ Ամեն. Պենետիկոսի: Յունաց պատրիարքական ընտրութիւնը լման տարի մը ուշացաւ պարզապէս ընկի Արար Օրթոտոքս ժողովուրդի յարուցում — ապա հարթւած — դժուարութեանց հետեւանքով: Այս ընտրութիւնը գործնական փաստ մըն էր որ երուսաղէմի մէջ եօթ կամ աւելի տարիներ սպասելու անհրաժեշտութիւն չկայ եղիւր պատրիարք մը ընտրելու համար:

Յունաց նորընտիր պատրիարքը ծնած է 1892ին, Պրուսա (Փոքր Ասիա): Ուսած է երուսաղէմի եւ Աթէնքի մէջ: Սարկաւազ ձեռնադրուած է 1914ին երուսաղէմի մէջ, իսկ կուսակրօն քահանայ՝ 1929ին Աթէնքի մէջ, ուր կ'ուսանէր 1921էն ի վեր տեղւոյն համալսարանի օրէնսգիտական բաժնի մէջ: 1946ին երուսաղէմ վերադարձած եւ Սինողի անդամ եղած է: 1951ին ձեռնադրուած է եպիսկոպոս իբրեւ տիտղոսաւոր Տիբերիոյ: (Յիշել որ մեր այժմու Կաթողիկոսն ալ նոյն թուականին եպիսկոպոսական աստիճանին բարձրացաւ): Ընտրութիւնը տեղի ունեցաւ Յունուար 29ին (18 Սինողականներէ բաղկացեալ ընտրողական ժողովի մը, 10ի ծայնով): Արքայական վաւերացումը կատարուեցաւ Փետրուար 21ին, իսկ գահակալութիւնը տեղի ունեցաւ Մարտ 1ին, Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ, որուն ներկայ եղաւ Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը, հետն ունենալով Աւագ Թարգման Լոգ. Տ. Հայկասիւր Վրդ. Պայրամեանը:

Սիւն, ի դիմաց Պատրիարքարանիս, կը շնորհաւորէ Յունաց նորընտիր պատրիարքը եւ կը մաղթէ իրեն երկար տարիներու հետ արդիւնաւոր գործունէութիւն Յունաց քոյր Պատրիարքարանի եւ համերաշխ համագործակցութիւն՝ մեր եւ Լատինաց Պատրիարքարաններու հետ, միջազգային Ս. Տեղեաց մէջ:

Երկուրն ալ, իրենց խոհականութեամբ եւ ծանրագլուխ մտաւորականի մը պատասխանատուութեամբ, դէմ եղած են արկածախնդրական մարզանքներուն՝ ազգային շրջանակներէ ներս, որոնք աւաճ, այնքան սուղ արժած են մեր ժողովուրդին:

Դերենիկ Դեմիրճեանի թաղումը կատարուած է Երեւանի մէջ «համազգային վշտի եւ սգի մէջ... Ազոյ հսկայական թափօրով մեծանուն գրողի դագաղը առաջնորդուեց պանթէոն» ուր կ'ամփոփուի բախտաւոր գրողի մարմինը: Բախտաւոր՝ որովհետեւ ոչ միայն հայրենիքի մէջ գործելու երջանկութիւնը տրուած էր իրեն, այլ նաեւ հայրենի հողին մէջ պատուով հանգչելու խաղաղութիւնը:

Իսկ տարագիր Շաւարշ Միսաքեանի համար կատարուած է «իսկական ազգային յուղարկաւորութիւն մը» Փարիզի մէջ: Թաղուած է «Փէռ Լաշէզ» եւ «յուզումնահար յուղարկաւորները» մեկնած են «գլխիկոր, ձգելով Շաւարշ Միսաքեանը իր յաւիտենական հանգիստին մէջ»: ... Դառն ճակատագիրը՝ մեր բոլոր տարագիր հասարակական դէմքերու ...:

ՍԻՈՆ իր յարգանքի բաժինը կը բերէ հայ ժողովուրդի տաղանդաւոր եւ բազմավաստակ զաւակներուն եւ հայ գիրքի ու լեզուի մեծ մշակներուն՝ այս վշտալի մահերուն առթիւ:

Տ. ԽՈՐԷՆ Ա. ՔԷՆՅ. ՇՈՒՇԱՆԵԱՆ

Զոհտ. 2, 1956 ին Ս. Էլմիաճեւի մէջ վախճանած է Տ. Խորէն Աւագ Քենյ. Շուշանեան, վանեցի, ուսած վարագայ վանք, 1919 ին ձեռնադրուած քահանայ Երեւանի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ վրայ. իսկ 1940 էն սկսեալ կը պաշտօնավարէր Ս. Էլմիաճեւի Մայր Տաճարին մէջ. իր Եկեղեցական գրքերն ու գոյքերը կտակած է Օշականի Ս. Մեսրոպ Եկեղեցիի, եղած է քաջամուտ եկեղեցական երգեցողութեան:

Տ. ԳԵՈՐԳ. Ա. ՔԷՆՅ. ԳԵՈՐԳԵԱՆ

Նոյեմբ. 16 ին Լենինականի մէջ վախճանած է Տ. Գեորգ Աւագ Քենյ. Գեորգեանը, ծխատէրը Նոյն քաղաքի Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ, Բնիկ Հայաստանցի, ձեռնադրուած է 1916 ին իր գիւղին վրայ Սառնաղբիւր, ուր կը քահանայադրծէ մինչև 1928, որմէ վերջ կ'անցնի Վրաստան քահանայադրծելու կաթնթիւ Եկեղեցին: 1940 - 1947 կը պաշտօնավարէ Թիֆլիս, իսկ 1947 ին ծխատէր կը նշանակուի Լենինականի Ս. Աստուածածին Եկեղեցիին ուր կը քահանայադրծէ մինչև իր մահը: Ստացած է լանջախաչ Գեորգ 2. կաթողիկոսէն և աւագութիւն՝ վեհ. Տ. վաղգէն Ա. կաթողիկոսէն անցեալ Յուլիսին:

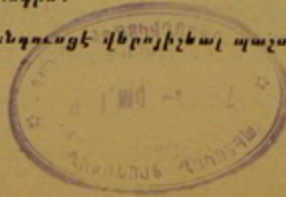
Տ. ՅՈՎՀ. Ա. ՔԷՆՅ. ԿԵՎՀԵՐԵԱՆ

Ատիս Ապապայի մէջ (Եթովպիա), Փետր. 1 ին վախճանած է, գաղութին ձեռնադարձ Զոհեւոր Հովիւ Տ. Յովհաննէս Աւագ Քենյ. Կէվէրեան: Յիշեալը երկար տարիներ ծառայած էր Եթովպիոյ Հայ համայնքին և երեք տարի առաջ ուխտի եկած էր քաղաքս, յերկրպագութիւն Տնօրինական Սրբավայրերու:

Եգիպտոսի Առաջնորդ Գեոր. Տ. Մամբրէ Արքեպս. Փետր. 7 ին կատարած է վերջին օծումն ու նախագահած է յուղարկաւորութեան:

Սիւն իր ցաւակցութիւնները կը յայտնէ Եթովպիայի գաղութի հաւատացեալ անդամներուն և կ'աղօթէ որ Տէրը լուսաւորէ հանգուցելոյն հոգին:

Տէր ի յոյս երեսաց իւրոց հանգուցէ վերոյիշեալ պաշտօնէից հոգիները:

1957-Ի «ՍԻՈՆ» ԿԸ ՆՈՒԻՐԵՆ

ՅՐՈՒՍԱՊԷՄԷՆ

Գեր. Տեղապահ Ս. Հայր՝
 Գեր. Տ. Սուրեն Եպս. Քեմհանճեան՝
 Գեր. Տ. Նորայր Եպս. Պողարեան՝
 Գեր. Տ. Հայկազուն Եպս. Արքահամեան՝
 Գեր. Տ. Ասողիկ Կ. Վրդ. Ղազարեան՝
 Հոգ. Տ. Թորգոմ Վրդ. Մանուկեան՝
 Հոգ. Տ. Մաշտոց Վրդ. Բարխուսեան՝
 Հոգ. Տ. Կիւրեղ Վրդ. Գարիկեան՝
 Հոգ. Տ. Դէորդ Արդ. Նազարեան՝
 Հոգ. Տ. Յովսէփ Արդ. Մամուր՝
 Բար. Գրիգոր Արդ. Սահակեան՝
 Բար. Արմինակ Արդ. Շիրվանեան՝
 Բար. Կարապետ Արդ. Գապագեան՝
 Ժառ. Տիգրան Մէթնեան՝
 Միաբան Ռափայէլ Ծէնաղեան՝
 Տիար Նորայր Արսէնեան՝

Տիար Սահակ Գալայճեան՝
 Տիար Կարապետ Յակոբեան՝
 Տիար Յակոբ Թազուրեան՝
 Տիար Թազուր Մանուկեան՝
 Տիար Մուրատ Մանուկեան՝
 Տիար Մովսէս Ծանոյեան՝
 Տիար Պետրոս Հինգլեան՝

ՊԵՅՈՒՐԷՆ

Հոգ. Տ. Դիւտ Արդ. Նազազեան՝

ՓԱՐԻԳԷՆ

Գեր. Տ. Սերոբէ Եպս. Մանուկեան՝

ԱՄԵՐԻԿԱՅԷՆ

Արժ. Տ. Վարդան Քհ. Աւագեան՝
 Օր. Ամենք Սարգիսեան (Ֆրէզնո)

Տիար Դէորդ Ներսոյեանին (Հալէպ)՝
 Տիար Գ. Տանձիկեանին (Պէյրութ)՝
 Պողարեան Դրատան (Հալէպ)՝
 Տիար Հարօլտ Աղամեանին (Տօրքէսթըր)՝
 Տիար Հայկ Օհանէսեանին (Գահրէէ)՝
 Տիար Անուշաւան Սիմոնեանին (Պէյրութ)՝
 Տիար Վահան Ալթունեանին (Բասաթէնա)՝
 Տիար Անդրանիկ Մանուկեանին (Պաղատ)՝
 Արժ. Տ. Գ. Քհ. Գերմանիկեանին (Հալէպ)՝
 Տիար Մովսէս Բարխուսեանին (Էջմիածին)՝
 Տիար Մովսէս Խաչիկեանին (Նիւ Ճըրզի)՝
 Տիար Միսիթար Գարիկեանին (Նիւ Եորք)՝
 Տիար Մեսրոպ Պաճաքեանին (Նիւ Եորք)՝
 Տիար Գրիգոր Նազարեանին (Թէհրան)՝
 Կարտինալ Իօսէֆ Թիսէքեանին (Հոմ)՝
 Տիար Վահան Ստեփանեանին (Կալիֆոռնիա)՝
 Տօքթ. Պահրի Քիթիէ (Հալէպ)՝
 Տիար Կարապետ Փաթանեանին (Հալէպ)՝
 Տիար Ասողիկ Մէթնեանին (Նիւ Ճըրզի)՝
 Տիար Մարգար Հէքիմպաշեանին (Պոլիս)՝
 Տիարացու Նուպար Շապճեանին (Պոլիս)՝
 Արժ. Տ. Վարդան Քհ. Ասատուրեանին
 (Նիւ Ճըրզի)՝
 Տիար Ղազարոս Գարակէօզեանին (Պոլիս)՝
 Ազգային Մարզական Միութեան (Ամման)՝
 Տիար Վարդան Վարդանեանին (Թօրօնթօ)՝
 Տիար Նշան Առաքելեանին (Ազեքսանդրիա)՝
 Տիար Մարգար Մանուկեանին (Վիննա)՝
 Տիար Միհրան Գալպիեանին (Լոնտոն)՝
 Տիար Յակոբ Ծանոյեանին (Տիթրոյթ)՝
 Տիար Յովհաննէս Պազալեանին (Պոլիս)՝

Տիար Ստեփան Քիւրքճեանին (Դամասկոս)՝

Տիար Մ. Յովհաննէսեանին (Մօնթէվիտէօ)՝
 Տիար Արշակ Սարգիսեանին (Ֆրէզնո)՝

Տիար Տիգրան Պազալեանին (Նիւ Եորք)՝
 Տիար Մ. Գարբիէլեանին (Սան Ֆրանչիսկօ)՝
 Ֆրէզնոյի Հանրային Մատենադարանին՝
 » Ս. Երրորդ. Եկղ. Մատենադարանին՝